

Talačka kriza u Teheranu 1979-1981. Kako su jugoslavenski novinari izvještavali o stvaranju Islamske Republike Iran i humanitarnoj krizi s američkim diplomatima

Kramer-Kelemović, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:727462>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet u Zagrebu

Odsjek za povijest

Smjer moderna i suvremena povijest

Ivan Kramer-Kelemović

***Talačka kriza u Teheranu 1979-1981. Kako su
jugoslavenski novinari izvještavali o stvaranju Islamske
Republike Iran i humanitarnoj krizi s američkim
diplomatima***

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Tvrtko Jakovina

Zagreb, srpanj 2024.

Sadržaj

1. UVOD.....	2
2. IZVORI I METODOLOGIJA	7
3. IRAN DO ISLAMSKE REVOLUCIJE	8
3.1 BIJELA REVOLUCIJA.....	8
3.2 HOMEINIJEVA ULOGA U BORBI PROTIV ŠAHA OD BIJELE DO ISLAMSKE REVOLUCIJE.....	10
3.3 ODNOSI IZMEĐU SAD-a I IRANA ZA VRIJEME VLADAVINE MUHAMED REZE PAHLAVIJA.....	17
4. ISLAMSKA REVOLUCIJA	24
4.1 UZROCI.....	24
4.2 TIJEK ISLAMSKE REVOLUCIJE.....	26
5. ISLAMIZACIJA IRANA I STVARANJE ISLAMSKE REPUBLIKE.....	31
6. TALAČKA KRIZA.....	36
6.1 STUDENI 1979.....	38
6.1.1 POČETAK TALAČKE KRIZE I RAZVOJ SITUACIJE	38
6.1.2 OSTAVKA PREMIJERA BAZARGANA	40
6.1.3 VELEPOS LANSTVO ŠPIJUNSKO LEGLO?	42
6.1.4 OSLOBAĐANJE DIJELA TALACA.....	44
6.1.5 PROSVJEDI PROTIV ŠAHA U SAD-u.....	45
6.1.6 NOVI MINISTAR VANJSKIH POSLOVA IRANA	45
6.1.7 POČETAK EKONOMSKOG RATA	46
6.1.8 ZAOŠTRAVANJE ODNOSA IZMEĐU IRANA I SAD-A.....	48
6.1.9 VLADIMIR DEDIJER I SUĐENJE ŠAHU	49
6.1.10 UJEDINJENI NARODI U GLAVNOJ ULOZI.....	49
6.2 PROSINAC 1979.....	50
6.2.1 INTERVJU FALLACI-HOMEINI.....	50
6.2.2 NAPETA SITUACIJA NA BLISKOM ISTOKU.....	51
6.2.3 REZOLUCIJA VIJEĆA SIGURNOSTI UN-a I REFERENDUM O USTAVU ISLAMSKE REPUBLIKE IRAN	53
6.2.4 ODLAZAK ŠAHA IZ SAD-a I PROTJERIVANJE DIPLOMATA	54

6.2.5 UNUTARNJE STANJE U IRANU.....	56
6.3 SIJEČANJ 1980.	57
6.3.1 STANJE S TAOCIMA U VELEPOSLANSTVU SAD-a.....	58
6.3.2 DOLAZAK KURTA WALDHEIMA U TEHERAN	59
6.3.4 CARTEROVA DOKTRINA.....	60
6.3.5 PROTJERIVANJE AMERIČKIH NOVINARA IZ IRANA.....	61
6.3.6 BANI SADR POSTAJE PRVI PREDSEDNIK ISLAMSKE REPUBLIKE IRAN... 61	
6.4 VELJAČA 1980.	62
6.4.1 NOVE NADE U MIRNO RAZRJEŠENJE TALAČKE KRIZE	62
6.4.2 MEĐUNARODNA KOMISIJA ZA ISPITIVANJE ZLOČINA MUHAMED REZE PAHLAVIJA	62
6.5 OŽUJAK 1980.	63
6.5.1 KOMISIJA ODLAZI IZ IRANA	63
6.5.2 IZBORI ZA MEDŽLIS	64
6.5.3 BIVŠI ŠAH U KAIRU	65
6.6 TRAVANJ 1980.....	67
6.6.1 PREKID DIPLOMATSKIH ODNOSA IZMEĐU SAD-a I IRANA	67
6.6.2 OPERACIJA ORLOVA KANDŽA	67
6.7 SVIBANJ 1980.	70
6.8 LIPANJ 1980.....	72
6.8.1 MEĐUNARODNA KONFERENCIJA O AMERIČKIM INTERVENCIJAMA U IRANU.....	72
6.8.2 UNUTARNJA PREVIRANJA U IRANU	72
6.9 SRPANJ 1980.	74
6.9.1 OSLOBOĐEN JEDAN TAOC	74
6.9.2 SMRT BIVŠEG ŠAHA	75
6.10 KOLOVOZ 1980.....	75
6.10.1 ZAOŠTRAVANJE ODNOSA SA SJEDINJENIM DRŽAVAMA I VELIKOM BRITANIJOM.....	75
6.11 RUJAN 1980.....	76
6.11.1 IRANSKI ODGOVOR NA PISMO AMERIČKOG KONGRESA.....	76
6.11.2 NOVI UVJETI ZA OSLOBAĐANJE TALACA	76
6.11.3 RADŽAI POSTAJE PREMIJER.....	77

6.11.4 POČETAK IRAČKO-IRANSKOG RATA.....	78
6.12 LISTOPAD 1980.....	79
6.13 STUDENI 1980.....	80
6.13.1 NAJAVLJENO PUŠTANJE TALACA.....	80
6.13.2 MEDŽLIS PODRŽAVA HOMEINIJEVE UVJETE.....	81
6.13.3 TAOCI PREDANI VLADI, ALŽIR KAO MEDIJATOR.....	81
6.13.4 REAGAN IZABRAN ZA AMERIČKOG PREDSEDNIKA.....	82
6.14 PROSINAC 1980.....	83
6.15 SIJEČANJ 1981.....	85
6.15.1 KRAJ TALAČKE KRIZE I OSLOBAĐANJE TALACA.....	85
7. POSLJEDICE USPOSTAVE ISLAMSKE REPUBLIKE IRAN NA STANJE U SVIJETU	
89	
8. ZAKLJUČAK.....	91
9. BIBLIOGRAFIJA.....	96

Sažetak

Iranski vladar Muhamed Reza Pahlavi je 1963. pokrenuo Bijelu revoluciju kako bi pozapadnio i modernizirao Iran. Reformama su se protivili klerici predvođeni ajatolahom Homeinijem koji je zbog svojih stavova protjeran iz zemlje. On je bio istaknuti profesor na teološkom fakultetu u Komu i jedan od vodećih stručnjaka islamskog prava i misticizma u Iranu. Zbog teške financijske situacije u Iranu i narodnog nezadovoljstva upravljanjem države Muhamed Reze Pahlavija, došlo je u siječnju 1978. do narodne revolucije. Revolucija je trajala sve do veljače 1979. kada se iz egzila vratio vođa revolucije Homeini. Poslije revolucije su održani izbori za Vijeće stručnjaka, Medžlis i predsjednika države. Pobjednici svih izbora su bili homeinisti, odnosno političari iz Islamske republikanske stranke i ostali političari koji su bili sljedbenici Homeinija kao što je bio predsjednik Bani Sadr. Homeinisti su u Vijeću stručnjaka napisali ustav, a preko Medžlisa su zagospodarili zakonodavnim tijelom u Iranu. U studenom 1979. je studentska grupa „Studenti sljedbenici Homeinija“ nezadovoljna politikom SAD-a primanja šaha u svoju državu kamo je on otišao u egzil, upala u veleposlanstvo SAD-a u Teheranu, 4. studenog 1979. i otela šezdeset i šest američkih diplomata. Uslijedila je talačka kriza koja je trajala četiri stotine četrdeset i četiri dana. Tijekom krize prekinuti su diplomatski odnosi između SAD-a i Irana, a uslijedile su i sankcije SAD-a Iranu. Kriza je završila 20. siječnja 1981. kada su taoci pušteni u zamjenu za iranski novac koji je bio zamrznut u američkim bankama. Meritum rada je na jugoslavenskim novinskim izvještajima o talačkoj krizi u Iranu i stvaranju novog političkog poretka u Iranu iz pogleda dva novinska lista, *Borbe* i *Vjesnika*. Za izradu rada su korišteni najpoznatije teme talačke krize i stanja u Iranu o kojima su *Borba* i *Vjesnik* izvještavali od 4. studenog 1979. do 20. siječnja 1981.

Summary

The Iranian ruler Mohammad Reza Pahlavi launched the White Revolution in 1963 to westernize and modernize Iran. The reforms were opposed by clerics led by Ayatollah Khomeini, who was exiled from the country due to his views. He was a prominent professor at the theological faculty in Qom and one of the leading experts in Islamic law and mysticism in Iran. Due to the severe financial situation in Iran and public dissatisfaction with Mohammad Reza Pahlavi's governance, a popular revolution broke out in January 1978. The revolution lasted until February 1979 when the leader of the revolution, Khomeini, returned from exile. After the revolution,

elections were held for the Assembly of Experts, the Majlis, and the presidency. The winners of all the elections were Khomeinists, i.e., politicians from the Islamic Republican Party and other politicians who were followers of Khomeini, such as President Bani Sadr. The Khomeinists wrote a constitution in the Assembly of Experts, and through the Majlis, they took control of the legislative body in Iran. In November 1979, a student group called "Students Following the Line of the Imam," dissatisfied with the U.S. policy of accepting the Shah into their country where he went into exile, stormed the U.S. embassy in Tehran on November 4, 1979, and took sixty-six American diplomats hostage. This led to a hostage crisis that lasted for four hundred and forty-four days. During the crisis, diplomatic relations between the U.S. and Iran were severed, and U.S. sanctions against Iran followed. The crisis ended on January 20, 1981, when the hostages were released in exchange for Iranian money that had been frozen in American banks. The focus of this work is on Yugoslav newspaper reports about the hostage crisis in Iran and the creation of a new political order in Iran from the perspective of two newspapers, *Borba* and *Vjesnik*. The most well-known topics of the hostage crisis and the state of affairs in Iran reported by *Borba* and *Vjesnik* from November 4, 1979, to January 20, 1981, were used for this work.

Ključne riječi: talačka kriza, Iran, SAD, novine, Homeini, Carter, diplomacija

Key words: hostage crisis, Iran, USA, newspapers. Khomeini, Carter, diplomacy

1. UVOD

Talačka kriza označava početak neprijateljstva između Irana i SAD-a i taj događaj je odgovoran za situaciju koju danas vidimo u tom dijelu svijeta. Iako je prošlo preko četrdeset godina od događaja opisanih u ovom radu, odnos između Irana i SAD-a se nije nimalo promijenio na bolje. Iransko-američki sukob je danas česta tema u međunarodnim medijima, kao što je bio i na početku sukoba 1979. godine. Jedan od ciljeva ovog rada je pokušati rasvijetliti i objasniti složeni odnos između Irana i Sjedinjenih Država u razdoblju od vladavine šaha Muhamed Reze Pahlavija pa sve do kraja talačke krize 1981. godine. U tijeku približno dvadesetogodišnjeg razdoblja odnosi između ove dvije države su evoluirali od najbližih saveznika do najžešćih neprijatelja. Sukob između dvije zemlje u prvu ruku je strateški. Iran i SAD se bore za prevlast na Bliskom istoku, nad umovima i srcima njegovih stanovnika. Obje države gaje hegemonističke pretenzije, preuzimajući pod svoj utjecaj slabije od sebe u ovoj regiji. Izvor sukoba ne valja tražiti u vremenu nakon pada šaha Muhamed Reze Pahlavija, jer je za vrijeme revolucije i prije nje antiamerički sentiment bio vrlo jak i izražen u Iranu. Amerikanci su pridonijeli tome pružanjem bezuvjetne podrške šahu, čiji je režim doveo do stvaranja izrazito nepravednog društva u Iranu.

Upadom „studenta sljedbenika Homeinija“ u veleposlanstvo SAD-a u Teheranu 4. studenog 1979. i otmicom šezdeset i šest diplomata koji su tamo radili, započela je dugotrajna talačka kriza koja je završila tek 20. siječnja 1981. Talačka kriza je nepovratno narušila odnos između Sjedinjenih Država i Islamske Republike Iran. Poniženje koje su Iranci napravili Amerikancima utječe na način na koji Amerikanci gledaju na Iran. Supersilu Sjedinjene Države su tijekom četiri stotine četrdeset i četiri dana grupa studenata i klerika jedne zemlje u kaos prikazali nemoćnim riješiti humanitarnu krizu s taocima. Otmica diplomata je uvelike zaslužna za izolacionizam koji je Iranu nadmetnula međunarodna zajednica jer je time Iran prekršio međunarodno pravo. Izolacionizam Irana je trajao od 1979. do otprilike 2014. kada je Rusija smanjila suradnju s Zapadom zbog sukoba u Ukrajini i povećala ekonomsku i vojnu suradnju s Iranom. U vremenu pisanja ovog rada, to jest do 2024. godine, Iran je postao članom BRICS-a i SCO-a, međunarodnih ekonomskih organizacija čije su članice između ostalih dvije supersile, Rusija i Kina.

Današnjem političkom sustavu je prethodila sekularna monarhija Carevina Iran kojom je vladala obitelj Pahlavi od 1925. do 1979. Veliko narodno nezadovoljstvo šahovim vođenjem unutarnje i vanjske politike preraslo je u siječnju 1978. u revoluciju koja je trajala do veljače 1979. U Iran se iz petnaestogodišnjeg egzila vratio vođa revolucije Homeini koji je obećao stvoriti novi politički sustav. Homeini je bio visoko rangirani šijitski klerik i profesor islamskog prava i misticizma. Homeini je iz Irana protjeran 1964. jer je osudio davanje imuniteta američkoj vojsci u Iranu. Nakon pada šaha s vlasti u Iranu su održani izbori za državna tijela. Rad se bavi izborima za predsjednika Irana, Medžlis i Vijeće stručnjaka te kako je dolazak izabраниh političara na vlast utjecao na talačku krizu i odnos između Irana i SAD-a.

U tekstu će biti riječi o radu glavnog tajnika UN-a Kurta Waldheima kako bi se kriza mirno riješila, kao i o pritiscima koje je SAD vršio na Iran. Za mirno rješenje talačke krize bio je ključan Alžir koji je posredovao u sporazumu između Irana i SAD-a kojim su američki taoci oslobođeni u siječnju 1981. u zamjenu za iranski novac. Riječ je novcu od prodaje nafte SAD-u za vrijeme šaha, a koji je bio položen u banke u SAD-u. U radu će biti spomenuti donosioci političkih odluka u Iranu i SAD-u i kako su oni vidjeli probleme unutar svojih država i između Irana i SAD-a. Godine 1979 i 1980. su vrijeme kaosa unutar Irana i na Bliskom istoku gdje se Iran našao u obrambenom ratu protiv Iraka i gdje su Sovjeti intervenirali u Afganistan protiv snaga koje je podupirao Iran. Važno je spomenuti iračko-iranski rat i sovjetsku invaziju na Afganistan, kako bismo bolje razumjeli situaciju u kojoj se Iran nalazio u to vrijeme.

Islamska Republika Iran je donijela odluku da ne pristaje ni uz jednu veliku silu. Bila je poznata parola u ranim godinama Islamske Republike koja je glasila „Ni Istok niti Zapad, nego samo Islamska Republika“. Odnos prema Sovjetskom Savezu je bio prepun nepovjerenja jer su Rusi i Sovjeti od početka 20. st. pa sve do kraja Drugog svjetskog rata namjeravali napraviti guberniju od Irana ili tamo nadmetnuti svoj utjecaj. Ranije su Rusi kroz cijeli niz stoljeća, od 17. pa do 19. nastojali proširiti državu na Kavkaz koji je tada bio pod kontrolom Irana. Zato i zbog SSSR-ove ateističke ideologije, Islamska Republika ih je smatrala za nepouzdanog partnera. Rad se velikim dijelom bavi stranim utjecajem na Iran za vrijeme šaha, i suzbijanjem stranog utjecaja nakon pada šaha 1979.

Bijela revolucija je uzeta kao polazna točka jer je to vrijeme dolaska Homeinija na političku scenu i početka njegovih protudržavnih akcija koje će rezultirati uspjehom tek u veljači 1979.

Homeini je od 1963. do 1979. poticao pobunu protiv vlasti tako što je kritizirao probleme u državi i odnos koji je Iran uspostavio sa SAD-om i Izraelom. Vidjet ćemo kako se Iran razvijao, u kojem smjeru išao i kako se odnos sa Sjedinjenim Državama mijenjao od 1963. do 1981. U radu se usredotočavam prvenstveno na povijest politike i diplomacije između dviju zemalja, Sjedinjenih Američkih Država i Islamske Republike Irana.

Prvo poglavlje se bavi sastavnicama jednog od najambicioznijih reformi gospodarstva i društva na globalnoj razini u modernom dobu, Bijele revolucije. To nije bila revolucija u klasičnom smislu riječi, nego skup reformi koje je šah pokrenuo 1963. kojima je bio cilj uznapredovati ekonomiju države i pozapadniti društvo. Šah je namjeravao drastično promijeniti vizuru Irana i iz zaostale države stvoriti jednu od najprosperitetnijih na svijetu. Reforme su se provodile od 1963. i padom režima 1979. nikada nisu bile privedene kraju. U drugom poglavlju dotaknut će se borbe ajatolaha Homeinija protiv vlasti, unutar države i izvan nje tijekom egzila. Homeini je 1963. poveo pobunu protiv vlasti jer je bio protiv društvenih promjena koje je šah pokrenuo kao što je ulazak nemuslimana na državničke pozicije u Iranu.

U trećem poglavlju bit će riječi o odnosu između Irana i SAD-a tijekom administracija predsjednika Kennedyja, Johnsona, Nixona, Forda i Cartera. Poseban naglasak će biti o nafti i oružju, temeljnim sastavnicama tog odnosa. Četvrto poglavlje se bavi uzrocima i slijedu događaja Islamske revolucije, tko su najznačajniji akteri toga događaja i kako se situacija razvijala. Peto poglavlje se bavi islamizacijom Irana, odnosno pretvorbom iz sekularne monarhije u teokratsko parlamentarnu republiku. Islam je osnova novog poretka i smjernica Irana u unutarnjim i vanjskim pitanjima. Šesto poglavlje je meritum ovog rada. Naglasak je na talačkoj krizi i na stvaranju novog političkog sustava koji je nastao nakon pada šaha s vlasti, iz pogleda jugoslavenskih novinskih listova *Vjesnika* i *Borbe* od 4. studenog 1979. do 20. siječnja 1981. U radu će biti obrađena jedna teza u sedmom poglavlju, a ona glasi da je izlazak Irana iz američke sfere utjecaja najveći vanjskopolitički udarac koji su Amerikanci pretrpjeli u 20. st. U tom poglavlju će govoriti o vjerskom utjecaju kojeg ima iranski vrhovni vođa u svijetu, kao i o iranskom vojnom utjecaju preko iranskog glavnog saveznika na Bliskom istoku, Hezbolaha.

Trajno se promijenio međunarodni odnos na Bliskom istoku. Prije Islamske Republike Iran nije postojala odmetnuta sila koja prkosi međunarodnom poretku i odbacuje Sovjetski Savez i SAD kao zle imperijalističke sile i pokušava nadmetnuti svoj utjecaj na Bliskom istoku. Što se tiče

SAD-a, oni nisu do Islamske revolucije imali neprijatelja na Bliskom istoku. Tada nisu postojale radikalne sunitske terorističke grupacije kojom bi Amerikanci mogli opravdati svoje prisustvo u tom dijelu svijeta.

Nakon Islamske revolucije drastično se pogoršao odnos s još dvije države s kojima je Carevina Iran imala odlične odnose, Izraelom i Egiptom. Novine su od studenog 1979. pa do siječnja 1981. mnogo članaka posvetili novom iranskom odnosu prema Izraelu i Egiptu. Te vijesti su bile značajne jer ne samo što se promjenom vlasti u Iranu promijenio odnos između Irana i SAD-a, nego su se trajno narušili i poremetili odnosi između najmoćnijih država na Bliskom istoku, Izraela, Irana i Egipta. Narušili su se odnosi između Egipta i Irana jer je Egipat potpisao mir s Izraelom u Sporazumu iz Camp Davida 1978. i kasnije je Egipat prihvatio odbjeglog šaha nakon što je on u siječnju 1979. izbjegao iz Irana. Izrael je do vremena Islamske revolucije sve svoje arapske neprijatelje porazio i primorao na potpisivanje mirovnih sporazuma ili im trajno uzeo mogućnost ostvarenja ciljeva o izbacivanju cionističke ideologije s Bliskog istoka. Iran je pod cijenu svega stavio svoje neprijateljstvo prema Izraelu i to u vrijeme kada Izrael naizgled više nije imao stvarnu prijetnju.

Iran je jedina zemlja u povijesti koja je gađala američku vojnu bazu balističkim raketama. To se zbilo u siječnju 2020., u Iraku, za odmazdu nad ubijenim iranskim generalom Kasemom Sulejmanijem. Amerikanci su izveli napad bespilotnom letjelicom u Bagdadu kojom su ubili između ostalih najutjecajnijeg iranskog generala Kasema Sulejmanija. General Sulejmani je razvijao mrežu organizacija povezanih s Iranom koji zajedno sa Sirijom djeluju pod neformalnim vojnim savezom „Osovina otpora“ (*Axis of Resistance*). Članovi Osovine otpora su Hamas u Pojasu gaze, Hutiji u Jemenu, Hezbolah iz Libanona, PMU iz Iraka i razne druge vojno političke organizacije u Zapadnoj Aziji.

Neke od posebnosti Irana su njegova duga povijest i zoroastrizam. Iran je jedna od rijetkih zemalja u svijetu koja postoji kao država duže od dvije tisuće godina. Iranov početak se službeno stavlja u 6. st. pr. Kr. kada je Kir Veliki osnovao Ahemenidsko Carstvo i pokorio gotovo cijeli tadašnji poznati svijet. Iran je bila prva svjetska superdržava koja se rasprostirala na tri kontinenta i zahvatila gotovo sve visoko kulturne zemlje koje su tada postojale na svijetu. Od tada pa do danas, u Iranu se govori perzijskim jezikom, a neki stanovnici još uvijek su sljedbenici zoroastrizma koji je u ta drevna vremena bio službena religija iranske države. To je jedna od

najstarijih monoteističkih religija i karakteristična je jedino za Iran. Iran je od vremena Ahemenida pa sve do dinastije Pahlavi bio monarhija sa šahom na čelu. Sama riječ šah drevnog je perzijskog podrijetla, specifična je za Iran, a u hrvatskom poimanju i prevođenju označava cara.

Još jedna posebnost Irana je to što nije nikad bio kolonija. To ga izdvaja jer je gotovo cijeli svijet u jednom ili drugom trenutku bio koloniziran od strane Europljana . Taj proces je krenuo u osvit novog vijeka i trajao je sve do modernog doba. Tako su od 16. do 20. st. zapadni Europljani: Španjolci, Portugalci, Englezi, Francuzi, Nizozemci i drugi, širili svoja carstva na svim kontinentima osim na Antarktici i kolonizirali domorodačke narode. Iako se za Iran oduvijek znalo, njega nitko nije uspio kolonizirati. Iran je uz još nekoliko zemalja u svijetu kao što je Japan, uspio sačuvati svoju samostalnost i nastavio se razvijati kontinuirano kroz stoljeća. Iako bi se moglo reći da je Iran u 20. st., a pogotovo pod dinastijom Pahlavi, bio kolonija Sjedinjenih Država i Velike Britanije zbog ogromnog utjecaja koju su te dvije države imale na Iran, a on je prije svega bio ekonomske i vojne prirode.

Iran nije bio kolonija u smislu da je imao kolonijalnu upravu, ali su se Britanci, Amerikanci i Rusi njime odnosili kao da je bio njihova kolonija prije, tijekom i nakon Drugog svjetskog rata zato što je Iran tada bio slaba i zaostala država. Na početku 20. st. Rusija i Britanija su podijelile Iran u interesne sfere gdje su Rusi preuzeli utjecaj na sjeveru Irana, a Britanci na jugu. Još jedan primjer kolonizatorske britanske politike je bila Anglo-iranska naftna kompanija. Ona je bila od početka 20. st. pa do 1951. u vlasništvu britanske vlade i Britanci su velike svote novca izvlačili iz Irana jer je Iran bio jedan od vodećih izvoznika nafte u svijetu. „Još od dvadesetih godina prošlog stoljeća Anglo-iranska naftna kompanija, kasnije British Petroleum, upravljala je južnim dijelovima zemlje, poput kolonijalne sile ostvarujući ogromnu zaradu vlasnicima akcija u Londonu.“ Nepoštena podjela novaca je potaknula premijera Mosadeka da tu kompaniju nacionalizira 1951. Dvije godine kasnije je orkestriran državni udar od strane Britanaca i Amerikanaca koji je srušio s vlasti Mosadeka. Britanci su desetljećima kontrolirali većinu iranske ekonomije jer je nafta bila primaran izvor zarade Irancima. Što se tiče SAD-a, njima je Muhamed Reza Pahlavi svojevrijem dozvolio da u Iranu drže velik broj vojnika kojima je 1964. zakonom dao imunitet i učinio ih povlaštenim osobama. Iran je 1921. potpisao ugovor sa Sovjetskom Rusijom kojim je toj državi dao pravo da vojno intervenira u Iranu. Isti ugovor je Iran potpisao sa

SAD-om 1959. godine o čemu *Borba* izvještava 6. studenog 1979. kada je nova iranska vlast ugovore raskinula.¹

2. IZVORI I METODOLOGIJA

Talačka kriza je bila događaj svjetske važnosti jer takav obračun između jakih država nije bio uobičajen. SAD su u Hladnom ratu bile supersila i odluka Irana da se na takav način suprotstavi Sjedinjenim Državama je došlo kao veliko iznenađenje. Novine *Vjesnik* i *Borba* su se redovito bavile talačkom krizom i stvaranjem Islamske Republike, kao i događajima na Bliskom istoku i unutar Sjedinjenih Država. *Vjesnik* i *Borba* su objavili na desetke članaka o tim temama u vremenu trajanja talačke krize od studenog 1979. do siječnja 1981. Novine često u jednom dnevnom izdanju objavljuju dva ili više članaka vezanih za talačku krizu. Novinskih članaka je mnogo, zato su odabrani samo najpoznatiji i najvažniji događaji talačke krize, izbora u Iranu, stanja u Iranu te na Bliskom istoku općenito. U radu se bavim analizom teksta novinskih članaka kako bismo razumjeli način na koji su novinski listovi *Borba* i *Vjesnik* izvještavali o krizi, odnosno koje informacije su prenosili i kako su utjecali na percepciju čitatelja. Odgovorit ću na pitanja koliki medijski prostor su *Borba* i *Vjesnik* davali talačkoj krizi i izborima u Iranu, te kako su bili naslovljeni članci, senzacionalistički, kritički ili informativno.

Usporedit ću u zaključku novinske izvještaje *Vjesnika* i *Borbe* vezano za datume izvještavanja o pojedinim temama, izvora koje su koristili, pojedinostima kao što su broj glasača za predsjednika. *Borba* je bila glasilo SSRNJ-a, dok je *Vjesnik* bio glasilo SSRNH. Vidjet ćemo kakvim su tonom *Borba* i *Vjesnik* prenosili vijesti, neutralnim ili pristranim. Oba lista su bila tiskana u Zagrebu i bile su dnevne novine. Oba lista su izvještavala o temama u ovom radu na naslovnim stranama i u rubrici svijet gdje su pisali o temama iz svijeta. Glavni urednik *Vjesnika* u godinama promatranim u ovom radu bio je Pero Pletikosa, a *Borbe* Marko Lolić. Hido Bišćević je bio dopisnik *Vjesnika* iz Teherana za vrijeme talačke krize, kao i Radomir Ličina za *Borbu*. Vidjet ćemo koje su izvore koristili *Vjesnik* i *Borba*.

¹ Odd Arne Westad, *Globalni Hladni rat*, (Beograd: Arhipelag, 2008), 161-162.

3. IRAN DO ISLAMSKE REVOLUCIJE

3.1 BIJELA REVOLUCIJA

Niz strukturnih reformi koje je šah Muhamed Reza Pahlavi pokrenuo nazvan je Bijelom revolucijom, a njen službeni početak je 9. siječnja 1963. Toga dana je šah održao govor na kongresu poljoprivrednika i tamo predstavio svoj plan reforme iranskog društva, gospodarstva i poljoprivrede. Njegov krajnji cilj je bio da pozapadni, modernizira Iran i postane junak običnih ljudi koji bi mu bili zahvalni jer je omogućio promjene koje su im koristile i kojih su ljudi sami već postajali biti svjesni da je vrijeme da se provedu. Šahu je Bijela revolucija trebala kao sredstvo da ujedini naciju, da legitimitet svojoj vladavini i ojača položaj koji je njegova dinastija imala u Iranu. Iranski vladar je bio svjestan da su promjene nužne, a kako bi uspio u svojem naumu okružio se tehokratima od kojih je tražio apsolutnu poslušnost. Više nije htio biti samo jedan u nizu iranskih vladara koji su na prastari način vladali uz potporu klera, velikih zemljoposjednika i vojske. Jednom prilikom je izjavio da je stari feudalni i ekonomski poredak gotov. On je tada oslonac svoje vlasti želio staviti na srednji građanski sloj i seljaštvo. Lagano je za pretpostaviti da su takve promjene kojima je izravno i neizravno udareno na dotadašnje elite, kod njih izazvale veliki revolt.²

Jedan od glavnih preduvjeta za modernizaciju zemlje i društva bila je preraspodjela zemlje u Iranu. Stoga je s tim ciljem šah odlučio provesti agrarnu reformu kojom je oduzeo zemlju velikim zemljoposjednicima i podijelio je seljacima. Htio je slomiti moć utjecajnih i bogatih zemljoposjednika koji su stoljećima vladali u Iranu na tipičan feudalni način imajući potpunu kontrolu nad radom i životom svojih seljaka. Ranih šezdesetih gotovo sedamdeset posto obradive zemlje bilo je u rukama elite od kojih mnogi uopće nisu ni živjeli na selu. Dakle vrlo mali broj ljudi je držao svu zemlju u Iranu, a u ruralnim područjima je tih godina živjelo preko šezdeset posto stanovništva. Agrarna reforma je bila nužna kako ne bi došlo do pobune seljaka koji su zbog nepoštene raspodjele zemlje bili vrlo nezadovoljni.³

² Ray Takyeh, *The Last Shah, America, Iran, And The Fall of Pahlavi Dynasty*, (New Haven: Yale University Press, 2021), 159-161.

Zhand Shakibi, *Pahlavi Iran And The Politics Of Occidentalism*, (London: I. B. Tauris, 2020), 131.

Ali Ansari, „The Myth Of White Revolution: Mohammed Reza Shah, 'Modernization' And The Consolidation Of Power,“ *Middle Eastern Studies* 37, 3 (2001), 2-3. <https://www.jstor.org/stable/4284172>

³ Ray Takyeh, 147-148.

Abbas Amanat, *Iran – A Modern History*, (New Haven: Yale University Press, 2017), 701.

Prve prave korake prema agrarnoj reformi poduzeo je ministar poljoprivrede Arsandžani u vladi premijera Aminija od 1961. do 1962. Ministar Arsandžani je odlučio izvesti velike zemljoposjednike koji nisu živjeli na selu u nekim dijelovima Irana, a u svom vlasništvu su imali više od jednog sela. Oni su mogli ostati vlasnici samo jednog sela, dok su ostala dodijeljena seljacima koji su tu zemlju obrađivali. Reforma je imala i nedostataka. Ponekad je zemlja nepravredno oduzeta srednjim zemljoposjednicima koji su živjeli i radili na selu. Sami seljaci često se nisu znali služiti modernim strojevima koje su dobili na korištenje od velikih zemljoposjednika i pribjegavali su obrađivanju zemlje na primitivan način, čime se produktivnost smanjila. Šah je u biti samo preuzeo model koji mu je tada već bivši ministar poljoprivrede Arsandžani ostavio i nastavio je njegovo provođenje sada službeno u sklopu Bijele revolucije. Nova vlada premijera Alama bila je donekle naklonjenija eliti i ponudila im je nova rješenja koja su im išla u korist. Sada su veliki zemljoposjednici mogli prodati zemlju seljacima po cijeni koju vlast utvrdi ili iznajmiti seljacima na trideset godina. Reforma se provodila sve do 1971. godine i postigla je solidne rezultate. Preko dva milijuna seljaka je dobilo zemlju.⁴

Uz agrarnu reformu, od 1963. do 1978., do kada je službeno trajala Bijela revolucija, poseban naglasak je stavljen na razvijanju teške industrije, elektrana, uvozu novih tehnologija i otvaranju zemlje za dolazak stranog kapitala. Država je uložila veliki napor da poboljša postojeću i sagradi novu prometnu infrastrukturu. Izgrađeno je mnogo novih prometnica, pomorskih luka i željezničkih linija. Vlast je naročito bila svjesna problema niske obrazovanosti jer je u Iranu bilo više od polovice nepismenih sve do početka Bijele revolucije. Šah je želio taj problem riješiti jednom zauvijek, stoga je puno državnog novca uložio u razvoj obrazovanja u Iranu. U periodu od 1966-1976. broj studenata na iranskim sveučilištima se učestvostručio velikim djelom zahvaljujući priljevu studenata sa sela i malih gradova. To je za vlast bio veliki izazov jer su bili zabrinuti za moguće studentske radikalne grupe.⁵

Zahvaljujući šahu, žene su dobile prava kakva su u većini svijeta tada bila normalna i očekivana. On im je omogućio pravo glasa na izborima, pravo da budu izabrane za političke funkcije, pravo da traže raskid braka i da dobiju skrbništvo nad djecom. Poticano je skidanje burki,

Kurush Shahbaz, „Iran’s White Revolution,“ *World Affairs* 126, 1 (1963), 17. <https://www.jstor.org/stable/20670270>

⁴ Ray Takveh, 149-161.

⁵ Isto, 161.

Odd Arne Westad, 386.

Zhand Shakibi, 132.

ali velik broj žena je i dalje nosio burke, pogotovo na selu. Ženama je dopušteno obrazovanje na istoj razini kao i muškarcima čime im je omogućen velik broj novih radnih mjesta. Takva polako već velika zastupljenost žena u politici, zabavnoj industriji, znanosti i visokom obrazovanju, naišao je kod mnogih konzervativnih struja u zemlji na negodovanje.⁶

3.2 HOMEINIJEVA ULOGA U BORBI PROTIV ŠAHA OD BIJELE DO ISLAMSKE REVOLUCIJE

Suprotno mišljenjima mnogih klerika, Ruholah Homeini se nije protivio uvođenju agrarne reforme. Njega je najviše smetalo to što je šah htio dopustiti osobama koje nisu islamske vjeroispovijesti ulazak u politiku i što bi žene dobile pravo glasa. Takva šahova politika je za Homeinija bila direktan udarac na islam i odlučio se protiv toga boriti. Neposredno prije početka Bijele revolucije preminuo je dotadašnji vodeći šijitski klerik u Iranu, Hosein Borudžerdi te se pojavilo pitanje njegovog nasljednika. Homeini je uz još dva ajatolaha, Šarijat Mandarija i Golpajeganija bio prvi samom vrhu kandidata za Borudžerdijevog nasljednika. Kako je Borudžerdijeva smrt pala u nezgodno vrijeme, islamski klerici su morali djelovati bez vrhovnog autoriteta. Tako su se trojica ajatolaha ujedinila krajem 1962. da osujete šahove planove za provedbu Bijele revolucije. Sva trojica su odvojeno napisali šahu pismo u kojem su kritizirali njegove planove, ali šah nije u njima vidio ozbiljnu prijetnju i njegov odgovor je bio blag, pozvavši ih da se ne upliću u državničke poslove. Tek kada je kasnije shvatio da su klerici ozbiljni protivnici odlučio je iskoristiti jedno od jačih sredstava pod svojom kontrolom koje je imao, a to su mediji. Preko novina je izvrijeđao islamski kler da je reakcionaran i da njihova ideologija pripada nekom davnom vremenu. Kler vlastima na takvom udarcu nije ostalo dužno te je uzvratilo preko svojeg glasila *Maktab-e Islam* pozivajući vjernike da ne prihvate zapadne vrijednosti kao svoje jer je Zapad truo i pokvaren.⁷

Naravno nije samo kler postao oponent nekim šahovim reformama, nego i liberalno-demokratski pokreti kojima je uzor bio nekadašnji premijer Muhamed Mosadek. Jedan takav novi pokret pod nazivom Pokret za oslobođenje Irana, nastao je 1960., a predvodio ga je Mehdi

⁶ Zhand Shakibi, 133.

⁷ Baqer Moin, *Khomeini – Life of Ayatollah*, (New York City: Thomas Dune Books, 2002), 63-64.

Bazargan, političar koji će kasnije postati privremeni premijer nakon pada šaha. Bazarganu kao sljedbeniku Mosadeka najviše smetalo kod šaha sve veće apsolutističke ovlasti i radikalne promjene koje su naslućivale da osoba koja stoji iza njih je postala previše moćna. Uostalom prilikom američko-engleskog prevrata nakon kojeg je srušena legalno izabrana vlast premijera Muhameda Mosadeka 1953. godine, islamski kler nije stao na šahovu stranu, stoga Bazargan nije vidio razloga zašto ih ne bi podržao. Bazargan je prilikom Bijele revolucije uvidio i priznao Homeinijeve sposobnosti da kao vrsni klerik vodi borbu protiv šaha.⁸

Šah je bio nacionalist i religiozan. Bio je sličan kleru koju se pobunio protiv njega s tim u vezi. Šahovo hodočašće u Meku 1968. bilo je medijski popraćeno i prikazalo je šaha kao religioznog muslimana koji odlazi na obavezan Hadž. U jednom svom intervjuu za američku emisiju *60 Minutes* 1974., šah je izjavio novinaru Mikeu Wallaceu da je kao mali dječak od šest ili sedam godina imao religiozna priviđenja koja su mu kasnije u životu poslužila kao znak od Boga da je predodređen za velike stvari.⁹

Pošto je postalo očito da šah zajedno sa svojim premijerom Alamom ne planira odustati od reformi koje su klerici osudili, prvi put do tada se širom države pristupilo aktivnom antidržavnom politikom od strane klerika koji su u džamijama počeli javno prozivati režim Muhameda Reze Pahlavija. To je išlo toliko daleko da je premijer Alam prozivan direktno kao feudalni poglavica i tlačitelj malog čovjeka. Vlasti su shvatile da se situacija pogoršava i bili su spremni neke svoje prvotne ideje izmijeniti. Tako je premijer promijenio zakon da samo muslimani mogu birati i biti izabrani na političke funkcije, kao i da se zakletva polaže na Kuranu, ali odluku o davanju prava glasa ženama je odlučio samo odložiti privremeno. To je bila dovoljna pobjeda za kler koji je iz cijele te priče izašao zadovoljan, ali ne i Homeini. On je sada postao svjestan svojeg intelektualnog potencijala i karizme s kojom je mnoštvo sljedbenika uspio skupiti za svoje protudržavne akcije.¹⁰

Jedna od najvažnijih skupina ljudi koja mu se priklonila su bili trgovci s bazara. Oni su bili tada u Iranu klasa za sebe, uglavnom srednjeg građanskog sloja, ali tradicionalnog i konzervativnog stajališta. Osjećali su ugrozu od strane gospodarskih reformi koje je šah pokrenuo, jer bi se porastom i modernizacijom industrije, gradnjom velikih trgovačkih centara i uvozu strane

⁸ Isto, 65.

⁹ Abbas Amanat, 786., 816.

¹⁰ Baqer Moin, 67-68.

robe, njihova moć srozala. Stoga ne čudi da su se okrenuli Homeiniju i pomagali ga ponajviše u novcu. Homeini je prepoznao njihovu važnost te je zato slao svoje najbolje učenike kao što su bili Hosein Behešti, Morteza Motahari i Mohamad Džavad Bahonar, da širom velikih gradova kao što su Mašhad, Isfahan i Tabriz, stupe u kontakt s trgovcima s bazara kako bi se razvile protudržavne ćelije i pripremio sukob s vlastima.¹¹

Ti događaji su se zbivali krajem 1962., ali je već u siječnju 1963. šah predstavio ciljeve Bijele revolucije i time izigrao sve svoje neprijatelje. Homeini je probao svoje kolege u svetom gradu šijitizma, Komu, gdje su oni primarno djelovali, da ih opet pobuni protiv šaha. Njegovi apeli nisu naišli na plodno tlo zbog straha od šahove odmazde, ali je Homeini uspio uvjeriti svojeg bliskog prijatelja, ajatolaha Ruholaha Kamalvanda da predstavi šahu stajališta konzervativnog klera. Šah nije bio spreman odustati jer je osjećao da ako ne provede reforme, da će to biti kraj njegove dinastije. Vladarevo odbijanje bilo kakvog kompromisa sa klericima, najavilo je novu fazu borbe između klera i vlasti. Unutar nekoliko dana uslijedili su krvavi prosvjedi u Teheranu i Komu, gdje su se sukobili policija i pristalice šaha protiv klerika i njihovih podupiratelja.¹²

Homeiniju su sada već nasilni prosvjedi dobro došli da prikaže šaha kao siledžiju i time primi pod svoje okrilje mnoge koji su se kolebali oko svoje potpore. On se sada prvi put prometnuo kao vođa opozicije čije se mišljenje cijeno i tražilo. Ljudi su prepoznali Homeinija kao čovjeka koji je spreman zbog svojih ideala poginuti, nepotkupljivog, autoritativnog, tvrdog i nesalomljivog karaktera. Njegove poruke su najviše bile prihvaćene kod nižeg građanskog sloja i siromašnih, a najmanje kod seljaka jer je šahova agrarna reforma kod njih izazvala oduševljenje. Homeinija su najviše cijeno njegovi učenici zbog njegove pobožnosti, asketskog načina života, visoke moralnosti i skromnosti. Na teološkom fakultetu na kojem je predavao u Komu, bio je među omiljenijim profesorima. Prometnuo se u Iranu kao jedan od vodećih stručnjaka islamskog prava i misticizma.¹³

¹¹ Vanessa Martin, *Creating An Islamic State*, (London: I. B. Tauris, 2000), 59.

Baqer Moin, 65-67.

¹² Isto, 69-72.

¹³ Isto, 72.

Vanessa Martin, 57-62.

Syed Sajjad Ali Shah, „Imam Khomeini: Brief Biography,” *Pakistan Horizon* 62, 2 (2009), 25.

<https://www.jstor.org/stable/24710992>

Elvire Corboz, „Khomeini in Najaf: The Religious and Political Leadership of An Exiled Ayatollah,” *Die Welt des Islams* 55, 2 (2015), 233. <https://www.jstor.org/stable/24894181>

Borbe u ranoj fazi sukoba između režima i klera su bile veoma prljave, ali uglavnom ne nasilne. Dvije strane su se međusobno optuživale, vrlo često iznoseći neistine kako bi drugu stranu pred narodom ocrnile. Grad Kom je razumljivo kao središte šijitizma u Iranu postao glavno uporište Homeinija i njegovih pristalica. Kako bi slomio utjecaje klera u Komu, šah je proglasio u travnju 1963. obvezan vojni rok za sjemeništarce koji su inače bili izuzeti od toga. Takvo poniženje klera se obilo o glavu režimu jer su sada sjemeništarci širili islamske ideje svojim kolegama u vojsci, što ranije nije bio slučaj. Uz to što su mnogi vojnici prihvatili Homeinijeve zamisli, sjemeništarci su postali vojno obučene osobe koje su mogle ako zatreba okrenuti puške protiv režima.¹⁴

Naslućivali su se problemi u svetom mjesecu Muharemu 1963. godine, kada je bio jedan od najvažnijih šijitskih blagdana, Ašura. Vlasti su znale da Homeini sprema potaknuti narod na pobunu u mjesecu koji je za šijite vrijeme velike tuge i povećanih emocija. Toga dana se šijiti prisjećaju pokolja nad unukom Poslanika Muhameda, Huseinom Ibn Alijom, i njegovom obitelji od strane sunita blizu grada Karbale u Iraku u 7. st. Džamije su dobile naređenja da prilikom propovijedi ne šalju političke poruke, ali je Homeini pozvao klerike da ne slušaju vlasti, nego da narod upozore na tiraniju režima. Sam Homeini je krenuo na turneju od deset dana tijekom kojih je propovijedao šahova zlodjela u džamijama Koma i Teherana. Desetog dana mjeseca Muharema, to jest 3. lipnja, bio je blagdan Ašure, a Homeini je isplanirao da tijekom propovijedi u glavnoj teološkoj školi u Komu, Fedžizijeh, održi govor pred tisućama euforičnih vjernika i uzdrma Pahlavijevu vlast. Veliko mnoštvo vjernika je u ekstazi pratilo Homeinija od njegovog doma u Komu do škole Fedžizijeh, a kako bi bili sigurni da će Homeini moći održati govor ako vlasti ugase struju, spojili su mikrofone na baterije. Homeini je zatim održao proročki govor gdje je navijestio kakva će sudbina zadesiti šaha i najoštrije do sada napao njega, Sjedinjene Države i Izrael. „Ti bijedni, nesretni čovječe, četrdeset i četiri godine tvog života je prošlo. Nije li vrijeme da se zapitaš kuda sve ovo vodi? Ne znaš da li će se situacija promijeniti jednog dana, ni da li će oni koji te okružuju ostati tvoji prijatelji. Oni su prijatelji dolara. Nemaju vjere, ne znaju za lojalnost.“¹⁵

¹⁴ Baqer Moin, 80-81.

¹⁵ Isto, 83-84.

Odd Arne Westad, 388.

Optužio je režim za korupciju, otimačinu, sve veću ulogu Izraela u iranskoj poljoprivredi i gospodarstvu. Ovdje je bilo prvi puta da je kasete s Homeinijevim govorom poslana diljem Irana kako bi svi mogli čuti njegove poruke. Homeini je uspio u svom naumu da potakne narod na pobunu te su ubrzo nastali krvavi proturežimski neredi u nekoliko iranskih gradova. Vlasti su se zbog nereda i sukoba s policijom odlučile obračunati s vođom opozicije Homeinijem. Dva dana nakon zapaljivog govora u Fedžizijehu, Homeinija su u Komu uhitile specijalne postrojbe i sprovele ga do zatvora u Teheranu. Njegovi pristaše su zatim kao odmazdu u nekoliko iranskih gradova zapalile vladine zgrade, policijske stanice, iransko-američki kulturni centar, tvornicu Pepsija, banke i medijske kompanije. U jednom trenutku, svjetina je naoružana palicama i kamenjem krenula prema šahovoj rezidenciji u Teheranu. Kako bi sačuvali šahov život i obraz države, vojska je izašla na ulice, proglasila policijski sat i zavela reda. Nasilje koje je uslijedilo odnijelo je barem stotinu života.¹⁶

Pošto je u Iranu zakon tada dopuštao izvršenje smrtne kazne, mnogi su se bojali za Homeinijev život. Pogotovo nakon što je premijer Alam najavio procesuiranje odgovornih za masovne neredi i njihovo streljanje. U znak prosvjeda trgovci s bazara zatvorili su svoje trgovine, a masa ljudi, pogotovo klerika nahrupila je u Teheran moliti vlasti za milost. Svi vodeći ajatolasi u Iranu i Iraku složno su se udružili u podupiranje svojih zatočenih kolega. Ajatolasi su poslali već ranije spomenutog ajatolaha Kamalvanda kako bi dogovorio sa šahom puštanje na slobodu zatočenog Homeinija i njegove pristalice. Šah je bio spreman poštediti život Homeiniju jer ga nije htio učiniti mučenikom. Premijer Alam i neki ljudi oko njega su zahtijevali od šaha da smakne Homeinija, ali na kraju ništa od toga nije bilo.¹⁷

Šah je u svemu tome vidio zavjeru između komunističke stranke Tudeh i crnih reakcionara, kako je on zvao kler. Njemu se činilo da su se tamne sile urotile protiv njega i da sada traže njegovu glavu. Homeini mu je bio misteriozna figura koja se neočekivano pojavila, okupila mnoštvo ljudi protiv njega i koja vrhunski pliva u političkoj igri. Šah je posumnjao da je Homeini strani agent jer je Homeinijeva retorika bila protiv Izraela, a za Palestine. Miješanje u politiku strane države, s kojom je Iran tada imao odlične odnose bacao je sumnju da se možda radi o stranom agentu koji zajedno sa šahovim najvećim neprijateljima, komunistima, podriva iransku politiku preko nekog

¹⁶ Vanessa Martin, 63.
Abbas Amanat, 738-739.

¹⁷ Baqer Moin, 92-93.

centra moći u svijetu. To su naravno bile besmislice jer je šijitski kler bio autonoman i nije bio povezan sa stranim centrima moći, što će se najbolje vidjeti u iračko-iranskom ratu gdje su i SAD i SSSR zajedno pomagali Sadama Huseina. Uostalom, komunisti su rušitelji starog monarhističkog i kapitalističkog poretka, dok kler to nije, i da nije bilo šahovih reformi, kler se ne bi pobunio i Iran bi najvjerojatnije ostao carevina s dinastijom Pahlavi na čelu.¹⁸

Homeini je idućih deset mjeseci proveo manjim dijelom zatočen u vojarni u Teheranu, a većim dijelom u kućnom pritvoru. Vratio se u ožujku 1964. u grad Kom gdje su ga srdačno dočekali ostali ajatolasi. On je ubrzo opet krenuo napadati režim svega nekoliko dana nakon povratka u Kom. Pozvao je vlasti na pokajanje, raspuštanje iranskog parlamenta Medžlisa, optužio režim da šuruje s Izraelcima i da su njihovi agenti. Posebno se osvrnuo na malobrojnu vjersku organizaciju bahaije za okupaciju važnih državnih pozicija i suradnju s Izraelom. Oni su monoteistička religija koja je nastala u Iranu u 19. st., a središte im se nalazi u Haifi u Izraelu. Bahai vjera, slobodno zidarstvo i cionizam su zabranjeni padom šaha s vlasti. Vlasti nisu reagirale na njegove nove i ponovljene optužbe. U međuvremenu Homeini je proglašen mardžom ili velikim ajatolahom, to je najveća titula u šijitskoj hijerarhiji klera. Homeini se sada okrenuo jednom važnom aspektu šahove vlasti, a to je bilo podaništvo prema Sjedinjenim Državama. Njemu i mnogim običnim Irancima zasmetala je sve veća uloga SAD-a u iranskom gospodarstvu, vojsci i vanjskoj politici. Homeini je izjavio „Kakve koristi imaš od američkih vojnika i vojnih instruktora? Ne znam gdje se odigrava ta Bijela revolucija o kojoj svi govore. Bog zna da sam svjestan (i zbog toga osjećam bol) situacije u udaljenim selima i oblastima, gladi koja vlada u našem narodu i lošeg položaja naših seljaka. Neka američki predsjednik zna da je u očima Iranaca zbog nepravde koju je nametnuo iranskom narodu najodvratniji živi pripadnik ljudske rase.“ Homeinijeva optužba davanja imuniteta američkom vojnom osoblju je bila razlog njegovog izgnanstva. Imunitet je podrazumijevao apsolutnu zaštitu od kaznenih i prekršajnih progona bez obzira kakav je zločin u pitanju. Kritiziranje davanja imuniteta nije ostavilo šahu prostora za kompromis i pala je odluka da se Homeinija uhiti i protjera u Tursku.¹⁹

¹⁸ Baqer Moin, 93.

Odd Arne Westad, 389.

¹⁹ Abbas Amanat, 740.

Syed Sajjad Ali Shah, 26.

Odd Arne Westad, 389.

Šezdesettrogodišnji Homeini je težnju za suverenost svoje zemlje platio dugogodišnjim izgnanstvom. Taj period od 1964. do 1979. kada je bio u izgnanstvu je jedan od njegovih najmanje poznatih razdoblja života. Manji dio svojeg boravka u Turskoj proveo je u Ankari, a kasnije je prebačen u grad Bursu južno od Istanbula. Najviše ga je u Turskoj smetao politički sustav, sekularna demokracija i zabrana nošenja religijske nošnje na kakvu je Homeini navikao. U međuvremenu je iranski režim bio pod velikim napadima i vanjskim i unutarnjim da se Homeiniju dopusti povratak natrag u Iran. Dakako takav zahtjev je šahu bio nedopustiv, ali je ipak dopustio da u listopadu 1965. Homeini nastavi svoj egzil u Nadžafu u Iraku. Njegovi učenici su u Iranu preuzeli inicijativu za borbu protiv režima. Osnovani su organizaciju „Borbeni kler“ čije je uže vodstvo brojalo jedanaest ljudi. Među glavnima su bili sadašnji vrhovni vođa Irana Ali Hamenei, Ali Akbar Hašemi Rafsandžani koji će kasnije postati predsjednik i Husein Ali Montazeri, dugogodišnja desna ruka ajatolaha Homeinija i njegov pretpostavljen nasljednik.²⁰

Idućih trinaest godina Homeini je proveo u Nadžafu gdje je sada opet bio u stranoj kulturi, ali u većinski šijitskoj koja je bila naklonjenija njemu od Turske. Homeini se našao okružen cjenjenijim vjerskim učenjacima od sebe, kao što su bili Muhsin al Hakim, vodeći šijitski klerik toga doba, Abu al Kasim al Koei i Mahmud Šahrudi. To ga je stavljalo u nezahvalnu poziciju s obzirom na to da se morao etablirati kao autoritet koji planira jednoga dana promijeniti režim u Teheranu. Klerici u Nadžafu nisu bili previše oduševljeni podupiranjem Homeinija jer se nisu htjeli uplitati u pitanja strane države. Uz to padom šahove moći otvorio bi se prostor komunistima da probaju preuzeti vlast što šijitskim klericima ne bi odgovaralo jer bi kasnije udar došao na njih u Irak. Međutim Homeini nije bio bez pristalica u Nadžafu. Homeiniju je dopušteno da kao profesor nastavi ondje podučavati studente, čiji je velik broj, pogotovo onih mlađih postao očaran njegovim stavovima. U Nadžafu je bilo mnogo studenata iz Irana koji su postali Homeinijeva desna ruka u nastavljenoj borbi protiv šaha, ali sve do ranih 1970-ih Homeini se suzdržavao napadati režim u Teheranu. Pošto su iranski studenti dio vremena provodili u domovini, bili su odličan medij za Homeinijev doticaj s pristašama u Iranu. Od 1969. do 1975. Irak i Iran su bili u lošim odnosima, što je donekle otežalo prelazak granice. Uz to tajna služba SAVAK je bio stalna prijetnja, ali to nije pokolebalo studente koji su krijumčarili kazete s njegovim govorima u Iran. Prava otvorena

²⁰ Syed Sajjad Ali Shah, 26.
Vanessa Martin, 70-71.
Baquer Moin, 103-109.

borba protiv šaha je krenula nakon sumnjive smrti Homeinijevog sina Mostafe 23. listopada 1977. Homeini je za njegovu smrt krivio SAVAK jer je Mostafa preminuo dok je bio priveden. SAVAK je ranije izvršavao ubojstva u Iraku, jer su tamo ubili prvog direktora SAVAK-a, Tejmura Bahtijara, 1970. Homeinija je smrt najstarijeg sina duboko potresla i nakon ovog događaja se dao intenzivno u borbu za rušenje vlasti.²¹

3.3 ODNOSI IZMEĐU SAD-a I IRANA ZA VRIJEME VLADAVINE MUHAMED REZE PAHLAVIJA

Nafta i plin su pokretači svjetske ekonomije tako da je Amerikancima i Britancima bilo u interesu imati značajan utjecaj nad državama Bliskog istoka. Anglo-Saksonci su svoj utjecaj uspostavili u Iranu 1941. kada su zajedno sa Sovjetima svrgnuli oca Muhamed Reze Pahlavija, Rezu Kana, koji je bio naklonjen Nijemcima. Britanci i Sovjeti su ranije pomogli Rezi Kanu da se domogne vlasti 1925. kada je u državnom udaru Reza Kan srušio dotadašnju dinastiju Kadžar i instalirao samog sebe kao vladara. Revolucionari su kasnije pravdali ukidanje monarhije tvrdnjama da je Pahlavijeva vlast nelegitimna i uzurpatorska. Rezu Kana je na prijestolju zamijenio najstariji sin Muhamed Reza Pahlavi. Drugi put su Anglo-Saksonci uspostavili svoj utjecaj 1953. kada je administracija predsjednika Eisenhowera zajedno s Britancima izvela državni udar kodnog imena Ajax i svrgnula Muhameda Mosadeka, popularnog demokratski izabranog premijera i po drugi put omogućili šahu prijestolje jer je on tijekom prevrata izbjegao iz Irana. Stranci su zadržali veliki utjecaj u Iranu i velik dio prihoda od nafte o čemu će biti riječ kasnije. Britanske koncesije nad iranskom naftom su nakon puča zamijenile američke naftne kompanije. Amerikanci su izvodili državne udare širom svijeta. Iran je bio prvi u nizu, zatim su slijedili Gvatemala, Čile, Bolivija i mnogi drugi.²²

Komunisti su bili glavni neprijatelji šaha, ili ih je on tako smatrao, stoga je bilo logično da je htio naći zaštitu u velikom i jakom savezniku kao što su to Sjedinjene Države. Glavni cilj

²¹ Elvire Corboz, 226-245.

Ray Takyeh, 209.

Baqer Moin, 142.

²² Joseph St. Marie, Shahdad Naghshpour, *Revolutionary Iran And The United States*, (Farnham: Ashgate, 2011), 87.

David Painter, *The Cold War – An International History*, (London: Routledge, 1999), 90.

Amerikanaca za vrijeme Muhamed Reze Pahlavija je bio da Iran bude antikomunistička brana mogućoj poplavi komunizma na Bliskom istoku, i da bude opskrbljivač jeftine nafte SAD-u. Iran je služio kao američka baza za špijuniranje Sovjeta. Jedna se nalazila blizu sovjetske granice na Kaspijskom jezeru kod Bandar Šaha, a druga je bila u istočnom Iranu u planinama sto trideset kilometara južno od grada Mašhada.²³

Godine 1960-te su razdoblje jačanja šahove moći i sve većeg vezanja Irana i SAD-a. Šah je smanjio moć političkim oponentima tako da više nije bilo prave opozicije u državi. Efektivno je država postala jednopartijska diktatura stranke Novin osnovane krajem 1963. iako je postojala opozicijska stranka Mardom. Komunistička partija Tudeh koja je bila zabranjena, je 1960-ih bila gotovo nepostojeća s većim dijelom svojeg vrha protjeranim iz zemlje ili ubijenim. Homeini je protjeran izvan zemlje, a na premijersko mjesto je 1965. došao Amir Abas Hovejda koji će ostati na toj funkciji skoro do pred sami početak revolucije. Hovejdu je na mjesto premijera postavio šah. Hovejda je bio iz plemićke obitelji, diplomirao politologiju u Briselu, a prije premijerske funkcije obavljao je onu ministra financija. Šah je 1965. natjerao iranski parlament da ga na dvadesetpetu obljetnicu njegove vladavine proglasi *Aryamehr*, odnosno „svijetlom Arijevaca“. To je identitet s kojim su se poistovjećivali Iranci, uostalom Iran znači zemlja Arijevaca. Šah je u očima mnogih njemu bliskih ljudi bio nepopularan. Šaha je vlastiti tjelohranitelj pokušao ubiti 1965. godine.²⁴

Za provedbu Bijele revolucije ključna je bila potpora Sjedinjenih Država i tadašnjeg predsjednika Kennedyja. Kennedy je upozorio šaha 1961. da ako ne provede strukturne reforme društva i gospodarstva da bi mogao izgubiti vlast u Iranu. Naime, 1961. Hruščov je izjavio da je Iran zreo za revoluciju i su Iranci shvatili kako pravi napredak društva dolazi iz ideja Sovjetskog Saveza. Amerikancima takav rasplet događaja nije odgovarao. Amerikanci su smatrali da je šah previše bitan za američke interese i nisu htjeli dopustiti da padne s vlasti. Uostalom, Kennedy je vjerovao kako Iran može postati primjer naprednog, pozapadnjelog društva svim ostalim

²³ Penelope Kinch, *The US – Iran Relationship, The Impact of Political Identity on Foreign Policy*, (London: I. B. Tauris, 2016), 89-90.

Joseph St. Marie, Shahdad Naghshpour, 87.

Alvin Z. Rubinstein, „The Soviet Union and Iran under Khomeini,“ *International Affairs* 57, 4 (1981), 599.

<https://www.jstor.org/stable/2619862>

²⁴ Joseph St. Marie, Shahdad Naghshpour, 97-100.
Abbas Amanat, 623.

državama Bliskog istoka. Kennedy je dao oformiti posebnu jedinicu za izvještavanje o Iranu jer je Iran tih godina bio nestabilna država, gdje su se premijeri često mijenjali, a kao vrlo bitan saveznik SAD-a bilo je nužno znati s kakvim opasnostima se taj režim suočava.²⁵

Šah je često isticao vezu modernog Irana s drevnim iranskim vladarima i kontinuitet koji je postojao kroz povijest. Zato je održao famoznu paradu 1971. kako bi obilježio dvije tisuće i petstotina godina od osnutka iranskog carstva, u Pasargadeu, gdje još uvijek postoji očuvana grobnica osnivača Ahemenidskog carstva Kira Velikog. Ovakve proslave su bile kritizirane jer su bile skupe, a većina stanovništva je bila siromašna.²⁶

SAVAK je bila iranska tajna služba i šahov represivni organ kontrole i prisile, nadziranja sumnjivih u očima države i provođenja psihičkih i fizičkih mučenja. Bili su najodanija šahova organizacija i imali su svoje ljude infiltrirane u ministarstva, sveučilišta, vladine organizacije, medije, kler, u velike i srednje kompanije. SAVAK-ov primarni zadatak je bilo djelovanje unutar Irana, a ne međunarodno špijuniranje. Američka obavještajna agencija CIA je bila aktivno uključena u obučavanje, financiranje i dijeljenje informacija sa SAVAK-om.²⁷

Predsjednik Johnson se nije previše zamario na koji način šah vlada, nego se okrenuo gorućim pitanjima Vijetnama. Uslijedilo je sve veće vezanje između SAD-a i Irana u pogledu gospodarske, vojne i obavještajne suradnje. Naime porastao je izvoz iranskih energenata u SAD, kupnja vojne opreme od strane Irana se također povećala, kao i obavještajna suradnja. Da su Sjedinjene Države odlučile smanjiti pošiljke oružja Iranu, zasigurno bi se dogodila promjena politike i Iran bi se odmaknuo od SAD-a. Ovako je Iran dobivao prijeko potrebno oružje kako se ne bi ponovilo poniženje kakvo je iskusio 1941. kada je bio napadnut i okupiran od strane SSSR-a i Velike Britanije.²⁸

U razdoblju vlasti predsjednika Nixona od 1969. do 1974., Sjedinjene Države su bile u najboljim odnosima s Iranom u povijesti. Nixon i šah su bili vrlo bliski prijatelji. Kolapsom engleskog kolonijalnog carstva pojavila se praznina na Bliskom istoku za koju su Amerikanci

²⁵ Roby Barrett, *The Greater Middle East And The Cold War, US Foreign Policy Under Eisenhower And Kennedy*, (London: I. B. Tauris, 2007), 213-214.

²⁶ Donnete Murray, *US Foreign Policy And Iran, American – Iranian Relations Since The Islamic Revolution*, (Abingdon: Routledge, 2010), 3.

²⁷ Roby Barrett, 242-245.

²⁸ Abbas Amanat, 801-802.

smatrali da je najbolje da je Iran popuni. Amerikanci nisu jedino ulagali u Iran, nego su istovremeno sa Saudijskom Arabijom razvijali dobre odnose kako bi se napravio balans između Arapa i Perzijanaca. Iran i Saudijska Arabija su rivali jer obje zemlje nastoje širiti utjecaj na Bliskom istoku. Religijska komponenta također ima veliku ulogu u rivalstvu. Saudijska Arabija je ideološko središte sunitizma u svijetu, a Iran šijitizma. Dvije denominacije su suprotstavljene u vjerovanjima te svaka smatra svoju jedinom ispravnom. Iako su SAD i Iran tijekom 1960-ih i 1970-ih bile bratske i prijateljske zemlje, to se najviše vidjelo kod američke i iranske elite. Iran je bio popularno odredište za odlazak na odmor i za razvoj poslovnih prilika imućnih zapadnjaka. Čest gost u Iranu je bio američki pjevač Frank Sinatra.²⁹

Za vrijeme mandata predsjednika Geralda Forda nastavila se međusobna suradnja na polju energetike, vojske, obavještajnih službi, inovacija i investicija. Tada je funkciju državnog tajnika obnašao Henry Kissinger koji je imao blizak odnos sa šahom. Kissingeru je bilo važno da ostane u dobrim odnosima sa šahom kako bi Iran ostao podržavati Izrael i biti stup stabilnosti na Bliskom istoku. Amerikanci su htjeli Iran uključiti u egipatsko-izraelski mirovni sporazum i zasigurno je dobar odnos koji je šah imao s egipatskim predsjednikom Sadatom pripomoglo skorašnjem završetku neprijateljstva između te dvije zemlje. Naime, Pahlavi je bio prvi šef države koji je posjetio Sadata u siječnju 1978., nakon što je Sadat posjetio Izrael nekoliko mjeseci ranije. Od 1973. pa sve do 1979. na zbližavanju SAD-a i Irana veliku ulogu imao je iranski veleposlanik u Washingtonu, Ardešir Zahedi. Zahedi je ranije služio kao ministar vanjskih poslova Irana, a u Washingtonu je slovio za jednog od sposobnijih veleposlanika. Zahedi se okružio visokim američkim društvom i bio je na njihovim privatnim zabavama rado viđen gost. Njegova partnerica je bila američka glumica Elizabeth Taylor. Bio je nezamjenjiva spona između američke elite i iranske elite.³⁰

Zadnji predsjednik SAD-a koji je imao dobre odnose s Iranom bio je demokrat Jimmy Carter. On je tijesno pobijedio na izborima republikanca Geralda Forda. Ford je naslijedio predsjedničku poziciju kao potpredsjednik nakon što je Nixon dao ostavku za vrijeme svojeg drugog mandata zbog afere Watergate. Carter je naglasak svoje vanjske politike stavio na ljudskim pravima i slobodi govora. Carterove kritike su bile usmjerene prvenstveno na socijalističke države,

²⁹ Donnette Murray, 5.

Joseph St. Marie, Shahdad Naghshpour, 104.

³⁰ Abbas Amanat, 775-780.

ali i na američke saveznike među kojima je bio Iran. Carterovi ljudi od povjerenja koji su ga usmjeravali u vanjskoj politici bili su državni odvjetnik Cyrus Vance i savjetnik za nacionalnu sigurnost Zbigniew Brzezinski. Brzezinski je bio veliki stručnjak za međunarodne odnose i profesor s Harvarda.³¹

Carterova je najveća vanjsko politička zasluga Sporazum iz Camp Davida koji su potpisali premijer Izraela Menachem Begin i egipatski predsjednik Anvar al-Sadat 1978. godine. Time je napravljen presedan jer je Egipat postao prva, do tada, neprijateljska Izraelu susjedna zemlja koja je normalizirala odnose s Izraelom. Egipat je bio zakleti neprijatelj Izraela i agresor na Izrael, 1948. za vrijeme vladavine kralja Faruka I., zatim 1967. za vrijeme Nasera i 1973. za predsjednikovanja Sadata. Doduše, Egipat se branio od izraelske agresije 1956. godine. Amerikancima i Izraelcima je veoma značilo što su maknuli ugrozu iz Egipta, jer je Egipat bio najveća i najmoćnija neprijateljska susjedna država Izraelu. Kako bi potvrdio američko-iransko savezništvo Carter je u studenom 1977. ugostio šaha i šahinju u Bijeloj kući. Šah je bio zadovoljan što Amerikanci neće stopirati pošiljke oružja, a Carter je bio očaran šahom kao sposobnim čovjekom za kojeg je vjerovao da će provesti liberalizaciju društva. Najznačajniji događaj između Cartera i šaha dogodio se na Novu godinu 1978. kada je šah primio Cartera u svojoj palači Niavaran u Teheranu. Carter je od svih mjesta na svijetu odabrao Iran za proslavu Nove godine. U palači Niavaran u Teheranu je održana pompozna večera s najskupljom hranom i pićima u čast gostima. Tijekom te večeri Carter je nepromišljeno uzveličao šaha tako što je rekao da je šah voljen od svojeg naroda. Revolucija je krenula nekoliko dana kasnije, a razlog je između ostalih bila ova izjava predsjednika Cartera.³²

Iran je bio jedan od vodećih izvoznika nafte u svijetu za vrijeme Hladnog rata. Zajedno sa Saudijskom Arabijom, Irakom, Kuvajtom i Venezuelom osnovao je 1960. naftni kartel OPEC. Već je 1966. Iranu gotovo pola godišnjeg proračuna dolazilo od prihoda prodaje nafte. Iran je zaradu od nafte dijelio sa stranim zapadnim naftnim kompanijama koje su eksploatirale iransku naftu, a u idućim godinama zarada od nafte se još više pomaknula u korist Irana. Tako je Iran dobivao

³¹ Abbas Amanat, 863.

Dariouh Bayandor, *The Shah, The Islamic Revolution And The United States*, (Cham: Palgrave Macmillan, 2019), 161-163.

³² David Farber, *Taken Hostage*, (Princeton: Princeton University Press, 2005), 87-89.
Odd Arne Westad, 392.

šezdeset jedan posto dobiti, a naftni konzorcij trideset devet posto. Ranije, 1954. Iran je dijelio s konzorcijem zaradu pedeset-pedeset, stranci su imali potpunu kontrolu nad najvećom rafinerijom u svijetu, onom u Abadanu. Prva prava velika zarada je došla tek 1973. zbog ogromne naftne krize i inflacije koja je drmala svijet. Cijene naftnih derivata su višestruko narasle zbog toga što je Saudijska Arabija prekinula izvoz nafte zbog solidarnosti s arapskim zemljama koje su se borile protiv Izraela. Godine 1954. Iran je zaradio na prodaji nafte trideset četiri milijuna dolara, a 1974. pet milijardi dolara. Velika zarada je omogućila vlastima u Teheranu da provode reforme Bijeke revolucije velikom brzinom.³³

Iran je 1970-ih postao petromonarhija. Iako je država zarađivala i bila nikad bogatija, u Iranu je tih godina vladalo siromaštvo. Društvo je bilo izrazito korumpirano, tako da je novac uglavnom bio u rukama malog broja bogataša, dok je većina stanovništva živjela siromašno. Vlast je toga bila svjesna stoga je 1974. učtverostručila nadnice radnicima, ali je to dovelo do negativnog efekta. Došlo je do inflacije, nedostatka roba i nezadovoljstva radnika njihovim plaćama. Veliki gradovi su bili prepuni siromašnih ljudi i pretvorili su se u sirotinjske favele, dok su moćnici živjeli u svojim getoiziranim naseljima, pogotovo u sjevernom Teheranu. Šah koji je imao potpunu kontrolu u državi nakon sloma Mosadeka, u tih dvadeset godina se obogatio novcem od prodaje nafte, a uz to je posjedovao palače diljem svijeta i kolekcije dragulja. Stvarala se jedna negativna klima u državi koja će na kraju erumpirati 1978. godine. Šah je bio čovjek u srednjim godinama koji je dobio sina dosta kasno. Pahlavijeva vlast se od sredine 1970-ih nalazila u nepovoljnoj financijskoj situaciji i pod prijetnjom socijalnih nemira, sve dok je šahov najstariji sin bio malodoban.³⁴

Osim Irana, veliki i važni saveznici SAD-a na Bliskom istoku su bili u vremenu Hladnog rata Saudijska Arabija i Izrael. Država Izrael je saveznik SAD-a još od svojeg nastanka 1948. Ne postoje usporedivi primjeri odnosa između država kakav postoji između SAD-a i Izraela. SAD je blokirao na desetke rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a koji su osuđivale Izrael od vremena Hladnog rata pa do 2024. godine. Jedan od razloga takve politike je snažna kršćanska cionistička ideologija u dijelu američke elite i ekonomski utjecaj koji imaju ljudi povezani s Izraelom u SAD-u. Saudijska

³³ Ervand Abrahamian, *A History Of Modern Iran*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 122-124. Abbas Amanat, 766.

³⁴ Ervand Abrahamian, 122-124.

Peter Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945.*, (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2003), 435-437.

Arabija je kao i Iran jedna od vodećih u svijetu po rezervama nafte stoga su se Amerikanci odlučili povezati s njima i uložiti puno novca u saudijsku naftnu industriju. Saudijska Arabija je partner i saveznik Sjedinjenih Država još od Drugog svjetskog rata. Saudijska Arabija se činila kao nestabilan partner zbog stajanja na palestinsku stranu u izraelsko-palestinskom sukobu. Također su jedna od država koja nije nikad priznala Izrael i nema diplomatske odnose s njima.³⁵

Pahlavijeva vlast u Teheranu je bila stabilna, jaka, a na svom čelu je imala osobu koja je tečno govorila engleski i francuski. Šah je mogao proći u američkim medijima kao netko tko je Amerikancima blizak kulturološki, čime bi američka vlast mogla lakše opravdati investicije u Iran. Investiranje u dobar odnos s Iranom činio se najsigurnijim od svih država na Bliskom istoku. Iran nikada nije potpisao bilateralni sporazum o uzajamnoj obrani sa SAD-om, ali nije niti Izrael niti Saudijska Arabija. Iran s Izraelom nije imao loš odnos sve do dolaska Homeinija i IRS-a na vlast 1979. Iran je za vrijeme šaha imao odličnu obavještajnu i gospodarsku suradnju s Izraelom te ga je priznao kao državu.³⁶

SAD i Carevina Iran su najviše trgovali naftom i oružjem. SAD-u je odgovalo jeftino dobivati prijeko potrebne naftne derivate, a Iranu da se masovno naoruža tadašnjim najsuvremenijim oružjem čime je iranska vojska postala jedna od najnaprednijih na Bliskom istoku. Iran je za vrijeme Nixona nabavio američke lovce F-14 koje nijedna druga država osim Irana i SAD-a nije posjedovala. Iran se naoružavao primarno zbog Sovjetskog Saveza jer je on bio jedina Iranu susjedna država koja je predstavljala stvarnu prijetnju. SSSR bi napadom na Iran riskirao rat sa SAD-om, jer Amerikanci ne bi dozvolili da iranska naftna i plinska polja padnu u ruke Sovjetima, da se ugrozi američki utjecaj na Bliskom istoku i da Sovjeti preuzmu kontrolu nad Hormuškim tjesnacem.³⁷

Bahrein je mala otočna država u Perzijskom zaljevu blizu Arapskog poluotoka. Povijesno je to teritorij Irana koji su Britanci držali pod protektoratom od 1861. do 1971. Iran od vremena Sasanida prije dvije tisuće godina svojata Bahrein kao svoj teritorij. Godine 1970. je organizacija Ujedinjenih naroda provela misiju koja je ustvrdila da je volja bahreinskog naroda samostalnost, što je neistina jer su na vlasti suniti, a sedamdeset posto stanovništva su šijiti. U slučaju da je

³⁵ Abbas Amanat, 775.

³⁶ Isto, 775.

³⁷ Isto, 778.

Odd Arne Westad, 385.

Bahrein vraćen Iranu, Iran bi po međunarodnim pomorskim pravom imao gotovo potpunu kontrolu nad Perzijskim zaljevom zbog geografskog položaja kojeg Bahrein zauzima. U takvim situacijama trebamo se zapitati *cui bono*? SAD i Velika Britanija su imali investicije u Perzijskom zaljevu i strateške ciljeve za slobodan protok nafte. Šah je napravio teritorijalni ustupak Zapadu *vis a vis* Bahreina i nije htio ući u konflikt zbog Bahreina. Postupak odricanja od Bahreina je potvrdio iranski parlament Medžlis u svibnju 1970.³⁸

4. ISLAMSKA REVOLUCIJA

4.1 UZROCI

Šah je krajem 1973. u St. Moritzu u Švicarskoj gdje je išao na skijanje, otkrio kvržicu s desne strane abdomena. Uplašen za svoje zdravlje otišao je svjetski renomiranom liječniku Karlu Fellingneru u Beč koji mu je dijagnosticirao leukemiju. Šah sada suočen s opakom bolešću izvještava nakon povratka u zemlju svojim podanicima da će u slučaju njegove smrti regentica postati šahinja Farah sve dok njegov sin Reza ne postane punoljetan. Šah je svjestan da transformacija države još nije završena, ali i da je teško bolestan i da vjerojatno neće doživjeti transformaciju države na kojoj je radio deset godina. Upravo zato i zbog velikog priljeva novca od prodaje nafte daje zeleno svijetlo u revidiranju postojećeg petogodišnjeg plana u kolovozu 1974. koji je povisio državne rashode s trideset pet milijardi dolara na šezdeset osam milijardi dolara. Iran je te godine imao ogromne prihode od prodaje nafte zbog naftne krize u svijetu. Ti novci su se morali potrošiti do kraja 1977. godine. Upumpavanje velike količine novca u opticaj u kratkom vremenu dovelo je do toga da je 1975. inflacija iznosila dvadeset pet posto. „Naftni prihodi i oštar porast troškova rezultirali su kaznenim stopama inflacije i strmim padom proizvodnog sektora u narednim godinama, prisiljavajući na mjere štednje vladu Amuzegara 1977. u vrijeme akutne političke ranjivosti.“ Inflacija je uglavnom produkt odluka centralne banke i kreatora politike, odnosno nastaje namjerno. Porastom inflacije počele su se gasiti privatne tvrtke i time je naravno mnogo ljudi izgubilo posao.³⁹

³⁸ Joseph St. Marie, Shahdad Naghshpour, 101-102.

Darioush Bayandor, 59-60.

Abbas Amanat, 792-793.

³⁹ Darioush Bayandor, 91-96.

Odd Arne Westad, 390.

Osim inflacije velik je broj problema s kojima su se obični građani morali nositi. Domaći proizvođači hrane su propadali jer nisu mogli konkurirati cijenama jeftinij uvoznj robi koja je pristizala u velikim količinama. Iran je mnogo artikala uvezio izvana pogotovo široke potrošnje jer nije imao industriju za njenu proizvodnju. Gospodarstvo umjesto da je ubrzalo je usporilo i BDP je na godišnjoj razini rastao nezamjetno. Iranska ekonomija je imala privid blagog rasta prvenstveno zbog državne potrošnje jer porastom potrošnje dolazi do porasta BDP-a. To je dovelo do toga da su se velike i male tvrtke zatvorile. Manjak kvalificirane radne snage koja je obavljala potrebne stručne poslove u nekim branšama je doveo do uvoza te radne snage. A kako je ta radna snaga dolazila iz zemalja s većom platežnom moći, oni su imali novce da plate skupu najamninu koja je zbog njih porasla. Mnoge iranske obitelji nisu imale svoju nekretninu, nego su morale unajmiti.⁴⁰

Jasni znakovi propadanja ekonomije su došli tek 1975., ali to nije spriječilo šaha da te godine organizira skupu zabavu povodom pedesete obljetnice dinastije Pahlavi. Šah je bio ponosan na svoje uspjehe i snagu svoje države koja je tada već bila regionalna sila. Šah je 1975. uveo službeno jednopartijski sustav naspram dotadašnjeg dvopartijskog koji je postojao od 1957. Vladajuća stranka Novin je preimenovana u Rastakiz, u prijevodu uskrснуće, dok je druga stranka Mardom prestala postojati. Šah je namjeravao ostaviti svome sinu sigurnu političku pozadinu. Homeini je iz Nadžafa osudio stranku Rastakiz kao neislamsku.⁴¹

Korupcija je za vrijeme vladavine Muhamed Reze Pahlavija bila vrlo jaka i raširena u Iranu. Najviše je od korupcije profitirao vrh elite. Uži krug carske obitelji, a pogotovo šahova sestra blizanka Ašraf slovila je kao izrazito korumpirana osoba i jedna od najmoćnijih u državi.⁴²

Godine 1977. je došlo do nezapamćenog pada prihoda od prodaje nafte. Naime, Saudijska Arabija je odbila povećanje cijena nafte predloženu od strane ostalih članova OPEC-a na sastanku u Dohi u prosincu 1976. To je ubrzo dovelo do velikog kraha cijena, i Iran je morao smanjiti svoju proizvodnju nafte za trideset osam posto. Iranski režim nije računao na toliko veliki pad prihoda, stoga su tražili i dobili financijsku pomoć od Amerikanaca u iznosu od pet stotina milijuna dolara. Iran se nadao povećanju cijena nafte kako bi ojačao posrnulo gospodarstvo, a na kraju su morali

⁴⁰ Darioush Bayandor, 96-97.

⁴¹ Isto, 98.

⁴² Isto, 102-103.

odustati od brojnih projekata i suočiti se s velikim padom broja zaposlenih. Saudijska Arabija je ne znajući uništila iransko gospodarstvo, ali iako su se Saudijci možda i nadali takvom scenariju, ljudi koji će zamijenit šaha su mnogo ozbiljniji problem za vlast u Rijadu, nego što je to šah bio.⁴³

Iran je početkom 1977. bio pred bankrotom. Nerazumna fiskalna politika i pad prihoda od prodaje nafte je dovelo je do toga da se potpuno odustalo od petog petogodišnjeg plana u ožujku 1977. U kolovozu 1977. šah je smijenio dugogodišnjeg premijera Hovejdu i postavio na tu funkciju dotadašnjeg ministra energetike Džamšida Amuzegara. Toga ljeta inflacija je iznosila više od trideset posto, a industrijska proizvodnja je pala za pedeset posto. Novi premijer svjestan ozbiljnosti situacije pristupio je rješavanju problema tako što je prekinuo sufinanciranja mnogih interesnih skupina čime su mnogi radnici dobili otkaze. Veliki gradovi, a pogotovo Teheran, bili su puni mladih nekvalificiranih ljudi koji su došli sa sela u potrazi za poslom. Za mnoge posla nije bilo, a oni koji su imali posao su brzo bez njega ostajali. Gradovi su bili puni gnjevnih, siromašnih i nezaposlenih mladih ljudi.⁴⁴

4.2 TIJEK ISLAMSKJE REVOLUCIJE

Iranski narod je smatrao kako šah loše vodi državu i zahtijevali su pravednije društvo, stoga su čekali provokaciju da izađu na ulice. Povod za početak revolucije je bila ranije navedena Carterova izjava i objava u iranskom listu *Eteaalat* kojom je Homeini prozvan britanskim agentom. Jedna od zanimljivosti je da je prošlo točno petnaest godina od predstavljanja Bijeleva revolucije 9. siječnja 1963. do prvih masovnih prosvjeda 9. siječnja 1978. U idućih nekoliko dana na ulice velikih gradova u Iranu su izašle stotine tisuća ljudi.⁴⁵

Islamska revolucija je razdoblje jedinstva svih bitnijih opozicijskih struja u Iranu. Osim islamista predvođenih Homeinijem na scenu su izašli komunisti iz partije Tudeh, prodemokratski političari predvođeni Mehdijem Bazarganom, fedajini, organizacija narodnih boraca ili Sazmani

⁴³ Isto Bayandor, 146-147.

Andrew Scott Cooper, „Showdown At Doha, The Secret Oil Deal That Helped Sink The Shah Of Iran,“ *Middle East Journal* 62, 4 (2008), 568. <https://www.jstor.org/stable/25482569>

⁴⁴ Andrew Scott Cooper, 590-591.

⁴⁵ Hido Bišćević, *U ime Alaha: iransko islamska revolucija*, (Zagreb: Naprijed, 1987), 58-61.

Michael Axworthy, *Revolutionary Iran – A History of the Islamic Republic*, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 133.

Mudžahidin-e-Halk. Potonja je bila najorganiziranija oružana skupina koja je djelovala u revoluciji. To je ljevičarska islamistička skupina koja se protivi Homeinijevoj zamisli o fundamentalizaciji iranske države „Mi odbacujemo tradicionalni islam, onaj koji zadržava klasne odnose.“ Oni su htjeli sami preuzeti vlast i obračunati se s homeinistima. Ubrzo nakon revolucije otpali su iz naklonosti Homeinija koji ih je nazvao najvećim neprijateljima Islamske Republike i američkim agentima. Godine 1981. došlo je do otvorenog neprijateljstva između Mudžahidin-e-Halk i nove iranske države.⁴⁶

Komunistička partija Tudeh osnovana je 1921. i bila je legalna do 1931. Potaknuta novim trendovima, za vrijeme Drugog svjetskog rata partija se reorganizirala i počela ponovno djelovati, ali ovaj put pod sve većom sovjetskom kontrolom. Prilikom nemira i prevrata 1953. Tudeh je podržao Muhameda Mosadeka. Povratkom šaha iz egzila 1953., Tudeh je bio primoran otići u ilegalu, a njeno rukovodstvo u Moskvu odakle su vodili poslove sve do 1978. Na valu revolucionarnih kretanja 1978. partija je oživjela i stavila se na raspolaganje Homeiniju. To nestabilno savezništvo bilo je povezano zajedničkom antiimperijalističkom politikom i željom za uspostavom novog političkog poretka. Komunisti su htjeli veće vezanje za sovjetski blok, što se direktno kršilo s Homeinijevom zamisli „Ni Istok, niti Zapad“. Glasilo Tudeha se zvalo Mardom, a prestalo je izlaziti 1980. kada je došlo do zaoštrenja odnosa između Irana i SSSR-a.⁴⁷

Još jedna organizacija s ljevice, ali manja od Mudžahidin-e Halka, fedajini, odigrala je veliku ulogu u rušenju šaha. To je bila vrlo sposobna organizacija koja je imala široku podršku među narodom i koja je za vrijeme revolucije preuzela na sebe nasilne obračune sa šahovom policijom. Fedajini su bili komunisti koji su htjeli unijeti ideje prihvatljive iranskom društvu i kulturi. Za njih je islamska revolucija bila samo prijelaz u novu socijalističku i nisu imali namjeru položiti oružje nakon Homeinijevog dolaska 1979. Homeini je postao svjestan da fedajinima ne može vjerovati i odlučio ih se prve otarasiti. Optužio ih je da nisu privrženi iranskom narodu, da su spletkaroši i da su otpali od islama. Isto kao i partija Tudeh bili su prisiljeni nestati s političke pozornice.⁴⁸

⁴⁶Hido Bišćević, 58-61.

⁴⁷ Isto, 62-66.

⁴⁸ Isto, 67-69.

U travnju 1980. doći će do otvorenog i nasilnog gušenja ljevičarskih centara moći ponajviše okupljenih oko iranskih sveučilišta. „Studenti sljedbenici Imama Homeinija“ povelili su “kulturnu revoluciju“ s ciljem da počiste iranska sveučilišta od ljevičarskih studenata i profesora od kojih su mnogi bili pripadnici Mudžahidin-e Halka, fedajina i Tudeha. Islamistički studenti su imali potporu Islamske republikanske stranke i jednog od njezinih glavnih ljudi, sadašnjeg vrhovnog vođe Irana, Alija Hameneija. Hamenei je optužio sveučilišta da su postala špijunska gnijezda i regrutni centri za antirevolucionare.⁴⁹

Među grupacije koje nisu ekstremističke u svojoj ideologiji spada Pokret za oslobođenje Irana kojim je rukovodio Mehdi Bazargan. On je napravio prodemokratsku i antiimperijalističku političku platformu po uzoru na ideje Muhameda Mosadeka čiji je bio sljedbenik. Bazargan se činio kao idealni kandidat za prvog premijera nakon revolucije zbog toga da bi se primirili svi oni građani koji su se bojali Homeinija. Njegova organizacija se zalagala za ukidanje monarhije, punu suverenost, ukidanje stranog miješanja i uspostavljanje vlasti utemeljene na islamskim načelima.⁵⁰

Tijekom revolucije od siječnja 1978. do veljače 1979. na ulicama iranskih gradova dolazi do krvavih nereda, nakon kojih nastupi mir četrdeset dana tijekom kojeg šijiti oplakuje svoje mrtve. Taj niz se iznova ponavlja i situacija s vremenom postaje sve lošija po Pahlavijevu vlast. Procjenjuje se da se protiv šaha pobunilo devet milijuna ljudi od ukupno četrdeset koliko je Iran tada imao. Homeini se sklonio u Pariz krajem 1978. nakon što ga je Sadam Husein dao protjerati iz Iraka. Homeini je izjavio „Iračka vlada, pod pritiskom šaha, nije mogla podnijeti moje aktivnosti (čiji je cilj bio) služenje islamu i muslimanima.“ U Iranu glavni nosioci revolucije su džamije i sveučilišta, a njihov glavni neprijatelj je bila šahu još uvijek lojalna tajna služba SAVAK.⁵¹

Jedan od prijelomnih trenutaka revolucije se dogodio 20. kolovoza u kinu Rex u gradu Abadanu. Toga dana je tamo živo izgorjelo četiri stotine i deset ljudi, u podmetnutom požaru u zaključanoj dvorani. Oporba je za taj zločin optužila SAVAK, dok su oni optužili oporbu. Nakon ovog događaja intenzivirao se sukob između prosvjednika i vlasti. Premijer Amuzegar je smijenjen i postavljen je Šarif-Emami, ali politika nasilnog obračuna s prosvjednicima nije obustavljena. Šarif-Emami je ranije bio predsjednik iranskog senata i u pokušaju da spasi Pahlavijevu vlast uveo

⁴⁹ “Drastičnim mjerama protiv studenata,” *Vjesnik*, 21. travanj 1980.

⁵⁰ Hido Bišćević, 51-52.

⁵¹ Isto, 38.

Baqer Moin, 146.

je višestranačje u Iranu. Najsmrtonosniji dan za vrijeme revolucije je bio 9. rujna kada je mirno mnoštvo došlo na trg Džaleh u Teheranu slušati govor ajatolaha Nurija. Iako su prosvjednici mirno sjedili, vojska ih je okružila, ispalila suzavac, a nedugo zatim su vojnici otvorili vatru na okupljene ljude. Toga dana je ubijeno preko tri tisuće ljudi. Iako službene brojke govore o devedeset i šest poginulih, na obližnjem groblju idućeg dana izvješeno je na tisuće osmrtnica.⁵²

Za vrijeme revolucije u Iranu, Amerikanci nisu znali što da rade. Intenzitet iranskog nacionalizma i njegove inklinacije da se identificira s religijskim fanatizmom iznenadio je mnoge na vlasti u SAD-u. Šah je bio uvjeren da Amerikanci stoje iza njega bez obzira kako se situacija razvijala. Američka ambivalentnost i opća nesigurnost je dovela do toga da su mnogi podupiratelji šaha u Iranu govorili kako ih je Carter izdao. Generalni sekretar komunističke partije SSSR-a Brežnjev je direktno stao na stranu revolucionara i 19. studenog 1978. izdao upozorenje svima koji pomišljaju na vanjske intervencije. Amerikanci su postali svjesni da šah gubi kontrolu nad državom, i razmatrali su druge opcije. Amerikancima su se islamisti predvođeni Homeinijem činili kao mogući partner u budućim odnosima između dvije države. Homeinisti su bili nekomunistička opcija i protuteža komunističkim strankama povezanim sa Sovjetskim Savezom kao što je Tudeh. Homeiniju nije bilo govora o tome da Iran bude u dobrim odnosima sa Sjedinjenim Državama, kao niti prema SSSR-u jer je smatrao da s njima ne može postojati ravnopravan, pošten i korektan odnos, nego samo podređen njima.⁵³

Jesenski i zimski mjeseci 1978. i 1979. u Iranu su obilježeni masovnim štrajkovima koje je organizirala ljevica. Povod za to su bila uhićenja svih važnijih opozicijskih lidera nebitno kojoj frakciji pripadali i uvođenje vojne cenzure. Šarif-Emami nije dugo potrajao kao premijer jer je svoju ostavku na to mjesto dao već u studenom 1978. Šah sada u očaju i beznađu imenuje generala Azharija na tu funkciju. Imenovanje Azharija nije zaustavilo nemire i štrajkove koji su postali sve ozbiljniji. Kreću masovni štrajkovi radnika u naftnoj i zrakoplovnoj industriji, trgovaca s bazara, liječnika u bolnicama. Država je utonula u kaos, veliko mnoštvo ljudi je bilo na ulicama, promet između gradova je bio otežan, trgovine su bile prazne, banke su se zatvorile kao i državni uredi, nestanci struje su bili redoviti, goriva nije bilo na crpkama, smeće se gomilalo na ulicama. Stvorila

⁵² Hido Bišćević, 42-43.
Ervand Abrahamian, 159.
Baqer Moin, 145

⁵³ Hido Bišćević, 43.
Alvin Rubinstein, 603.

se jaka bipolarnost koja je podijelila prosvjednike na one koji podupiru ljevičarsku opoziciju i na one koji podupiru klerike.⁵⁴

Krajem prosinca 1978. šah pristaje postaviti na mjesto premijera jednog od vođa opozicije Šapura Bahtijara, u vrijeme kada su štrajkovi opasno prijetili slomu države. Postavljanje Bahtijara na poziciju premijera nije zaustavilo masovne prosvjede koji su sada počeli napadati Bahtijara kao izdajicu. Bahtijara će 1991. ubiti iranski agenti u Francuskoj, gdje će on otići u politički egzil nakon pada režima u veljači 1979. Dana 16. siječnja Muhamed Reza Pahlavi je zauvijek napustio Iran zrakoplovom zajedno sa svojom obitelji. Iako je šah nestao sa scene, vlast je i dalje funkcionirala. Oni na najvišim pozicijama su bježali iz zemlje kako bi se spasili, kao što su bili najpoznatiji iranski generali Azhari i Oveisi. Bahtijar je pokušao primiriti situaciju i stupiti u pregovore s Homeinijem, ali je Homeini odbio bilo kakve razgovore dokle god su ljudi koje je šah postavio na bitne funkcije još uvijek na njima. Dana 1. veljače 1979. Homeini je pobjedonosno sletio u Teheran na redovnom letu iz Pariza u pratnji mnogih stranih novinara. Njega je u Teheranu dočekalo više od milijun pristaša, a kako bi zadobio njihovu naklonost prvo se otišao pokloniti poginulima u revoluciji na groblju Behešt-e Zahra.⁵⁵

Konačan pad režima je uslijedio u veljači 1979. kada su neke formacije vojske prešle u otvorenu pobunu. Vojska je prosvjednicima podijelila oružje kako bi se mogli suprotstaviti snagama lojalnim šahu. Homeini je preuzeo inicijativu i naredio da svi građani izađu na ulice kako bi pokazao jedinicama vojske koje su još bile lojalne šahu da je iranski narod odlučio do kraja raskinuti s bivšim režimom. Kada su snage odane šahu vidjele da se Pahlavijeva vlast urušava, masovno su prelazile na pobjedničku stranu. U svega deset dana što je bio u Iranu, Homeini je uspio srušiti ostatke režima predvođene premijerom Šapurom Bahtijarom. Milijun i pol Iranaca je napustilo zemlju nakon što je šah pao s vlasti jer nisu htjeli živjeti pod vlašću Homeinija. Iran trenutno ima jednu od najvećih političkih emigracija u svijetu.⁵⁶

Izvještaji CIA-e su u kolovozu 1978. tvrdili da Iran nije u „revolucionarnom ili predrevolucionarnom stanju“. U studenom 1978. američka obavještajna agencija DIA je izjavila da očekuju da će šah ostati na vlasti još otprilike deset godina. Američke tajne službe su pogrešno

⁵⁴ Hido Bišćević, 44.
Abbas Amanat, 882-884.

⁵⁵ Hido Bišćević, 45-47.

⁵⁶ Isto, 47.

shvaćale stanje u Iranu. Narodne revolucije kao iranske, a pogotovo u tako velikim i važnim zemljama su više iznimke, a ne pravila. Doduše, u svim zemljama svijeta ponekad dođe do krvavih obračuna prosvjednika s policijom, pa tako i u demokratskim zapadnim zemljama, ali ti prosvjedi uglavnom završe brzo i bez velikih posljedica po vladajući režim. Iran je drugačiji slučaj. U Iranu su prosvjedi trajali preko godinu dana i nisu jenjavali, nego su naprotiv bili sve žešći.⁵⁷

5. ISLAMIZACIJA IRANA I STVARANJE ISLAMSKRE REPUBLIKE

Islamska Republika Iran bila je prva tvorevina takvog tipa u svijetu zasnovana na fundamentalističkoj interpretaciji Kurana. Iako i neke druge islamske zemlje tvrde da su u svojoj biti islamske, samo u Iranu vidimo da je društveni, politički i kulturni život organiziran na načelima islama. Mesijansko vjerovanje ponovnog dolaska Imama Mahdija je duboko ukorijenjeno u samu bit Islamske Republike Irana, uostalom ozakonjeno je ustavom iz 1979. Iran je jedina zemlja u svijetu koja je otvoreno pozivala na provedbu takozvane svjetske revolucije za oslobođenje muslimana. Homeini je na iransku Novu godinu 1980., odnosno blagdan Novruz koji se slavi prvog dana proljeća 21. ožujka prema gregorijanskom kalendaru, pozvao na izvoz revolucije iz Irana. Izvoz revolucije je osmišljen kao preslika iranske revolucije, gdje bi kler u drugim većinskim muslimanskim državama poveo pobunu koja bi svrgnula sekularne vladare i uspostavila islamske republike.⁵⁸

Homeini je ubrzo nakon svojeg dolaska u Iran preuzeo kontrolu nad Revolucionarnim vijećem koje je osnovano po njegovom napatku u Teheranu u siječnju 1979. kao vrhovno tijelo dok se situacija u državi ne stabilizira. Osnovao je i privremenu vladu u veljači 1979. s već spomenutim Mehdi Bazarganom na čelu. Privremena vlada je bila sačinjena uglavnom od ljudi iz Bazarganove stranke „Pokret za oslobođenje Irana“ i drugih građanskih stranaka kao što je „Nacionalni front“ Irana čiji je član bio Muhamed Mosadek, dok islamisti nisu bili prisutni u privremenoj vladi. Još je za vrijeme revolucije opozicija predvođena klerom kreirala nacrt novog upravljanja i osnivala komitete koji će promjenom režima preuzeti političke i društvene poluge

⁵⁷ Nicholas Wade, „Iran and America: Failure of Understanding“ *Science New Series* 206, 4424 (1979), 1281. <https://www.jstor.org/stable/1749112>

⁵⁸ Hido Bišćević, 26-28.

Vedran Obućina, „Pravi vladar Irana pred teškim izazovima,“ *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku* 1, 2 (2010), 39.

vlasti. Uz to veliku ulogu je imala suradnja klerika i svjetovnih političara kao što je bio Mehdi Bazargan. Glavni cilj ujedinjene opozicije je bilo rušenje šaha i ukidanje monarhije, iako je šah nudio osnivanje vlade nacionalnog pomirenja. Šah i sustav koji je predstavljao bili su nepomirljivi s ciljevima revolucionara. Revolucionari su oformili široku koaliciju kako bi se izbjegao i smanjio otpor monarhista.⁵⁹

U početku se nije znalo sa sigurnošću kakav će biti novi politički sustav jer su na sceni bili mnogi ideološki suprotstavljeni akteri, ali je uloga Homeinija kao vođe revolucije navješćivala njegovu visoku ulogu. On je u prvim mjesecima nakon revolucije njegovao imidž oca nacije i naizgled se nije zamario političkim pitanjima. Homeini nije kanio odustati od uspostave islamske republike što je po njemu jedini oblik vlasti koji je pravedan i dobar. Takva vrsta vlasti prema Homeiniju podrazumijeva način vladanja Poslanika Muhameda u Medini i kasnije njegovog zeta Alija, kojeg šijiti štiju kao prvog šijitskog imama. Homeini to objašnjava „Bog je povjerio vlastima u sadašnjem dobu iste moći i autoritet koje su imali Najplemenitiji Poslanik i Imami, u pogledu opremanja i mobilizacije vojske, imenovanja guvernera i službenika te uvođenja poreza i trošenja istih za dobrobit muslimana. Međutim, sada više nije pitanje određene osobe, vlast se sada prenosi na onoga tko posjeduje kvalitete znanja i pravde.“⁶⁰

Osnova novog poretka postaje Homeinijeva zamisao *vilajete fakih* koju je on iznio u svojem kapitalnom dijelu „Islamska vlada“. *Vilajete fakih* na hrvatskom znači vladavina islamskog pravnika. Ideja je da *fakih* bude na vlasti sve dok se Gospodar vremena ili Skriveni imam ne vrati na Zemlju. Skriveni imam je po vjerovanjima šijita živ jer mu je Bog čudesno produžio život te on iz sjene još uvijek promatra događanja na Zemlji. On je prema vjerovanjima šijita posljednji veliki imam od loze Alija, dvanaesti po redu, koji je oko godine 874. poslije Krista otišao u okultaciju i tamo će prebivati sve do konačnog armagedona kada će se ponovno pojaviti. *Fakih* prema Homeiniju mora biti vrhunski stručnjak islamskog prava, zakona i doktrine, ali i klerik koji duboko poznaje islamsku teologiju. Njegova je uloga u novom sustavu po petom članku ustava nove republike da nagleda vladu i usmjerava je prema vladavini koja je ugodna Bogu. Homeini se pozvao na povijesni događaj kao na izvor za svoj koncept *vilajete fakih*, a to je određenje

⁵⁹ Hido Bišćević, 35.

Tvrtko Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, (Zaprešić: Fraktura, 2011), 398.

⁶⁰ Hido Bišćević, 79.

Imam Khomeini, *Islamic Government – Governance of the Jurist*, (Teheran: Institute for the compilation and Publication of Imam Khomeini's works), 58.

nasljednika od strane Poslanika Muhameda, kod šijita to je Imam Ali, kao osobe koja će nastaviti predvoditi muslimane u državi u kojoj vladaju islamski zakoni. Muhamed je udario temelje, a Homeini sada nastavlja taj niz u Iranu, kao privremeni vođa do dolaska dvanaestog imama Mahdija.⁶¹

Vilajete fakih se ozakonio ustavom iz prosinca 1979, a ustavom su sankcionirana državna tijela preko kojih su klerici dobili veliki utjecaj u državi. Ta tijela su Vijeće čuvara gdje su ustavom dobili šest od dvanaest mjesta, Vijeće stručnjaka gdje imaju apsolutnu kontrolu, pozicija vrhovnog vođe kao najvažnije u državi, i kler je preuzeo vodstvo nad sudskim funkcijama. Vijeće čuvara odobrava ili zabranjuje donošenje zakona koje Medžlis izglasa, i dozvoljava političarima kandidature za izbore za predsjednika, Medžlis i Vijeće stručnjaka. Vijeće stručnjaka izglasava novog vrhovnog vođu i teoretski ima ovlast opozvati vrhovnog vođu. Od ta četiri državna tijela koja su ustavom pod kontrolom klerika samo se Vijeće stručnjaka demokratski izabire na izborima. Ostale funkcije se dobivaju političkim pogađanjem.⁶²

Homeinisti su odmah po rušenju starog poretka pozvali na održavanje referenduma o osnivanju Islamske Republike i donošenje novog ustava. Homeini je iskoristio trenutak i predstavio Islamsku republikansku stranku kao čvrstu branu od uspostave socijalizma ili povratka na staro. Referendum o osnivanju Islamske Republike je ubrzo održan 30. ožujka 1979. Preko devedeset i osam posto ljudi koji su se odazvali na referendum su bili „za“ da Iran postane Islamska Republika. Opozicija se nije uspjela snaći i oduprijeti ovom pokušaju daljnje islamizacije zemlje, ali doduše oni ne bi mogli ništa ni napraviti jer je narod već bio preplavljen vjerskim osjećajima. Tim referendumom koji je svjetovna opozicija prozvala farsom, nije se ništa promijenilo osim naziva države. Presudno za budući politički sustav bilo je donošenje novog ustava i sve frakcije su bile uključene u to da izglasaju ustav kakav bi njima odgovarao. Homeini je htio preko ustava ozakoniti pravni sustav šerijata, *vilajete fakih* i sve ostale bitne šijitske principe. On je pravdao uplitanje u političke poslove idućim riječima „Nije li i Prorok Muhamed (Počivao u miru!) također

⁶¹ Hido Bišćević, 29., 82-84.
Abbas Amanat, 950.

⁶² Vedran Obućina, *Politički sustav Islamske Republike Iran*, (Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2017), 126-134., 149.

sudjelovao u političkim poslovima? Da, sudjelovao je. Bio je politički aktivan cijelog svog života.“⁶³

Homeinisti su imali svoje političko krilo okupljeno oko Muhameda Beheštija pod nazivom Islamska republikanska stranka. Oni su u Iranu imali široko razvijenu mrežu džamija, komiteta i islamskih društava preko kojih su agitirali u prilog svoje stranke. Njihov je zadatak bio da spriječi uplitanje građanskih i ljevičarskih stranaka u rad Vijeća stručnjaka koja je pripremala ustav. Vijeće stručnjaka je bilo sastavljeno pretežito od homeinista, odnosno ljudi iz Islamske republikanske stranke jer su oni bili politički najorganiziranija stranka s preko dvije stotine političkih komiteta samo u Teheranu. Stoga su uspjeli okupiti birače koji su na izborima za Vijeće stručnjaka u kolovozu 1979. izglasali pretežno političare iz Islamske republikanske stranke. Ostale stranke su potisnute, a i one koje su imale prisustvo u Vijeću stručnjaka nisu o ničem odlučivale jer su bile u manjini i jer je osnovan potkomitet koje je vodio Behešti, Rafsandžani i Montazeri, odnosno vođe IRS-a. Oni su sada imali sve spremno kako bi uspostavili prvu teokraciju na svijetu u 20. st.⁶⁴

Druga osoba revolucije poslije Homeinija bio je ranije spomenuti istaknuti šijitski klerik i vođa Islamske republikanske stranke Muhamed Behešti. U Iranu je bio velik kontingent američkih vojnika koji su tamo bili u sklopu obuke iranske vojske, te su revolucionari gledali kako da oni napuste Iran mirnim putem. Behešti je tajno pregovarao s američkim generalom Robertom Huyserom u veljači 1979. Behešti je računao da će odlaskom američke vojske, jedinice vojske lojalne šahu izgubiti volju za borbu. Amerikanci su se u veljači 1979. povukli, a šahov režim je pao. Prisustvo američkih najamnika i vojnika u Iranu te ostalog osoblja, bilo je opasno po revolucionare jer su američki vojnici mogli otvoreno stati na stranu premijera Šapura Bahtijara.⁶⁵

Kao i nakon ostalih revolucija u svjetskoj povijesti i u Iranu je došlo do obračuna s ljudima koji su vodili bivši sustav. Oni koji nisu pobjegli iz Irana vrlo brzo su uhićeni i sprovedeni Islamskim revolucionarnim sudovima. Ti sudovi su oformljeni odmah nakon kraja revolucije u veljači 1979. Sudstvo u rukama klerika je kazneno gonilo visoke državne dužnosnike i manje utjecajne građane koji su surađivali s ljudima na pozicijama. Tako da je do 1983. broj političkih

⁶³ Hido Bišćević, 94-97.

⁶⁴ Isto, 98-99.

Abbas Amanat, 950.

⁶⁵ Hido Bišćević, 40-41.

Richard Pfau, „The Legal Status of American Forces In Iran,“ *Middle East Journal* 28, 2 (1974), 141.
<https://www.jstor.org/stable/4325213>

zatočenika u Teheranu iznosio otprilike šezdeset tisuća. Bili su sumnjivi svi oni koji su odudarali od islamskog načina odijevanja i ponašanja. Tko je iole nosio dužu bradu i bio odjeven u jednostavnu “revolucionarnu odjeću“ bio je manje sumnjiv. Revolucionarni komiteti i revolucionarni sudovi su preuzeli na sebe “obranu revolucije“ tako što su temeljito i često nepravedno kažnjavali njima sumnjive osobe.⁶⁶

Mnoge od istaknutih osoba bivšeg režima su na montiranim procesima osuđeni na smrt i smaknuti. Najpoznatija žrtva revolucionarnih sudova svakako je bivši iranski premijer Amir Abas Hovejda. On je kao što je ranije spomenuto na toj funkciji bio trinaest godina, sve do kolovoza 1977. Hovejda je bio ograničen u svojim političkim potezima, jer je šah preuzeo odgovornost za mnoge odluke od državnog interesa. Iranski diplomat Dariuš Bajandor objašnjava „Tokom godina, Hovejda je postao ciničan, znajući da se konačne odluke donose u palači Niavaran.“ Hovejda je bio uvjeren da je nevin i odlučio je ostati u domovini, ali je već u travnju 1979. uhićen. Ubrzo je počelo suđenje koje je predvodio klerik Sadek Kalkali, kojeg je zapadna štampa prozvala „sudac za vješanje“. Prilikom suđenja koje je trajalo svega nekoliko dana, Hovejda je optužen između ostalog da je ratovao protiv Boga i da je širio korupciju na Zemlji. Smaknut je streljanjem ubrzo nakon izricanja presude.⁶⁷

Revolucionari su se odlučili obračunati sa tajnom službom SAVAK nakon revolucije. Među poznatijim žrtvama revolucionarnih sudova je svakako rukovodstvo SAVAK-a, Nematollah Nasiri i Naser Mogadam. Nasiri je bio direktor SAVAK-a od 1965. do 1978. On je smaknut svega nekoliko dana nakon pada šahova režima u veljači 1979., dok je njegov nasljednik Mogadam smaknut u travnju kada i premijer Hovejda.⁶⁸

U svibnju 1979. Homeini je pristupio stvaranju elitne Revolucionarne garde. Kao što i samo ime govori njihova je primarna zadaća da budu čuvari tekovina revolucije, odnosno islamskog poretka koji je tek bio u začetku. Homeiniju je trebala privatna vojska jer regularnoj iranskoj nije vjerovao zbog straha od vojnog puča. Njihov je zadatak bio u prvim mjesecima nakon revolucije da očiste komitete od ljevičara i prodemokratskih simpatizera. Revolucionarna garda je jamac opstanka Islamske Republike sve do današnjeg dana jer se radi o ideološki motiviranim

⁶⁶ Abbas Amanat, 941-943.

⁶⁷ Isto, 945.

Dariouh Bayandor, 95.

⁶⁸ Abbas Amanat, 800.

vojnima koji su lojalni vrhovnom vođi Hameneiju. Revolucionarnoj gardi su povjerena delikatna obavještajna djelovanja i kontrola nad iranskim najmoćnijim oružjem.⁶⁹

Novim iranskim ustavom iz prosinca 1979. i njegovim člankom četrdeset i četiri došlo je do nacionalizacije velikog broja tvrtki od državnog interesa. Iz vlasništva poduzetnika su uzete banke, industrijski pogoni velikog obujma, rudnici, osiguravajuće kuće, postrojenja za proizvodnju električne energije uključujući i brane, poštanske tvrtke, teleoperatorske tvrtke. Članak četrdeset i devet ustava je nacionalizirao sve tvrtke za koje je vlast smatrala da su stečene ili poslovale koruptivno i ilegalno. Homeini je dao izbaciti iz Irana multinacionalne korporacije, naročito američke. Država je preko noći uništila klasu stranih i domaćih poduzetnika koji su bili vrlo moćni i utjecajni u Iranu. Time je nova vlast pridobila narod na svoju stranu, preuzela je ekonomsku kontrolu države u svoje ruke i slomila moć utjecajnih poduzetnika koji su sada masovno bježali iz Irana. Iranska država je nakon donošenja novog ustava kontrolirala od osamdeset do osamdeset i pet posto iranske ekonomije. U privatnim rukama su ostavljeni manji poslovi koji su se između ostalog bavili trgovinom, poljoprivredom i građevinom.⁷⁰

6. TALAČKA KRIZA

Iran je od pada šahova režima 11. veljače 1979. pa do izbijanja talačke krize 4. studenog 1979. bio u kaosu. Dinamika događaja je bila takva da nitko nije upravljao situacijom niti imao apsolutni utjecaj. Nije bilo jasnog državnog uređenja, šah je pobjegao, a Homeini još nije službeno postao vladar. U nekoliko iranskih regija su izbile pobune pogotovo u onima gdje su Kurdi činili značajan postotak stanovništva. Na sceni su bile mnoge utjecajne frakcije, a čak se i dio klera protivio Homeiniju, kao što je bio „crveni ajatolah Teherana“ Talegani i umjereni islamist klerik Šarijat Mandari. U takvom jednom razdoblju nemira i kaosa Homeiniju je bio potreban događaj velikih razmjera. Talačka kriza je upravo takav događaj bez presedana koji je bio potreban Homeiniju kako bi se narod koji je bio razjedinjen ujedinio oko zajedničkog neprijatelja. Osim toga, takav događaj daje prostora za političku i fizičku eliminaciju političkih protivnika jer su sada sve oči bile uperene na taoce. Kada su već Studenti sljedbenici Homeinija napravili to što su napravili, nijedna

⁶⁹ Isto, 943-944.

⁷⁰ Akbar Karbassian, „Islamic Revolution and Management of the Iranian Economy,“ *Social Research* 67, 2 (2000), 625. <https://www.jstor.org/stable/40971487>
Alvin Rubinstein, 599.

druga frakcija nije bila spremna sukobiti se s Homeinijem jer bi se na njih gledalo kao na američke agente. Otvorio se put u donošenju ustava mjesec dana nakon početka talačke krize.⁷¹

Šah je nakon bijega iz zemlje lutao od države do države tražeći siguran dom za sebe i svoju obitelj. Prvo ga je sa svim počastima primio egipatski predsjednik Sadat u Asuanu gdje je šah sletio iz Teherana, ali je šah ostao u Egiptu svega tjedan dana. Zatim ga je Maroko primio na kratko vrijeme jer su se ubrzo tamošnji klerici pobunili. Za vrijeme šahovog boravka u Maroku po prvi put su vlasti u Teheranu izdale nalog za njegovo izručenje, a radikalni islamisti su poručivali da će doći tamo i ubiti ga. Sve do nekoliko sati prije njegovog protjeravanja iz Maroka nije se znalo hoće li ga koja država prihvatiti. Krajem ožujka ipak su ga Bahami odlučili prihvatiti s turističkom vizom. Za to vrijeme njegovo zdravstveno stanje se pogoršavalo, ali svejedno je njegova bolest bila tajna tako da mnogi liječnici nisu znali što se s njim događa niti su ga mogli djelotvorno liječiti. Najveći pobornici u SAD-u da se šahu osigura politički azil i prijeko potrebno liječenje bili su Henry Kissinger i David Rockefeller.⁷²

Iznenadujuća je činjenica da je većina američkih novinskih listova pozdravila odlazak dugogodišnjeg američkog saveznika s vlasti. *Chicago Tribune* je objavio „Trebao bi uzeti odmor u najstrožem smislu te riječi. Mora napustiti svoje prijestolje, svoju zemlju i svoju moć. Mora otići.“ *Baltimore Sun* je kritizirao iranski debakl „Iran je mjesto gdje su se konačno srušile američke vanjske politike za prodaju oružja i kupovinu nafte, završavajući u ruševinama pogrešnih pretpostavki i opasnih kockanja.“⁷³

Predsjednik Carter je bio pod sve većim pritiskom da dozvoli šahu liječenje u SAD-u jer je bolest sve više uznapredovala. Čak se i šah protivio odlasku u SAD jer se nije osjećao dobrodošlim i krivio je Amerikance da su ga iznevjerili. Američki službenici su kao mjeru predostrožnosti obavijestili premijera Irana Mehdi Bazargana da je šah bolestan i da će doći na liječenje u SAD. Vlasti u Teheranu su bile nezadovoljne zbog takvog raspleta događaja i sada su zahtijevali pravdu i za šahinju jer je ona preuzimala sve veći utjecaj u carskoj obitelji. Po šaha je u Meksiko u kojem je proveo vrijeme poslije Bahama došao privatni zrakoplov koji ga je prebacio

⁷¹ Hido Bišćević, 99.

⁷² Abbas Milani, *The Shah*, (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 439.
Abbas Amanat, 994.

⁷³ David Farber, 103-104.

u grad New York 22. listopada 1979. Primljen je u istu bolnicu u New Yorku i u istu sobu u kojoj je bio smješten 1955. zbog problema s plodnošću.⁷⁴

Veleposlanstvo SAD-a u Teheranu je bilo trn u oku mnogih Iranaca. Iranci su gledali na zgradu veleposlanstva kao simbol američkog imperijalizma i svega lošega s čim su se nosili za vrijeme vladavine šaha. Revolucionari su bili zabrinuti da Amerikanci planiraju vratiti šaha na prijestolje kao što je to bilo 1953., pogotovo nakon što je šah primljen u SAD u listopadu 1979. Iranski studenti su preuzeli na sebe odgovornost mijenjanja kako su rekli ne samo svojih sudbina, nego i sudbine svoje države i svijeta. Fraza na studentskim kampusima prije početka talačke krize je bila „obračunali smo se sa šahom, SAD je idući.“⁷⁵

Posljednji veleposlanik SAD-a u Iranu bio je William Sullivan, ali on je napustio Iran prije izbijanja talačke krize. Osoblje veleposlanstva je prije revolucije u Iranu brojalo gotovo tisuću ljudi, a u vrijeme izbijanja talačke krize, niti sedamdeset. Konzularni dio veleposlanstva je bio preopterećen brojnim zahtjevima Iranaca za vizom za SAD jer su se mnogi bojali ostati u Iranu zbog straha za život. Dana 4. studenog 1979. navršavalo se petnaest godina protjerivanja Homeinija iz Irana. Toga datuma je bilo točno godinu dana do izbora za američkog predsjednika 4. studenog 1980. Simbolika datuma je iznimno bitna jer smo vidjeli da je Islamska revolucija počela na petnaestu obljetnicu Bijele revolucije.⁷⁶

6.1 STUDENI 1979.

6.1.1 POČETAK TALAČKE KRIZE I RAZVOJ SITUACIJE

Na dan početka talačke krize 4. studenog nije bilo novinskih izvještaja o toj temi jer se novinski članci pišu dan ranije. *Vjesnik* nije na naslovnicu stavio članak o uzimanju taoca u Teheranu 5. studenog. Na naslovnici *Vjesnika* toga dana je bila vijest da se predsjednik Tito vratio iz posjeta Rumunjskoj. *Vjesnik* 5. studenog izvještava u malom članku u rubrici svijet da su „studenti sljedbenici Homeinija“ upali u američko veleposlanstvo u Teheranu i oteli tridesetak američkih diplomata. Naslov članka je informativan „Zauzeta ambasada SAD-a u Teheranu“. Izvor je *Tanjug*. Nekoliko tisuća iranskih studenata je sudjelovalo u napadu na veleposlanstvo.

⁷⁴ Abbas Milani, 443-444.

⁷⁵ Mark Bowden, *Guests of the Ayatollah – The Iran Hostage Crisis: The First Battle in America's War with Militant Islam*, (New York: Grove Press, 2007), 30-36.

⁷⁶ Isto, 44-46.

Vjesnik navodi kako je Radio Teheran u devet sati ujutro prenio proglas studenata u kojem oni traže hitno izručenje šaha iz SAD-a gdje je šah bio na liječenju u zamjenu za taoce. *Vjesnik* nije bio šokiran na vijesti o otmici američkih diplomata, te se suzdržao od stavova. *Vjesnik* je informativnim tonom prenio vijesti, te nije utjecao na percepciju čitatelja. *Vjesnik* ne navodi ime autora članka. Članak ne pruža mnogo informacija, te čitatelji samo površno saznaju situaciju u Teheranu.⁷⁷

Iranski ministar vanjskih poslova Ibrahim Jazdi govori kako je Iran iscrpio sve alternativne mogućnosti i da su studenti poduzeli krajnji korak otevši taoce. Ministar to govori u kontekstu američke samovolje i ne obraćanja pažnje na iranske zahtjeve o izručenju šaha, šahovim posjedovanjem putovnice kojoj je istekao rok i odbijanju primanja iranskih liječnika u SAD kako bi ocijenili šahovo zdravstveno stanje. Studenti za to vrijeme govore kako su oni u svojim akcijama suvereni i da neće pregovarati ni sa kim u Iranu, osim s Revolucionarnim vijećem.⁷⁸

Borba je tek 6. studenog izvijestila jugoslavensku javnost da su studenti oteli američko diplomatsko osoblje u Teheranu. *Borbin* članak je na naslovnoj stranici i kao svoj izvor citira iransku novinsku agenciju *Pars* i *Reuters*. Naslov članka je informativan „Studenti i dalje drže ambasadu SAD-a u Teheranu“. Članak se oslanja na izvor iz Irana što pridonosi autentičnosti i neposrednosti izvještaja. *Borba* je iznenađena što talačka kriza nije odmah zaustavljena. *Borba* govori kako je oteto šezdeset diplomata u veleposlanstvu. Iransko ministarstvo vanjskih poslova je izjavilo kako je studentsko postupanje izraz osjećaja iranskog naroda.⁷⁹

Borba izvještava kako su zauzeti američki konzulati u Tabrizu i Širazu. Iran je isti dan raskinuo ugovore koji su SAD-u i SSSR-u davali pravo da vojno interveniraju u Iranu. *Borba* je smatrala raskinuće ugovora bitnima jer je taj tekst uokvirila i naglasila. Ugovor sa Sovjetskom Rusijom je sklopljen još 1921., a sa Sjedinjenim Državama 1959. *Borba* je ukazala na značajnu promjenu u međunarodnim odnosima i iranskoj vanjskoj politici.⁸⁰

Autor članka novinskog list *Borbe* koji je prvi pisao o talačkoj krizi je Bogdan Dečermić. Bogdan Dečermić govori kako je ovo drugi put da je američko veleposlanstvo zauzeto u Teheranu.

⁷⁷ “Zauzeta ambasada SAD-a u Teheranu,” *Vjesnik*, 5. studeni 1979.

⁷⁸ Isto

⁷⁹ “Studenti i dalje drže ambasadu SAD-a u Teheranu,” *Borba*, 6. studeni 1979.

⁸⁰ Isto

Prvi put se to dogodilo u veljači 1979. kada su ljevičarski demonstranti provalili u veleposlanstvo SAD-a. Uredništvo *Borbe* je članak naslovalo senzacionalistički „Neizvjesnost i strepnje“. Dečermićevi izvori su *Tanjug*, *Agence France Presse* i *Associated Press*. Dečermić ističe ozbiljnost situacije te potiče zabrinutost kod čitatelja. Dečermić je očekivao prosvjede u SAD-u protiv šaha, i govori kako se to moglo predvidjeti. Istovremeno grupa Iranaca koja je studirala u SAD-u je u gradu New Yorku gdje je šah bio na liječenju, izvjesila pedeset metara dugi transparent na Kipu slobode, na kojem je pisalo „šah mora biti suđen i kažnjen.“⁸¹

Drugog dana talačke krize *Vjesnik* povećava broj otetih diplomata na šezdeset te govori o sve većoj radikalizaciji u Iranu. Brojka nije bila točna jer su Iranci zarobili šezdeset i šest diplomata i ostalog osoblja. *Vjesnik* je naslovio članak senzacionalistički „Studenti protiv Bazargana, Homeini uz studente“. Izvor je *Tanjug*. Članak je *Vjesnik* objavio na naslovnoj stranici, bez imena autora. *Vjesnik* iznosi informacije neutralno s informativnim tonom. U “pregled situacije“ kod američkog veleposlanstva dolazi Homeinijev sin Ahmed čime se sada potvrdila podrška vrha države studentima u njihovom činu uzimanja taoca. Ahmed Homeini je bio najviše rangirana osoba u Iranu koja je osobno došla čestitati studentima. Spominjanje dolaska Ahmeda Homeinija i njegovu podršku otmičarima daje težinu situaciji, a kod čitatelja može izazvati zabrinutost jer je upućivala na to da talačka kriza neće biti brzo završena.⁸²

6.1.2 OSTAVKA PREMIJERA BAZARGANA

Vjesnik navodi u naslovnom članku 7. studenog 1979. da je privremeni premijer Irana Mehdi Bazargan podnio ostavku koju je prihvatio Homeini. Naslov članka je informativan „Homeini prihvatio Bazarganovu ostavku“. Istoga dana *Borba* prenoseći *Tanjug* također na naslovnoj stranici govori kako Bazargan više nije premijer. Bazargan je ostavku dao dva dana nakon otmice diplomata. Naslov *Borbinog* članka je informativan „Bazargan podnio ostavku“. Naslov *Vjesnikovog* članka je također informativan „Homeini prihvatio Bazarganovu ostavku“. *Borba* i *Vjesnik* prenose informacije bez značajne razlike koristeći isti izvor, *Tanjug*. *Borba* i *Vjesnik* koriste neutralan ton. *Borba* je posebno važnim smatrala zahtjev studenata kojim su oni tražili da Iran raskine stare ugovore sa SAD-om i SSSR-om. *Borba* je to naglasila vjerojatno zbog

⁸¹ Bogdan Dečermić, „Neizvjesnost i strepnje,“ *Borba*, 6. studeni 1979. Michael Axworthy, 168.

⁸² „Studenti protiv Bazargana,“ *Vjesnik*, 6. studeni 1979.

jugoslavenske podrške nezavisnim politikama i kao odraz političke solidarnosti. Padom vlade Homeini je naredio Revolucionarnom vijeću da preuzme sve poluge vlasti i da pripremi referendum za ustav i izbore za Medžlis i predsjednika. Iran od ovog dana pa do izbora novog premijera Radžaija u kolovozu 1980. bio bez premijera, a funkcije ministara su obavljale osobe koje je Homeini odlučio postaviti na te funkcije.⁸³

Premijer Bazargan se sastao s američkim savjetnikom za nacionalnu sigurnost Zbigniewom Brzezinskim u Alžiru nekoliko dana prije početka talačke krize. To što se našao s visokim američkim birokratom u vrijeme kada je Homeini najoštrije napadao SAD, izazvalo je kod mnogih islamista u Iranu gnušanje, pogotovo jer se Bazargan za takav čin nije konzultirao s Homeinijem. Bazargan je svojim sastankom s Brzezinskim dao povod svojoj ostavci. Bazargan je smatrao da je njegova vlada „nož bez oštrice“. On se kao političar koji je htio imati dobre odnose sa Sjedinjenim Država i Izraelom nije uklapao u planove novih struktura u Iranu.⁸⁴

Sada su poluge vlasti bile u rukama konzervativnog klera predvođenog Homeinijem. Ljevičarske organizacije nisu imale prisustvo u Revolucionarnom vijeću ni u Vijeću stručnjaka. Institucije koje su nastavile djelovati bile su Revolucionarno vijeće, Vijeće stručnjaka, te razni komiteti koje je Islamska republikanska stranka osnovala diljem Irana. U međuvremenu novine izvještavaju da je Homeini naložio Revolucionarnom vijeću da pripremi referendum za ustav i izbore za parlament i predsjednika. Iz *Vjesnika* saznajemo da su u Revolucionarnom vijeću sjedili Homeini, Bahonar, Behešti, budući predsjednik Irana Bani Sadr, dotadašnji ministar vanjskih poslova Ibrahim Jazdi, također budući predsjednik Irana Rafsandžani i direktor državne televizije Gotbzadeh. Riječ je o maloj skupini ljudi koji *de facto* upravljaju Iranom sve dok se na izborima ne legalizira njihov dolazak na vlast.⁸⁵

Studenti poručuju da su američki špijuni čvrsto u njihovim rukama i da neće dozvoliti da ih Amerikanci oslobode. Kazali su da su ih spremni likvidirati ako se američka vojska usudi krenuti u spasilačku akciju. Glavni tajnik Ujedinjenih naroda Kurt Waldheim izjavljuje da je duboko zabrinut razvojem situacije u Teheranu i da radi na rješavanju problema. On naravno nije imao

⁸³ „Bazargan podnio ostavku,“ *Borba*, 7. studeni 1979.

„Homeini prihvatio Bazarganovu ostavku,“ *Vjesnik*, 7. studeni 1979.

⁸⁴ Abbas Amanat, 996.

Michael Axworthy, 167.

⁸⁵ „Homeini prihvatio Bazarganovu ostavku,“ *Vjesnik*

ovlasti riješiti problem talačke krize, ali je zato mogao biti medijator između dvije strane. Jedine dvije osobe koje su se nešto pitale u ovoj krizi bili su američki predsjednik Jimmy Carter i Homeini. Obojici je talačka kriza predstavljala politički problem. Jimmyju Carteru se ovo pitanje postavilo iznad ostalih jer su u pitanju bili životi desetaka Amerikanaca. Njihova smrt bi značila da je izgubio velik broj potencijalnih glasača u utrci za drugi mandat. Homeiniju je načelno odgovala talačka kriza u smislu da ujedini iransku naciju prema zajedničkom neprijatelju i dobije paravan preko kojeg bi učvrstio svoju poziciju u Iranu, ali je postao jedan od glavnih neprijatelja Amerikanaca.⁸⁶

Vjesnik je 6. studenog 1979. posvetio mali članak viješću da je predsjednik Tito postavio Faika Dizdarevića na funkciju veleposlanika Jugoslavije u Iranu. Naslov članka je informativan „Faik Dizdarević, ambasador u Iranu“. Dizdarević je ranije bio direktor Televije Sarajevo. Dizdarević je u prosincu 1979. razgovarao s iranskim ministrom za nacionalnu orijentaciju Minačijem i ministrom vanjskih poslova Gotbzadehom kako bi se situacija deeskalirala i pristupilo puštanju talaca. Izvor je *Tanjug*. Dizdarević je također razgovarao s Ibrahimom Jazdijem, bivšim ministrom za vanjske poslove. Jugoslavija je bila prva država koja je posredovala u pregovorima za puštanje američkih talaca. Amerikanci su Dizdarevićeve razgovore s visokim iranskim dužnosnicima podržavali. Jugoslavija je preko razgovora Dizdarevića i Jazdija saznala za iranske stavove i motive otmice diplomata, „taoci su samo scena i izgovor za suđenje američkoj politici, koju smatraju odgovornom za sve nedaće Irana od 1953.“⁸⁷

6.1.3 VELEPOSLANSTVO ŠPIJUNSKO LEGLO?

Četvrtog dana talačke krize *Vjesnik* se bavio nizom tema, a jedna od njih je da dolazi do eskalacije diplomatskog sukoba između Irana i SAD-a. Revolucionarno vijeće je najavilo kako planira prekinuti diplomatske odnose sa Sjedinjenim Državama. *Vjesnik* je naslovio članak informativno „Traži se izručenje šaha“, upoznavajući čitatelje s glavnim iranskim zahtjevom za oslobađanje talaca. *Vjesnikov* izvor je *Tanjug*. *Vjesnik* je ovoj i drugim temama iz Irana posvetio veliki članak na naslovnoj stranici. Homeini zabranjuje svih iranskim dužnosnicima pregovore s američkim kolegama dok se šah ne izruči Iranu. Izručenje šaha je bilo neostvarivo jer je šah

⁸⁶ Isto

⁸⁷ „Faik Dizdarević, ambasador u Iranu,“ *Vjesnik*, 6. studeni 1979. Tvrtko Jakovina, 405-406.

predstavljao dojučerašnjeg vodećeg saveznika Sjedinjenih Država i njegova predaja revolucionarima značila bi da će ubuduće vođe država bliskih Sjedinjenim Državama razmisliti o prirodi odnosa s Amerikancima. Vlasti u Iranu su potvrdile kako neće doći do oslobađanja taoča sve dok se njihovi zahtjevi ne ispune. Jedan od zahtjeva osim izručenja šaha bio je prestanak špijuniranja od strane Amerikanaca u Iranu.⁸⁸

U Sjedinjenim Državama je u vrijeme talačke krize dopisnik *Vjesnika* bio novinar Dražen Vukov Colić. On je bio prvih nekoliko dana talačke krize čest autor novinskih članaka. Napisao je veliki članak objavljen u rubrici „svijet“, 8. studenog koji se bavio komplikacijama u odnosu između Irana i SAD-a koje je izazvala otmica diplomata. Naslov članka je senzacionalistički „U očekivanju Supermena“. Autor je u članku iznio aktualna američka pitanja vezana za talačku krizu. Što ako studenti pobiju taoce? Što ako Carter pokuša vojno spasiti taoce? Što ako iranski studenti pokušaju ubiti šaha u SAD-u? To su sve bila hipotetska pitanja koja su zabrinjavala američku javnost na početku talačke krize. Vukov Colić prenosi pogled američkih novinskih listova, kazavši da su bijesni i zaprepašteni. Autor govori da je *New York Times* zauzeo čvrsti stav da SAD neće popustiti pred ucjenama. Autor kritizira predsjednika Cartera govoreći kako nije šahu poslao pismo za brzo ozdravljenje.⁸⁹

Vukov Colić upoznaje čitatelje u rubrici svijet s masovnim egzodusom Amerikanaca iz Irana. Zbog nesigurnosti i kaosa u kojoj se država našla tijekom revolucije i nakon nje, ali i čestog uzvikivanja parola „smrt Americi“ i „smrt Carteru“ došlo je do odlaska Amerikanaca iz Irana. Tijekom veljače 1979., nakon dolaska Homeinija i sloma Carevine Iran, Iran je napustilo četrdeset i pet tisuća Amerikanaca, a do trenutka izbijanja talačke krize ostalo ih je još nekoliko stotina u Iranu. Među njima je bio velik broj poslovnih ljudi. Odlazili su zbog straha, ali i zato što ih se poticalo na to. Židovi su također napuštali Iran. Židovi su u Iranu živjeli u velikom broju još od Ahemenidskog Carstva. Židova je bilo otprilike osamdeset tisuća u Iranu prije Islamske revolucije, a nekoliko godina kasnije ostalo ih je svega dvadeset tisuća. Nova iranska vlast nije ih smatrala neprijateljima jer im priznata vjeroispovijest i imaju pravo na poslanika u Medžlisu. Velik broj Židova se vratio u Iran jer ih vladajući u Izraelu nisu smatrali dobrodošlim.⁹⁰

⁸⁸ “Traži se izručenje šaha,” *Vjesnik*, 8. studeni 1979.

Tvrtko Jakovina, 407.

⁸⁹ Dražen Vukov Colić, “U očekivanju Supermena,” *Vjesnik*, 8. studeni 1979.

⁹⁰ Dražen Vukov Colić, “Sve nade u Arafata,” *Vjesnik*, 9. studeni 1979.

Novinar *Vjesnika* Željko Brihta u velikom članku u rubrici „svijet“ 17. studenog 1979. bavio se temom kako novinski listovi s Zapada gledaju na situaciju u Iranu. Naslov članka je informativan „O novinama i Iranu“. Brihta je afirmativno govorio o Iranu kazavši da je dobro što je Iran prestao biti „tuđe, blokovsko i američko uporište na Perzijskom zaljevu.“ Brihta pozdravlja odluku Irana da se priključi Pokretu nesvrstanih na konferenciji u Havani 1979. Nadalje, Brihta kritizira zapadne novinske listove i agencije time što kaže da ne mogu prežaliti to što je Zapad izgubio utjecaj u Iranu. Brihta govori kako su zapadni novinski listovi kritizirali Iran i prije, nego što je talačka kriza počela. Brihta oblikuje percepciju čitatelja u pozitivnom svijetlu prema Iranu tako što ističe pozitivne aspekte iranske politike, a u negativnom prema Zapadu jer sugerira pristranost zapadnih medija i netrpeljivost prema Iranu nevezanu za talačku krizu.⁹¹

6.1.4 OSLOBADANJE DIJELA TALACA

Dva tjedna nakon izbijanja talačke krize pojavio se blagi tračak nade prema mirnom razrješenju talačke krize u vidu puštanja dijela talaca na slobodu. *Vjesnik* djeluje iznenađeno na odluku o puštanju talaca. *Vjesnik* je tome posvetio mali članak prenoseći *Tanjug* u rubrici svijet. Naziv članka je informativan „Dio talaca na slobodi“. Homeini je naredio studentima da predaju otete žene i crnce iranskom ministarstvu vanjskih poslova kako bi ono provelo obradu na njima i nakon toga ih dati protjerati iz Irana. Ukupno je pušteno trinaest žena i crnaca. Homeini ih otpušta jer kako kaže islam to nalaže, a zauzvrat ne zahtjeva ništa od Amerikanaca. Čitatelji o Homeiniju mogu steći pozitivan dojam kao osobe koja je pokazala humanost. Homeini je izjavio da su se američki crnci koji su se nalazili u veleposlanstvu sklonili u Iranu kako bi se maknuli od pritiska u SAD-u.⁹²

Homeini je izjavio da se ženama pridaje veliko dostojanstvo u islamu. Homeini je oslobodio žene da pokaže svijetu kako Iranci nisu nazadni barbari i kako islam nije nazadna religija. Kao što im je šah spočitavao da su reakcionari koji žele Iran vratiti u srednji vijek, tako su zasigurno i mnogi na Zapadu gledali na novi poredak u Iranu. Homeini je oslobađanjem crnaca i žena izazvao podjele u američkom društvu i osramotio Amerikance. Puštanje velikog dijela talaca

Abbas Amanat, 783.

⁹¹ Željko Brihta, „O novinama i Iranu,“ *Vjesnik*, 17. studeni 1979.

⁹² „Dio talaca na slobodi,“ *Vjesnik*, 18. studeni 1979.

Michael Axworthy, 172.

ubrzo nakon početka talačke krize je znak deeskalacije i poruka Amerikancima da su Iranci spremni pustiti i ostale taoce u zamjenu za šaha.⁹³

6.1.5 PROSVJEDI PROTIV ŠAHA U SAD-u

Vukov Colić se bavio Irancima na studiju u SAD-u te kako su oni utjecali na događaje u SAD-u. Naslov članka je senzacionalistički „Žrtve trenutnih strasti“. Vukov Colić je objavio brojku od pedeset tisuća iranskih studenata u SAD-u, kazavši da je velika mržnja Amerikanaca prema iranskim studentima. Iranski studenti u SAD-u su činili trideset posto svih stranih studenata, a mnogi su prosvjedovali protiv šaha tražeći njegovo isporučenje. Vukov Colić je negativno predstavio iranske studente tako što ih je nazvao drskima. Autor koristi senzacionalistički ton. Autor o njima govori „Kada je svrgnuti monarh posjetio Bijelu kuću, iranski su studenti zasuli suzavcem cijelu okolinu Bijele kuće, tako da su se vidljivo orosile oči svih odličnika, dok su u Kaliforniji povelili nezapamćen napad na kuću sestre Reze Pahlavija u kojoj je bilo i paljevine, i tučnjava s policijom, i uništavanja okoline. Oni su nedavno nakratko uspjeli zauzeti i Kip slobode ispred New Yorka, a neki su pokušali provaliti u bolnicu u kojoj se liječi šah, kako bi poslušali naredbe iz Teherana koje su tražile da se bivši iranski suveren raskomada na licu mjesta.“ Autor je pristran Amerikancima kada govori o problemima u SAD-u zbog izbora informacija i načina na koji ih iznosi.⁹⁴

6.1.6 NOVI MINISTAR VANJSKIH POSLOVA IRANA

Vjesnik objavljuje članak Ive Mihovilovića koji govori kako je 8. studenog na mjesto novog ministar vanjskih poslova došao Bani Sadr. Autor ne prenosi aktualnu vijest, nego staru deset dana. Naslov članka je informativan „Bani Sadr: Homeinijev savjetnik“. Bani Sadra je postavio Homeini poziciju ministra vanjskih poslova. Autor se bavio Bani Sadrovom biografijom, a naglasak je stavio na njegove ekonomske i političke ideje. Bani Sadr se zalagao za progresivno društvo, ali s islamskim predznakom i odbijao je pozapadnjivanje Irana. Bani Sadr je zastupao komunističke ideje nestanka države, ukidanja nepravde i nejednakosti među ljudima, zagovarao je nacionalizaciju tvrtki i protivio se koncentraciji bogatstva kao sredstva moći. Bani Sadr je izjavio „Naravno, do toga će doći nakon duge evolucije, a u sadašnjoj situaciji u Iranu se mora uspostaviti

⁹³ „Dio talaca na slobodi,“ *Vjesnik*

⁹⁴ Dražen Vukov Colić, „Žrtve trenutnih strasti,“ *Vjesnik*, 18. studeni 1979.

čvrsta islamska država koja će biti polazna etapa prema idealnom poretku, avangarda u maršu prema društvu jednakih.“ Mihovilović ga je opisao jednakim Homeinijem ili čak važnijim od njega rekavši da je Bani Sadr „kreator Homeinijeve revolucionarne ideologije sa znanstvenim ambicijama.“ Bani Sadr je bio visoko obrazovan laik koji je u Francuskoj na Sorboni doktorirao sociologiju, ekonomiju i filozofiju. Iako nije bio klerik, njegov otac je bio ajatolah, a i njegovi znanstveni radovi često imaju teze koje zastupaju čvrsti šijitski stav. Bani Sadr je bio jedan od najbližih Homeinijevih suradnika dok je Homeini bio u egzilu u Francuskoj, ali nije nikada postao član Islamske republikanske stranke.⁹⁵

6.1.7 POČETAK EKONOMSKOG RATA

Prošlo je dva dana od najave oslobađanja dijela taoca pa do njihovog puštanja na slobodu. *Vjesnik* je novosti o otpuštanju talaca stavio na naslovnu stranicu. Naslov je informativan „Oslobođeni prvi taoci, kriza traje“. *Vjesniku* su izvori bile novinska agencija iz SAD-a, *United Press International*, novinska agencija iz Jugoslavije, *Tanjug* i novinska agencija iz Francuske, *Agence France Presse*. Korištenje više izvora daje dojam objektivnosti i pouzdanosti. Prvo je na slobodu pušteno troje ljudi, sekretarica u veleposlanstvu Kathy Gross i dvojica američkih vojnika. Amerikanci su poručili kako očekuju i zahtijevaju oslobađanje preostalih pedeset i devet Amerikanaca i četrdeset državljana drugih država koje su studenti oteli 4. studenog. Najavljeno je iz Irana kako će se na slobodu za šest dana pustiti daljnjih deset taoca, od toga četiri žene i šest crnaca. *Vjesnik* isticanjem američkih zahtjeva naglašava kontinuirani pritisak SAD-a na Iran. *Vjesnik* prenosi krive informacije o broju talaca jer će u zarobljeništvu ostati pedeset i tri Amerikanca, a ne četrdeset i devet kako *Vjesnik* insinuirao.⁹⁶

Iranci se ne bi sami branili u slučaju američkog napada jer je Jaser Arafat najavio kako će njegove snage stati u obranu Irana ako to bude bilo potrebno. Pružila se prilika Palestincima da pod svoje okrilje dobe novog, velikog i jakog zaštitnika. Arafat je bio prvi strani državnik koji je posjetio Homeinija u veljači 1979. Homeini je prilikom Arafatovog posjeta službeno uspostavio odnose s nepriznatom palestinskom državom, tako što je na mjestu izraelskog veleposlanstva, otvorio palestinsko. Homeini je još u Parizu pozivao na ukidanje priznanja Izraela, i pozivao je na

⁹⁵ Ive Mihovilović, “Bani Sadr: Homeinijev savjetnik,” *Vjesnik*, 18. studeni 1979. Abbas Amanat, 931., 939.

⁹⁶ “Oslobođeni prvi taoci, kriza traje,” *Vjesnik*, 20. studeni 1980.

stvaranje palestinske države. Svoja obećanja je ispunio čim se vratio u Teheran u veljači 1979. PLO-u je trebao novi saveznik jer se pokazalo kako su arapske države nesposobne nadjačati puno manjeg protivnika. PLO je oružana formacija sekularne palestinske organizacije Fatah koju je stvorio Jaser Arafat 1964. godine. PLO se od svog početka zalagao za palestinsku državu nasilnim putem te su svojim vojnim djelovanjem iz Libanona doveli do napada Izraela na tu zemlju u godinama promatranim u ovom radu.⁹⁷

Dražen Vukov Colić je 20. studenog obavijestio čitatelje da dolazi do zaoštavanja američko-iranskih odnosa. Uredništvo je članak naslovlilo senzacionalistički „Strah od svetog mjeseca“, aludirajući na Muharem. Godine 1979. sveti mjesec Muharem je padao u prosincu po gregorijanskom kalendaru. Mjesec Muharem ima nekoliko svetkovina, od kojih je za šijite najznačajnija Ašura. Autor zabrinjava javnost govoreći kako se očekuje eskalacija sukoba za vrijeme Muharama. Amerikanci su odlučili da neće surađivati s Irancima i pokušati diplomatski riješiti spor oko taoca, nego su pristupili prijetnjama i ekonomskim sankcijama. Vukov Colić kritizira neefektivnost američkog rukovodstva *vis a vis* talačke krize, govoreći da su ekonomske sankcije neefikasne i da će proći nekoliko mjeseci prije nego Iranci osjete posljedice sankcija. Vukov Colić dalje govori kako će za to vrijeme SAD imati problema s iranskim studentima, inflacijom i ograničenjima benzina. Iranci su poručivali da se neće riješiti problem taoca sve dok se ne provedu parlamentarni izbori, i dok se nova vlada ne oformi. To bi značilo još minimalno dva mjeseca agonije i velikog stresa za taoce, njihove obitelji i američko rukovodstvo. Vukov Colić u članku kritizira američki pristup talačkoj krizi i upoznaje čitatelje s dugoročnim posljedicama sukoba s Iranom. Vukov Colić izaziva empatiju kod čitatelja prema taocima i njihovim obiteljima.⁹⁸

Otimanje osoba s diplomatskim putovnicama je zabranjeno međunarodnim zakonom. U slučaju pogoršanja odnosa između dviju država, diplomati se protjeruju iz zemlje. Otmicom diplomata je Iran napravio presedan neviđen u suvremenom dobu jednoj od dvije supersile. Amerikanci su uzvratili ekonomskim sankcijama. Predsjednik Carter je stavio embargo na uvoz nafte iz Irana, popisao je iranske studente odgovorne za otimanje taoca i zamrznuo iransku imovinu

⁹⁷ Isto

⁹⁸ Dražen Vukov Colić, „Strah od svetog mjeseca,“ *Vjesnik*, 21. studeni 1979.

u inozemstvu. To su velike i značajne sankcije, ali su Amerikanci ostavili prostora podići sankcije na novu razinu ako procjene da je to potrebno.⁹⁹

Pred Amerikance se ubrzo nakon izbijanja talačke krize pojavio novi problem vezano za optužbe prema taocima. Iranci su zahtijevali da se američkim diplomatima sudi kao špijunima. Prije upada studenata u veleposlanstvo osoblje veleposlanstva je sve povjerljive dokumente uništilo i spalilo. Zašto su Amerikanci spalili dokumente? Pokušali su zataškati rad tajnih službi i moguće ilegalne radnje koje su provodili zajedno sa SAVAK-om ili samostalno. Amerikanci govore kako se otmicom diplomata krše temeljna međunarodna prava jer su diplomati pod imunitetom i posjeduju crvenu diplomatsku putovnicu. To znači da ih se ne može uhititi niti ih provjeravati na graničnim kontrolama.¹⁰⁰

6.1.8 ZAOŠTRAVANJE ODNOSA IZMEĐU IRANA I SAD-A

Vukov Colić navodi u svom članku od 23. studenog da dolazi do eskalacije američko-iranskog sukoba. Naslov članka je senzacionalistički „Tragične varijante iz Bijele kuće“. Vukov Colić u članku naglašava tenzije i opasnost koja može iz talačke krize proizaći. Iako je Iran oslobodio trinaest talaca, Amerikanci gube strpljenje i prijete vojnom silom ako Iran ne oslobodi sve preostale taoce. Amerikanci su poslali svoje ratne brodove prema Iranu s ciljem zastrašivanja Irana. Homeini je smatrao da Amerikanci nisu spremni za rat s Iranom. Homeini je izrekao poznatu rečenicu „Amerika ne može ništa napraviti“. Čitatelji su mogli Iran percipirati otpornim i samouvjerenim. Vukov Colić govori kako Amerikanci smatraju kako bi mala vojna akcija mogla dovesti do dugotrajnog rata, te kako je akcija spašavanja zato nepovoljna po SAD. Studenti su izjavili kako će pobiti taoce ako SAD izvrši agresiju na Iran. Vukov Colić kod čitatelja izaziva strah i zabrinutost.¹⁰¹

Istog dana Milan Bekić, *Vjesnikov* dopisnik iz Moskve izvještava javnost o pogledu na talačku krizu iz perspektive Sovjetskog Saveza. Naslov članka je senzacionalistički „Bez dolijevanja ulja na vatru“. Naslov kod čitatelja sugerira hitnost i ozbiljnost situacije. Bekić prenosi da su sovjetski listovi budno pratili što se zbiva u Iranu te je iz sovjetskog pogleda američko-iranski sukob bio na rubu rata. Sovjeti su smatrali Amerikance odgovornima za sadašnje iransko

⁹⁹ Isto

¹⁰⁰ Mark Bowden, 106.

¹⁰¹ Dražen Vukov Colić, „Tragične varijante iz Bijele kuće,“ *Vjesnik*, 23. studeni 1979.

postupanje prema njima jer su svojim postupcima i potporom šahu antagonizirali velik broj ljudi u Iranu. Bekić prenosi zabrinutost Moskve na talačku krizu zbog mogućnosti velikog rata u Zapadnoj Aziji. Bekić potiče kritički stav čitatelja prema vanjskoj politici Sjedinjenih Država. Sovjetski šef diplomacije Andrej Gromiko na pitanje novinara o budućim odnosima s Iranom, govori kako se nada da će SSSR imati dobre odnose s Iranom i pozdravlja Islamsku revoluciju.¹⁰²

6.1.9 VLADIMIR DEDIJER I SUĐENJE ŠAHU

Vjesnik izvještava u malom članku na naslovnoj stranici da iranski ministar vanjskih poslova Bani Sadr pozdravlja glasine kako bi se mogao oformiti međunarodni sud koji bi sudio šahu. Jugoslavenski povjesničar Vladimir Dedijer se ponudio sazvati „Russelov sud“ koji bi sudio šahu. Iranska javnost je bila dobro upoznata s Dedijerovim planom jer *Vjesnik* govori kako je vijest prenesena od strane glavnih iranskih medija. Zašto se Dedijer ponudio biti dionik takvog procesa nije odgonetnuto u *Vjesniku*. Dedijer je postao poznat u krugovima povjesničara kao jedan od prvih koji je objavio biografiju o Josipu Brozu Titu. Vladimir Dedijer je bio jedan od predsjednika „Russellovog suda“, nazvanog prema svojem osnivaču, britanskom filozofu Bertrandu Russellu. Sud se ranije bavio američkim zločinima u Vijetnamu i okupljao je osobe kritične prema američkoj vanjskoj politici. Prilikom zasjedanja suda 1966. SAD je optužen za genocid u Vijetnamu. Cilj suda je objašnjen idućim riječima: „Njegov glavni cilj bio je osvijestiti zapadnu javnost o zločinima koje je SAD počinio u Vijetnamu i potaknuti građane da se suprotstave američkom imperijalizmu i nasilju.”¹⁰³

Borba je istog dana objavila članak Radomira Ličina na naslovnici. Ličina nije spomenuo Dedijera, ali je rekao da Bani Sadr pozdravlja ideju međunarodnog suda za suđenje šahu.¹⁰⁴

6.1.10 UJEDINJENI NARODI U GLAVNOJ ULOZI

Krajem studenog 1979. postalo je očito da se krizi ne nazire kraj i da bi mogla eskalirati u otvoreni rat između dvije sile. Glavni tajnik UN-a Kurt Waldheim je zatražio da se sastane Vijeće

¹⁰² Milan Bekić, „Bez dolijevanja ulja,“ *Vjesnik*, 23. studeni 1979.

¹⁰³ „Iran spreman za obranu,“ *Vjesnik*, 25. studeni 1979.

Umberto Tulli, „Wielding the human rights weapon against the American empire: the second Russell Tribunal and human rights,“ *Journal of Transatlantic Studies* 19 (2021), 218-222.
in transatlantic relations

¹⁰⁴ Radomir Ličina, „Zračak optimizma,“ *Borba*, 25. studeni 1979.

sigurnosti UN-a. *Vjesnik*ov članak je informativan „Waldheim otvara nove mogućnosti“. Vijest je objavio *Vjesnik* na naslovnici u velikom članku. Izvori su bili *Tanjug*, *Agence France Presse*, *Associated Press* i *United Press International*. *Vjesnik* je izjavom da se Vijeće sigurnost UN-a nije sastalo na poticaj glavnog tajnika devetnaest godina još od kongoanske krize kada je ta država utonula u kaos nakon proglašenja suverenosti od belgijske kolonijalne uprave, kod čitatelja potaknuo strah i zabrinutost. Waldheim je pravdao sazivanje Vijeća sigurnosti UN-a zbog kako je rekao prijetnje svjetskom miru.¹⁰⁵

Vjesnik je naglasio i uokvirio vijest da je Homeini nakon konzultacija s Revolucionarnom gardom naložio svim mladićima da nauče baratati s oružjem. *Vjesnik* objavljuje da je Homeini računao na dvadeset milijuna vojnika za rat sa Sjedinjenim Državama. *Vjesnik* je predstavio Iran odlučnim i nepopustljivim prema svojim zahtjevima da se šaha isporuči, pod cijenu rata sa SAD-om.¹⁰⁶

Uredništvo *Borbe* je na naslovnici objavilo članak Bogdana Dečermića pod informativnim naslovom „Valdhajm sazvaio Vijeće sigurnosti“. Autor kao i *Vjesnik* ističe hitnost i ozbiljnost situacije naglašavajući Waldheimovu izjavu da je američko-iranski sukob najozbiljnija prijetnja svjetskom miru od kubanske krize 1962. Ne postoje značajne razlike između *Vjesnik*ovog i Dečermićevog članka.¹⁰⁷

6.2 PROSINAC 1979.

6.2.1 INTERVJU FALLACI-HOMEINI

Novinarka Orianna Fallaci i Imam Homeini su početkom prosinca 1979. u Teheranu proveli razgovor o temama koje su tih dana bile aktualne. Naslov članka je senzacionalistički „Dvoboj Fallaci-Homeini“. Fallaci je bila popularna u Jugoslaviji, a njen rad su pratili jugoslavenski novinski listovi. Hvaljena je u *Vjesniku* mjesec dana nakon što je objavljen intervju između nje i Homeinija, kao „glasovita i nezaobilazna ličnost“. Fallacijev razgovor s Homeinijem je zasigurno mnogo ljudi u Jugoslaviji pročitao. Razgovori s zapadnim novinarima nisu bili novitet Imamu jer je on za vrijeme egzila u Parizu i kasnije u Teheranu često njima davao intervjue, među kojima i ranije spomenutom američkom novinaru Mikeu Wallaceu. Homeini je pristao

¹⁰⁵ “Waldheim otvara nove mogućnosti,” *Vjesnik*, 27. studeni 1979.

¹⁰⁶ Isto

¹⁰⁷ Bogdan Dečermić, “Valdhajm sazvaio Vijeće sigurnost,” *Borba*, 27. studeni 1979.

obaviti razgovor s Fallaci iako je ona bila poznata kao provokativna. Fallaci je kroz godine intervjuirala mnoge poznate osobe, među kojima i svrgnutog šaha, a na nju je poseban utisak ostavio Imam Homeini. Novinar BBC-a Stephen Jessel je slično doživio Homeinija „Od svih njih, nikada nisam upoznao nikoga tko je ostavio tako velik dojam kao ovaj čovjek, činilo se da su mu nijanse i kompromisi dvadesetog stoljeća bili jednako nevažni kao i snijeg koji je padao te zime.”¹⁰⁸

Cijeli intervju između Fallaci i Homeinija je bio prožet napetošću i provokativnim pitanjima na koja je Homeini odgovarao argumentirano i oštro. Tako je na novinarkino pitanje prijete li fašizam Iranu, Homeini odgovorio kako je fašizam nespojiv s islamom i kako je to zlo poteklo s Zapada. Homeini je u ovom intervjuu jasno izrekao svoj stav da su komunisti, homoseksualci i Amerikanci neprijatelji islama. Imam je pravdao pogubljenja ljudi bivšeg režima i nošenje hidžaba za žene, što je isprovociralo novinarku koja je u znak prosvjeda skinula svoja pokrivala s glave. Time je došao kraj razgovora jer je prekršila pravila koja je isprva pristala ispuniti kako bi se razgovor uopće mogao provesti.¹⁰⁹

Vjesnik je objavio članak, ali ne na naslovnoj stranici, nego u rubrici „svijet“. Ovaj članak je naveden u *Vjesniku* kao povijesni zbog toga što je Fallaci dopušteno pitati pitanja koja je htjela. Intervju se po tome izdvaja, jer kad je Mike Wallace intervjuirao Homeinija u studenom 1979., imao je strogo kontrolirana pitanja. Vrlo su rijetki novinski članci *Borbe* i *Vjesnika* osim ovog koji čitateljima prenose intervju Homeinija koje je on davao bilo zapadnim bilo istočnim novinarima za vrijeme talačke krize. Homeini je u *Vjesniku* u negativnom svijetlu predstavljen: „Ostvarilo se nevjerojatno: starac iz bajke, tradicionalist, čovjek koji u ženama uglavnom vidi slabost ili opasnost, pristao je da primi zapadnu novinarku koja ga je još k tome došla pitati za račune o onome što čini od Irana...”¹¹⁰

6.2.2 NAPETA SITUACIJA NA BLISKOM ISTOKU

¹⁰⁸ “Dvoboj Fallaci-Homeini,” *Vjesnik*, 3. prosinac 1979.

“Oriana Fallaci, jedan čovjek,” *Vjesnik*, 27. siječanj 1980.

¹⁰⁹ “Dvoboj Fallaci-Homeini,” *Vjesnik*
Michael Axworthy, 141.

¹¹⁰ “Dvoboj Fallaci-Homeini,” *Vjesnik*

Dok su trajala zasjedanja Vijeća sigurnosti UN-a, diljem zemalja Bliskog istoka i sjeverne Afrike dolazi do napada na Amerikance i protivnike šijita. *Vjesnik* izvještava na naslovnoj stranici 4. prosinca da velike grupe ljudi u Saudijskoj Arabiji izražavaju potporu Iranu i prosvjeduju ne samo protiv Sjedinjenih Država, nego i protiv vladajuće obitelji Saud. Izvor za ovu informaciju bila je francuska novinska agencija *Agence France Presse*. Prosvjedi su se događali u istočnim dijelovima Saudijske Arabije gdje šijiti čine većinu stanovništva. *Vjesnik* sumnja na informacije iz Saudijske Arabije da je riječ samo o sporadičnim pojavama nasilja, te sugerira kako bi situacija mogla biti ozbiljnija nego što to službeni podaci govore. Šijiti u Saudijskoj Arabiji čine od petnaest do dvadeset posto stanovništva. Vlast u Rijadu ih smatra nelojalnim građanima i smetnjom, te su se obračunali s prosvjednicima policijskom represijom.¹¹¹

Dopisnik *Vjesnika* iz Teherana Hido Bišćević izvještava, a *Vjesnik* na naslovnicu stavlja vijest da se preko tisuću iranskih dobrovoljaca sprema za put u Libanon kako bi se borili na strani PLO-a protiv Izraela. Bišćević govori kako u Iranu vlada medijska cenzura „u Teheranu kruži gotovo neslana šala kako Iranci slušaju domaće radio stanice da bi saznali što se zbiva u svijetu, a strane radio stanice da čuju što se događa u Iranu.“ Bišćević također govori o nemirima u iranskoj regiji Azerbajdžan, u gradu Tabrizu, koje su potaknuli prema iranskim tvrdnjama agenti CIA-e. Bišćević je kritizirao Homeinija rekavši da troši vrijeme na nepotrebne stvari, i da je bolje kada bi se više posvetio ekonomskim i političkim pitanjima. Kritika Homeinija potiče čitatelje na kritičko promišljanje o iranskoj politici i upravljanju.¹¹²

Borba i *Vjesnik* su početkom prosinca 1979. prenijeli stavove predstavnika Jugoslavije u UN-u Miljana Komatine. U Vijeću sigurnosti UN-a najviše se apeliralo na mirno rješavanje krize i izbjegavanje jednostranih poteza koji bi mogli eskalirati u otvoreni sukob. Miljan Komatina se složio sa stavovima Kurta Waldheima kako je u pitanju kriza koja može imati nesagledive posljedice i podržao je sazivanje hitne sjednice Vijeća sigurnosti. Komatina je nadalje izjavio kako Jugoslavija podržava Islamsku revoluciju i borbu iranskog naroda za slobodu, ali i da se moraju poštivati međunarodna prava koja je Iran prekršio uzimanjem taoca.¹¹³

¹¹¹ “Osnovan štab za mobilizaciju Iranaca,” *Vjesnik*, 4. prosinac 1979.

¹¹² Hido Bišćević, “Dobrovoljci odlaze, taoci ostaju,” *Vjesnik* 11. prosinac 1979.

¹¹³ “Između talaca i iranske žalbe,” *Borba*, 4. prosinac 1979.

Bogdan Dečermić, “Svi se zalažu za puštanje talaca,” *Borba*, 4. prosinac 1980.

Izvor informacija *Vjesniku* o novostima iz UN-a bio je *Tanjug*. *Vjesnik* objavljuje mali članak ne navodeći ime autora. *Vjesnik* je predstavio mirno rješenje krize kao najbolje. *Vjesnik* i *Borba* su prikazali Iran kao odmetnutu državu koja krši međunarodno pravo i time su negativno utjecali na percepciju čitatelja o Iranu. *Borba* je za razliku od *Vjesnika* o stavu Jugoslavije u UN-u objavila veliki članak koji je stavila na naslovnu stranicu. *Borbin* dopisnik iz SAD-a Bogdan Dečermić izvještavao je o novostima iz UN-a.¹¹⁴

6.2.3 REZOLUCIJA VIJEĆA SIGURNOSTI UN-a I REFERENDUM O USTAVU ISLAMSKRE REPUBLIKE IRAN

Milan Bekić izvještava da je donesena rezolucija Vijeća sigurnosti koja poziva vladu Irana da oslobodi taoce i održi pregovore sa SAD-om o ostalim spornim pitanjima. Pitanje je kojoj to vladi? Nije bilo vlade od ostavke premijera Bazargana početkom studenog 1979. kada je sve ovlasti preuzelo Revolucionarno vijeće. Naziv članka je informativan „Dvojake reakcije na rezoluciju Vijeća sigurnosti“. Naslov sugerira da postoji više različitih stavova prema rezoluciji, a u članku su navedena dva, sovjetski i studentski. Bekićev izvor je *Tanjug*. Milan Bekić u istom članku iz Moskve prenosi izvještaj sovjetske „Pravde“. Bekić govori kako SSSR zahtjeva izručenje šaha Iranu i osuđuje svako miješanje u unutarnju politiku Irana. Također najoštrije osuđuju svako pomisao da Amerikanci napadnu Iran. Sovjeti su zastupali stav kako UN neće moći natjerati Iran da oslobodi taoce, a da u drugu ruku ne traže od Amerikanaca da izruči šaha. Studenti otmičari su odbacili zahtjev UN-a i ponovili kako će se taocima suditi.¹¹⁵

Tema referenduma za iranski ustav je površno obrađena u *Vjesniku*. Jedini članak koji je razradio tu temu je od dopisnika *Borbe*, Radomira Ličina iz 5. prosinca. Radomir Ličina je naveden kao „specijalni izvjestioc *Borbe*“ iz Teherana. Ličina govori kako će ustav biti prihvaćen. *Borbin* izvor za informacije vezane o referendumu za ustav bila je iranska novinska agencija *Pars*. *Pars* je vjerojatno pristran kada govori o „minornim neredima“ u Iranu za vrijeme održavanja referenduma. *Borba* konstatira da je ovaj događaj iznimno važan jer usvajanjem ovog ustava Iran postaje jedina prava teokratska država u islamskom svijetu. *Vjesnikov* autor nije naveden. *Vjesnik* i *Borba* su iste informacije prenijeli, da je za vrijeme održavanja referenduma došlo do krvavih

¹¹⁴ „Između talaca i iranske žalbe,“ *Borba*

Bogdan Dečermić, „Svi se zalažu za puštanje talaca,“

¹¹⁵ Milan Bekić, „Dvojake reakcije na rezoluciju Vijeća sigurnosti,“ *Vjesnik*, 6. prosinac 1979.

nereda u Balučistanu i Kurdistanu, iranskim regijama koje su većinski naseljene Balučima i Kurdima. Referendum za ustav se provodio od nedjelje 2. prosinca 1979. do utorka 4. prosinca 1979. Homeini je za novi ustav glasao u džamiji Džomeh, najvećoj u svetom gradu Komu, te je pozvao sve Irance da se odazovu referendumu. Nacrt novog ustava je pripremio predsjednik Vijeća stručnjaka, Homeinijev suradnik ajatolah Montazeri.¹¹⁶

Dana 6. prosinca Milan Bekić se bavio temom licemjerja u međunarodnoj politici. Bekić je negativno utjecao na percepciju čitatelja o američkoj vanjskoj politici prenoseći izjave SSSR-a. SSSR je prozvao SAD koji govori Iranu da mora poštovati međunarodno pravo, dok su ga Amerikanci prekršili nebrojeno puta. Amerikanci su 1953. izveli državni udar i popločili put šahu u njegovu samovladu i strahovladu. Gdje je tu bilo međunarodno pravo? SAD kao član Vijeća sigurnosti i jedna od dvije supersile na svijetu valjda treba promovirati mir, a ne prijetiti kažnjavanju Irana, sankcijama i ratom. Zar nije po međunarodnom pravu izručenje zločinaca, makar i navodnih, a pogotovo onih koji su državljani zemlje koja traži izručenje? To su sve pitanja koja je sovjetski list *Pravda* iznio u svojim člancima, a Bekić prenio.¹¹⁷

6.2.4 ODLAZAK ŠAHA IZ SAD-a I PROTJERIVANJE DIPLOMATA

Vjesnik je 14. prosinca 1979. posvetio jedan veliki članak na naslovnoj strani. *Vjesnik* je obradio nekoliko tema uključujući onu o protjerivanju iranskih diplomata iz SAD-a i osnivanju komisije koja će se baviti američkim zločinima u Iranu. *Vjesnik* je članak naslovio senzacionalistički „Komisija za zločine“. Izvori *Vjesniku* su bili *Reuters*, *United Press International* i *Tanjug*. Protjerano je sto osamdeset od dvjesto osamnaest iranskih diplomata iz SAD-a. Članak naglašava američku agresivnost i iransku reakciju. Vlasti u SAD-u su zahtijevali od sudstva poništenje odluke kojom su zabranili vlastima da deportiraju iranske studente iz zemlje. Sud je odbacio zahtjev vlasti jer on nije u duhu američkog ustava. Homeini je naredio „vladi“ to jest Revolucionarnom vijeću da oformi međunarodni sud za istraživanje šahovih zločina. Ton članka je kritičan prema SAD-u te utječe negativno na percepciju SAD-a kod čitatelja.¹¹⁸

¹¹⁶ „Sukobi i pozivi na ujedinjenje,“ *Vjesnik*, 8. prosinac 1979.

Radomir Ličina, „Iznad svih očekivanja,“ *Borba*, 5. prosinac 1979.

¹¹⁷ Milan Bekić, „Dvojake reakcije na rezoluciju Vijeća sigurnosti,“

¹¹⁸ „Komisija za zločine,“ *Vjesnik*, 14. prosinac 1979.

Novinar *Borbe*, Slobodan Pavlović, izvještava da je 3. prosinca 1979. meksički ministar vanjskih poslova, Kastanjeda, odbio šahov zahtjev za produženje vize kako bi se opet sklonio u Meksiko. *Borba* iznosi članak pod senzacionalističkim naslovom „Meksiko protiv šahovog povratka“. Pavlović djeluje šokirano „Neočekivana odluka meksičke vlade da bivšem iranskom monarhu ne odobri produženje vize za boravak u ovoj zemlji“. Takva odluka Meksika je zbunila i iznenadila Amerikance, ali i Pavlovića koji je rekao da je ovakvu odluku malo tko očekivao. Meksiko se odmaknuo od sve opasnijeg i zabrinjavajućeg američko-iranskog sukoba i nije se htio prikloniti nijednoj strani. *Borba* koristi senzacionalistički ton za privlačenje pažnje čitateljima. Šah je posjedovao palaču u Meksiku u gradu Cuernavaci blizu Mexico Cityja u kojoj je stanovao tijekom svojeg egzila u ljeto 1979.¹¹⁹

Vjesnik objavljuje članak Hido Biščevića na naslovnu stranu 17. prosinca 1979. Vijest dana je bila da je šah napustio SAD i da se sada nalazi u Panami. Odlazak šaha iz SAD-a nije ništa promijenio, i dalje studenti zahtijevaju njegovo izručenje gdje god se on nalazio. Iako šah sada više nije bio u SAD-u, Amerikanci su mogli natjerati Panamce da ga izruče jer imaju ogroman utjecaj i sredstva prisile. Biščević koristi humorističan i kolokvijalan ton „Ako se nadao da će “premještanjem šaha“ steći prednost u ovoj bitci koja već tjednima lebdi na rubu otvorenog rata, Carter kao da je predvidio da Iranci smatraju svrgnutog monarha praktično vlasništvom američke vlade, predmetom za koji je odgovorna čak i da ga zapakiranog pošalje na Mjesec.“¹²⁰

Borba objavljuje članak Dejana Lukića u rubrici svijet kako je egipatski predsjednik Sadat ponudio posredovanje između Irana i SAD-a u pogledu talačke krize. Lukić sumnja na izvedivost posredovanja Egipta jer ih je Iran gledao kao na neprijateljsku državu, zbog primanja šaha u Egipat i izjave Sadata kojom je prozvao Homeinija „neuračunljivim čovjekom“, a Homeinijeve postupke suprotne islamu i Muhamedovom učenju. Homeini mu je uzvratio tako što je zatražio od egipatskog naroda da svrgne Sadata na način na kakav je pao šah. Homeini je osudio Sadata da je neprijatelj islama i muslimana jer se bratimi s Zapadom i Izraelom u vrijeme rata s Arapima u Libanonu.¹²¹

¹¹⁹ Slobodan Pavlović, “Meksiko protiv šahovog povratka,” *Borba*, 3. prosinac 1979.

¹²⁰ Hido Biščević, “Šah otišao, optužnica ostaje,” *Vjesnik*, 17. prosinac.1979.

¹²¹ Dejan Lukić, “Sadat nudi posredovanje,” *Borba*, 3. prosinac 1979.

Borba je izdvojila i naglasila vijest čiji je izvor bio *Associated Press*, da je bankarski sustav u Iranu odlukom vrha vlasti prestao svoje transakcije obavljati u dolarima. Vijest je bila značajna jer nije bilo uobičajeno da države prestanu koristiti dolar u svojim transakcijama. Američki dolar je dominantna svjetska valuta kojom se od kraja Drugog svjetskog rata trguje nafta u svijetu, zlato i ostala roba. Amerikanci koriste dolar kao sredstvo pritiska i sankcija jer mnoge države i tvrtke ovise o dolaru za svoje transakcije. Bani Sadr je to objasnio „Monetarni sistem i vanjska trgovina, koji su poput lanca vezivale Iran na kapitalističko međunarodno tržište, bit će temeljito preuređeni. Među prvim ciljevima nove politike bit će da valutu načinimo nezavisnom od dolara, da diversificiramo razmjenu koja više neće biti orijentirana na potrošnju, nego na razvoj zemlje.“¹²²

6.2.5 UNUTARNJE STANJE U IRANU

Vjesnik je sredinom prosinca objavio veliki članak Hido Bišćevića u rubrici svijet. Naslov članka je kritičan „Američki prsti i iranski nesporazumi“, kolokvijalnim rječnikom optužujući SAD za miješanje u unutrašnja pitanja Irana. Bišćević se u članku bavio utjecajem američke vanjske politike na dešavanja u Iranu. Bišćević ostavlja dojam pristranosti Irancima i utječe na percepciju čitatelja tako što je negativno opisao američki utjecaj u Iranu. Bišćević kritizira i Irance govoreći da su svojim nesuglasticama i nejedinstvom pomogli američkoj taktici oslabljivanja Irana. Bišćević insinuira da nisu samo američki špijuni prisutni u Iranu, nego da se u Iranu vodi špijunski rat više zemalja, navodeći da je nedavno u Iranu uhićeno šesnaest iračkih špijuna.¹²³

Bišćević upoznaje javnost s pobunama koje su se odvijale u Iranu. Iranci su optužili Amerikance da im podrivaju državu iznutra te da američki agenti dovode Iran na rub građanskog rata. Bišćević to spominje u kontekstu pobune u Tabrizu, jednog od najvećih gradova u Iranu i glavnog grada regije Azerbajdžan gdje su pripadnici Muslimanske narodne revolucionarne stranke sukobili se s vlastima. SAD prema Bišćeviću saveznike vidi u ljevičarima, naročito fedajinima koje vlast u Iranu optužuje da rade za strane interese. Bišćević ocjenjuje američko uplitanje u Iran negativno i zabrinjava čitatelje „Sudeći prema oštrini novinskih napisa, po strogosti kojom se Homeini obraća narodu tražeći da ostane jedinstven i po raznim obračunima među političkim grupacijama, američki su stratezi odabrali taktiku koja im svakako neće brzo osloboditi taoce, ali

¹²² Isto

Ive Mihovilović, „Bani Sadr: Homeinijev savjetnik,“

¹²³ Hido Bišćević, „Američki prsti i iranski nesporazumi,“ *Vjesnik*, 12. prosinac 1979.

bi mogla izazvati situacije slične nekim teškim događajima iz nedavne prošlosti.“ Bišćević aludira na to da destabilizacija Irana može dovesti do kobnih posljedica po taoce i uvesti SAD u novi, ozbiljan i dugotrajan rat kakav je bio vijetnamski koji je završio pet godina ranije.¹²⁴

6.3 SIJEČANJ 1980.

Od Nove godine 1980. jugoslavenski novinari gube interes za pisanje o talačkoj krizi. Novinari se sada okreću gorućim pitanjima sovjetske invazije na Afganistan i zdravlju predsjednika Tita. Krajem prosinca 1979. SSSR je poduzeo vojnu intervenciju u Afganistan kako bi spasio i učvrstio vlast komunista protiv kojih su se borile razne formacije mudžahedina. Pitanje Afganistana je povezano s Iranom jer Irancima je Afganistan susjedna država u kojoj nastoje širiti utjecaj. Perzijski jezik je službeni u Afganistanu, a u toj zemlji se nalazi velik broj šijita. Mnogo Afganistanskih izbjeglica se u narednom periodu sklonilo u Iran, ali najviše u Pakistan koji je prema procjenama pakistanskog predsjednika Zija ul Haka početkom siječnja 1980. iznosio oko četiri stotine tisuća.¹²⁵

Homeini se nalazio u nezahvalnoj poziciji jer partija Tudeh koja je povezana sa Sovjetskim Savezom čvrsto stoji iz njega i njegovih odluka da se obračuna s Amerikancima preko taoce, a došlo je do situacije gdje je Iran vodio posrednički rat protiv SSSR-a u Afganistanu. Iran je najoštrije osudio sovjetsku invaziju na Afganistan jer je Afganistan muslimanska zemlja i jer su podupirali mudžahedine u Afganistanu. Iranski ministar vanjskih poslova Sadek Gotbzadeh je izdao upozorenje Sovjetima 29. prosinca 1979. „Islamska vlada Irana ne može se složiti s vojnom intervencijom bilo koje zemlje u drugoj zemlji, pogotovo supersile u maloj zemlji jer je Afganistan muslimanska zemlja i susjed Irana. Vojna intervencija vlade Sovjetskog Saveza smatra se neprijateljskim činom ne samo prema narodu te zemlje, već prema svim muslimanima svijeta.“ Jugoslavija je također najoštrije osudila invaziju SSSR-a na Afganistan jer je Afganistan bio član Pokreta nesvrstanih.¹²⁶

¹²⁴ Isto

¹²⁵ „Izbjeglice iz Afganistana,“ *Borba*, 4. siječanj 1980.

¹²⁶ Odd Arne Westad, 431.

Alvin Rubinstein, 606-607.

“Duboka zabrinutost zbog događaja u Afganistanu;“ *Vjesnik*, 31. prosinac, 1. i 2. siječanj 1980.

Sovjetima je dolazak Homeinijevih ljudi na vlast bio izazov i potencijalna opasnost jer nisu znali o kakvim je ljudima riječ. Sovjeti su sredinom 1979. shvatili kako novo iransko vodstvo ne obraća pažnju na njih i da komunisti neće doći na vlast u Iranu, odnosno da se Iranci ne trude razvijati dobre odnose sa SSSR-om. Već je do tada promijenjen naziv države iz Carevine Iran u Islamsku Republiku Iran, a u kolovozu 1979. su u Vijeće stručnjaka izabrani homeinisti koji su zagovarali suzbijanje svog stranog utjecaja uključujući i sovjetskog u Iranu. Sovjeti su upozoravali Homeinija da prihvati i da se drži sporazuma koji je potpisan 26. veljače 1921., a koji legalizira sovjetsku vojnu intervenciju na Iran. Takva sovjetska politika je kod mnogih Iranaca smatrana prijjetnjom i bila je neprihvatljiva. U lipnju 1979. došlo je do zaoštrenja odnosa između Irana i SSSR-a. Homeini je upozorio sovjetskog veleposlanika u Teheranu, Vinogradova, da SSSR prestane poticati pobune i slati oružje Kurdima i da ne pomišljaju na invaziju na Afganistan. Vinogradov je poricao optužbe, a Homeini je zauzvrat u kolovozu 1979. pozvao Afganistance da ustanu protiv komunističkih pučista.¹²⁷

6.3.1 STANJE S TAOCIMA U VELEPOSLANSTVU SAD-a

Američki diplomati su za to vrijeme bili zatočeni u zgradi veleposlanstva SAD-a u Teheranu. Taoci su mnogo vremena provodili s povezima na očima i s lisicama na rukama. Oni za koje su Iranci smatrali da su agenti CIA-e kao na primjer John Limbert i Bruce Laingen, su bili podvrgnuti ispitivanjima, držani u izolaciji, izloženi prijjetnjama i premlaćivanjem. Iranci su se razočarali kada su saznali da su oteli “samo“ četiri agenta CIA-e. Studenti otmičari su se najgore odnosili prema mladom službeniku Michaelu Metrinku. On je bio poznat kao ekscentrik koji je mnogo vremena provodio izvan veleposlanstva, upoznajući iransku kulturu, ljude i jezik. Kritizirao je studente na perzijskom i vrijeđao je Homeinija zbog čega je bio premlaćivan i više od svih vrijeme provodio u izolaciji bez grijanja. Metrinku nije bilo dozvoljeno da s ostalim taocima proslavi Božić 1979. godine.¹²⁸

¹²⁷ Alvin Rubinstein, 603-608.

¹²⁸ Michael Axworthy, 171-172.

6.3.2 DOLAZAK KURTA WALDHEIMA U TEHERAN

Vjesnik izvještava na naslovnoj stranici da je glavni tajnik UN-a Kurt Waldheim došao u Teheran početkom siječnja 1980. kako bi s iranskim predstavnicima porazgovarao o talačkoj krizi. Izvor za ovu informaciju bio je *Tanjug*. *Vjesnik* je prenio informaciju da zapadni novinski listovi inzistiraju na nazivu „iranska kriza“, stavljajući fokus i pritisak javnosti na Iran i minimizirajući odgovornost SAD-a za talačku krizu. *Vjesnik* afirmativno govori o Iranu da je u dobroj poziciji i da nije primoran predati taoce jer međunarodni pritisak nije dovoljno velik, argumentirajući da je od dvadeset članica Vijeća sigurnosti, njih petnaest glasalo za američki prijedlog o puštanju talaca na slobodu. Waldheima je u Teheranu primio ministar vanjskih poslova Gotbzadeh, ali ne i Homeini koji se odbio sastati s njim. *Borba* prenoseći neimenovane zapadne novinske agencije govori kako se Homeini odbio sastati s Waldheimom, ali ne navodi razlog zašto. *Borba* je posvetila ovoj temi mnogo manji članak od *Vjesnika*. Waldheim je iz prve ruke iskusio odlučnost Iranaca da ne predaju taoce bez ustupaka. Studenti su izjavili kako neće dozvoliti da Waldheim posjeti taoce i ponovili su svoj zahtjev da Amerikanci izruče šaha. Waldheimovo prisustvo je isprovociralo mnoštvo ljudi u Iranu koji su na instituciju UN-a gledali s prezirom kao na instrument zapadnjaka. *Vjesnik* izvještava da je mnoštvo Iranaca izašlo na ulice prosvjedovati, dok *Borba* tu informaciju nije prenijela.¹²⁹

Vjesnik je nekoliko dana kasnije obradio temu centara moći u Iranu. Na naslovnoj stranici *Vjesnik* obavještava da je Waldheim nakon dolaska u New York imao direktna saznanja o situaciji u Iranu. Waldheim je shvatio da postoje tri centra moći koji odlučuju o taocima. Prvo je Homeini koji je službeno postao vladar Irana nakon dovođenja novog ustava i koji je bio ujedno pobjednik u revoluciji. Drugo je bilo još uvijek postojeće Revolucionarno vijeće koje je bilo ne izabrana vlada sastavljena dijelom od laika, a dijelom klerika. Treće su bili Studenti sljedbenici Imama Homeinija koji su izvršili akt uzimanja taoca. Studentima su oteti diplomati predstavljali pregovaračku moć i davali im svojevrsnu suverenost jer su bili u poziciji da su mogli samostalno donositi odluke. *Vjesnik* zaključuje da je situacija u Iranu iznimno složena i poziva na strpljenje i suzdržanost u rješavanju talačke krize.¹³⁰

¹²⁹ “Demonstracije protiv Waldheima,” *Vjesnik*, 3. siječanj 1980.

“Homeini odbio susret s Waldheimom,” *Vjesnik*, 4. siječanj 1980.

“Homeini odbija susret s Waldheimom,” *Borba* 4. siječanj 1980.

¹³⁰ “Tri središta vlasti u Iranu?,” *Vjesnik*, 6. siječanj 1980.

6.3.4 CARTEROVA DOKTRINA

Vjesnik i *Borba* su sredinom siječnja 1980. objavili članke koji su se bavili novom Carterovom politikom u Zapadnoj Aziji. *Vjesnik* je svoj članak naslovio informativno „Što je to Carterova doktrina?“. *Borba* je naslov članka također iznijela informativno „Karter upozorava Moskvu“, stavivši naglasak na suparništvo između SAD-a i SSSR-a. *Borba* i *Vjesnik* su članke objavili u rubrici svijet. Izvor za *Borbin* članak bio je *Tanjug*. Autor *Vjesnikovog* članka bio je dopisnik *Tanjuga* iz SAD-a Slobodan Obradović, dok je autor *Borbinog* članka nepoznat. Obradović kritizira Cartera govoreći da je Carter odstupio od svojih prijašnjih načela. Predsjednik Carter je za vrijeme predsjedničke kampanje zagovarao vođenje drugačije politike od svojih prethodnika, dok je sada sve to pogazio, govori Obradović. Amerikanci su se osjetili ugroženi od sovjetske agresije na Afganistan i smatrali su kako je to dovelo do rušenja svjetske stabilnosti i ravnoteže. Pojavila se potreba za novom američkom vanjskom politikom uslijed egzogenih faktora. Nova vanjska politika nazvana je po predsjedniku Carteru, Carterova doktrina. Carter je to službeno najavio javnosti u „Poruci o stanju nacije“ u Kongresu 23. siječnja 1980. godine. *Vjesnik* nije previše ulazio u detalje, nego je kratko objasnio kako se Carterova doktrina sastojala od tri načela. Prvo načelo je bilo suzbiti sovjetski utjecaj u državama koje nisu dio sovjetskog bloka, odnosno varšavskog pakta. Drugo načelo je da neće dozvoliti ugrožavanje američkih interesa, a treće je jačanje pomorskih snaga na području Bliskog i Srednjeg istoka.¹³¹

Borba je većinu članka posvetila Carterovom upozorenju Sovjetima da ne proširuju vojna djelovanja na Perzijski zaljev i time dođu pod kontrolu naftnih polja, jer bi to bilo za SAD egzistencijalna ugroza i da bi protiv toga Amerikanci vojno djelovali. Carter prijeti Sovjetima vojnom silom, ako Sovjeti izvrše invaziju na Iran. Carter je ocijenio sovjetsku invaziju na Afganistan kao najveću prijetnju svjetskom miru od Drugog svjetskog rata. Predsjednik SAD-a je idućim riječima objasnio sovjetsku ugrozu „Sovjetski Savez pokušava sada da konsolidira strategijsku poziciju koja predstavlja ozbiljnu prijetnju za slobodan izvoz petroleja s Bliskog istoka.“ Carter je naglasio kako SAD i SSSR nose veliku odgovornost da svojim postupcima ne dovedu do nuklearnog rata.¹³²

¹³¹ Slobodan Obradović, „Što je to Carterova doktrina?“, *Vjesnik* 18. siječanj 1980.

„Carter upozorava Moskvu,“ *Borba*, 25. siječanj 1980.

¹³² Isto

6.3.5 PROTJERIVANJE AMERIČKIH NOVINARA IZ IRANA

Vjesnik je u rubrici „svijet“ posvetio mali članak viješću da su svi američki novinari protjerani iz Irana, njih oko sto. Izvori za ovaj članak bili su *Reuters* i *Associated Press*. Revolucionarno vijeće svoju odluku obrazlaže neiskrenim i netočnim izvještavanjem o talačkoj krizi. *Vjesnik* govori kako Amerikanci smatraju ovaj čin cenzurom, i da svjetska javnost, ali i iranska sada je spriječena saznati o posljedicama po iranski režim zbog držanja talaca. Amerikanci su ovim činom osramoćeni jer nisu mogli utjecati na sudbinu svojih državljana u Iranu. *Vjesnik* nije o ovoj temi iznio svoja stajališta.¹³³

6.3.6 BANI SADR POSTAJE PRVI PREDSJEDNIK ISLAMSKRE REPUBLIKE IRAN

Krajem siječnja 1980. održali su se izbori u Iranu za predsjednika. *Vjesnik* je tom viješću posvetio mali članak na naslovnici. *Vjesnikov* izvor bila je *Agence France Presse*. *Vjesnik* iznosi informacije neutralno, ne utječući na percepciju čitatelja. U dugoj iranskoj povijesti nikada pozicija predsjednika nije postojala, već tek sada po prvi puta. *Vjesnik* govori da je za Bani Sadra na izborima glasalo sedam milijuna Iranaca i time je pobijedio već u prvom krugu. Bani Sadrov glavni suparnik je bio bivši admiral Ahmad Medani za kojeg je glasalo milijun i tristo tisuća ljudi. *Borba* ima drugačije informacije i navodi kako je za Bani Sadra glasalo gotovo jedanaest milijuna ljudi, a za Medanija malo više od dva milijuna ljudi. Bani Sadr je time postao druga osoba u državi poslije Homeinija. Klerici nisu bili kandidati za predsjednika države.¹³⁴

Borba je temi izbora za predsjednika posvetila veliki članak, ali ne na naslovnici. Ličina manje ističe Bani Sadrovo stajalište o talačkoj krizi, a više se bavi objašnjavanjem kakve ovlasti iranski predsjednik ima prema ustavu iz prosinca 1979. Ličina afirmativno govori o Bani Sadru „Abolhasan Bani Sadr je svakako jedna od najzanimljivijih i najdinamičnijih ličnosti mlade generacije na suvremenoj iranskoj sceni.“ Ličina ističe da predsjednik prema ustavu ima ovlast predložiti Medžlisu kandidata za premijera. Predsjednik nije prva po važnosti osoba u državi, ali svejedno ima široke izvršne ovlasti i predstavlja državu na međunarodnom planu. Također ima ovlasti potpisivati akte kojim obvezuje Iran u međunarodnim odnosima. Ličina govori kako je

¹³³ „Protjerano sto američkih novinara,” *Vjesnik*, 16. siječanj 1980.

¹³⁴ „Bani Sadr prvi predsjednik,” *Vjesnik*, 28. siječanj 1980.

Tvrtko Jakovina, 404.

„Konačni rezultati iranskih izbora,” *Borba*, 30. siječanj 1980.

Bani Sadr bio jedan od glavnih ideologa unutarnje i vanjske politike Islamske Republike Iran, a iduće Bani Sadrove rečenice su često zapadni mediji prenosili „Iranska vanjska politika ima samo jedan osnovni cilj, a to je osloboditi se ekonomske, kulturne i političke ovisnosti o Zapadu, ali i o svakom stranom utjecaju. Da bismo to postigli moramo se boriti.“¹³⁵

6.4 VELJAČA 1980.

6.4.1 NOVE NADE U MIRNO RAZRJEŠENJE TALAČKE KRIZE

Vjesnik je početkom veljače 1980. razradio temu deeskalacije američko-iranskog sukoba. *Vjesnik* je tome posvetio veliki članak u rubrici svijet, a naslovio je članak kritički „Tihi Waldheim i odlučni Bani Sadr“, stavljajući naglasak na važnost njih dvojice o deeskalaciji američko-iranskog sukoba. *Vjesnik* vjeruje kako dolazi do mogućnosti oslobađanja talaca, a svoje stajalište obrazlažava nizom teza. Jedna od teza bila je sve veći i snažniji utjecaj Kurta Waldheima kao medijatora između dvije strane i značajna potpora koju mu je pružila međunarodna zajednica prema mirnom razrješenju talačke krize, među kojima i Jugoslavija. Druga je bila jačanje institucija iranske države, jer se zemlja stabilizirala kada je Bani Sadr došao na funkciju predsjednika. Treće je američka suzdržanost u kažnjavanju Irana, kako bi se ostavio prostor Waldheimu da riješi problem talaca. Četvrto je sovjetska invazija na Afganistan koja je postavila nova pravila u američkom odnosu prema Iranu.¹³⁶

Vjesnik afirmativno govori o Bani Sadrovoj inicijativi o jačanju moći države preko slamanja drugih centara moći, iako bi to vjerojatno dovelo do neizvjesnog sukoba i građanskog rata. Jedan od centara moći koje je Bani Sadr namjeravao slomiti bili su „studenti sljedbenici Homeinija“. Slamanje studenata bi se moglo protumačiti kao napad na Homeinija, a također koristilo bi Amerikancima jer je sa studentima bilo teško pregovarati. Bani Sadr je često bio na vezi s Kurtom Waldheimom oko taoca, ali govori kako neće odstupati od smjerova vanjske politike koje je Homeini odredio.¹³⁷

6.4.2 MEĐUNARODNA KOMISIJA ZA ISPITIVANJE ZLOČINA MUHAMED REZE PAHLAVIJA

¹³⁵ Radomir Ličina, „Bani Sadr – prvi predsjednik Irana,“ *Borba*, 29. siječanj 1980.

¹³⁶ „Tihi Waldheim i odlučni Bani Sadr,“ *Vjesnik*, 8. veljača 1980.

¹³⁷ Isto

Radomir Ličina, „Bani Sadr – prvi predsjednik Irana,“

Vjesnik izvještava na naslovnoj stranici u velikom članku prenoseći *Tanjug* da je UN s ciljem davanja zadovoljštine Irancima, odlučio oformiti međunarodnu komisiju koja bi se bavila šahovim zločinima u Iranu. *Vjesnik* koristi neutralni ton, bez vlastitih stajališta. Autor članka nije naveden. U komisiji su sjedili istaknuti pravници iz Francuske, Sirije, Venezuele, Alžira i Šri Lanke. Sastav komisije su prihvatili i SAD i Iran. Amerikanci i Kurt Waldheim su se nadali kako će to biti dovoljno da studenti puste taoce. Homeini je iz bolnice izjavio kako je komisija jedini način oslobađanja taoaca. Studenti su ostali čvrsti u svojim stavovima kako neće osloboditi taoce bez obzira na komisiju te su time iskazali neposlušnost Homeiniju. *Vjesnik* nadalje, govori kako su studenti ipak popustljiviji, ali da je nepoznato vrijeme i razlog takve promjene. *Vjesnik* citira izjavu iranskih studenata „Nismo ni prihvatili, ni odbili stvaranje komisije Ujedinjenih naroda.“¹³⁸

Dražan Vukov Colić izvještava iz New Yorka kako je predsjednik Carter optimističan i da očekuje brzo rješavanje krize i oslobađanje talaca. Opširan članak je *Vjesnik* objavio u rubrici svijet. Naziv članka je senzacionalistički „Ni Carter, ni Kennedy, nego Waldheim“, ne davajući konkretne informacije. Vukov Colić govori da je vjerojatno točno da se Carter u početku protivio međunarodnoj komisiji jer je to jedan aspekt podilaženja Iranu. Colić insinuirao da je Waldheim bio zaslužniji od Cartera za oformljivanje komisije, te iznosi pozitivna mišljenja o Waldheimu iz tog razloga.¹³⁹

6.5 OŽUJAK 1980.

6.5.1 KOMISIJA ODLAZI IZ IRANA

Vjesnik izvještava prenoseći *Tanjug* u malom članku na naslovnoj stranici da je međunarodna komisija UN-a provela je dvadeset i tri dana u Teheranu, ali je otišla natrag u New York neobavljena posla. Naime, između članova komisije i iranskih vlastodržaca nije bilo međusobnog povjerenja. Komisija je selektivno birala dokumente koji su ocrnjivali SAD i šaha zbog toga što nije pristajala preuzeti kutije s dokumentima kada su joj Studenti sljedbenici Homeinija nudili. *Vjesnik* kritizira komisiju govoreći „Komisija je još od prvog dana uporno odbijala stupiti u bilo kakav izravni kontakt sa studentima i to je, čini se, jedan od glavnih faktora studentskog nezadovoljstva.“ *Vjesnik* utječe na percepciju čitatelja tako što je predstavio UN-ovu komisiju pristranima američkoj strani u sukobu i nespremnima za riješiti zadatak koji su dobili.

¹³⁸ „Hoće li studenti popustiti,” *Vjesnik*, 20. veljača 1980.

¹³⁹ Dražan Vukov Colić, „Ni Carter, ni Kennedy, nego Waldheim,” *Vjesnik*, 22. veljača 1980.

Studenti su odbili zahtjeve komisije da posjeti taoce. Komisija je izjavila kako nije u stanju objaviti rezultate svojih istraživanja.¹⁴⁰

Istoga dana *Vjesnik* je objavio veliki članak Hido Bišćevića na tu temu i njegovo viđenje talačke krize. Članak je objavljen u rubrici svijet. Bišćević smatra da su taoći „sporedni kamenčić u mozaiku iranskih unutrašnjih prilika.“ Bišćević to govori u kontekstu razjedinjenosti iranske političke elite, u kojoj ne vlada konsensus u donošenju odluka. Bišćević iznosi tezu da partija Tudeh, mudžahedini i fedajini najviše koriste imaju od talačke krize i podupiranja studenata jer imaju priliku pokazati se kao borci protiv imperijalizma i tako dobiti na popularnosti. Bišćević potvrđuje svoju tezu činjenicom da su česti prosvjedni marševi spomenutih organizacija ispred veleposlanstva u kojem se drže taoce. Kada bi se talačka kriza završila oni više ne bi bili relevantni, pala bi im popularnost i ne bi na izborima osvojili značajan postotak. Bišćević govori afirmativno o Carteru da on uživa podršku američkih birača jer se prikazuje zaštitnikom američkih interesa u Zapadnoj Aziji, u kontekstu Irana i Afganistana. Te da mu talačka kriza odgovara jer se time maknuo fokus na unutrašnje probleme SAD-a, kao što je inflacija.¹⁴¹

6.5.2 IZBORI ZA MEDŽLIS

Vjesnik prenoseći *Tanjug* najavljuje izbore za parlament, Medžlis. *Vjesnik* iznosi brojku od dvadeset dva milijuna Iranaca starijih od šesnaest godina koji imaju pravo glasa za izbor dvije stotine i sedamdeset zastupnika. *Vjesnik* je u malom članku na naslovnoj strani naglasio činjenicu da Medžlis nema najvišu vlast u državi jer ga kontrolira Vijeće čuvara. Svaku odluku u Medžlisu mora odobriti Vijeće čuvara. Izbori se sastoje od dva kruga. U prvom krugu ulaze u parlament svi koji osvoje više od devedeset i jedan posto glasova, a u drugom krugu ostali kandidati koji pređu prag od pedeset i jedan posto, a da su u prošlom krugu osvojili barem dvije trećine glasova. Izbori za Medžlis su posljednji čin legitimacije novog vodstva i učvršćivanja centra moći okupljene oko Homeinija i Islamske republikanske stranke. *Borba* koristi isti izvor, *Tanjug*. *Borba* je također objavila manji članak. Ne postoje značajne razlike u izvještavanju o izborima za Medžlis između *Vjesnika* i *Borbe*. Rezultati izbora govore da je premoćno pobijedila „velika koalicija“ koju

¹⁴⁰ “Komisija otišla, problemi ostali,” *Vjesnik*, 12. ožujak 1980.

¹⁴¹ Hido Bišćević, “Produžena kriza i druge žaoke,” *Vjesnik*, 12. ožujak 1980.

predvodi Islamska republikanska stranka. U velikoj koaliciji su još bili Teheranska revolucionarna religijska grupa i Borci za islamsku revoluciju.¹⁴²

Borba je izdvojila nekoliko imena koja smatra posebno zanimljivim. Izdvojila je Kanija Bolurdžana koji je izabran u Medžlis glasovima iz grada Mahabada koji je većinski kurdski. On je premoćno pobijedio ostale konkurente i izravno je bio izabran u Medžlis već u prvom krugu. *Borba* ga pozitivno predstavlja čitateljima govoreći kako je on borac za kurdsku autonomiju i dugogodišnji politički zatvorenik pod šahom. *Borba* je zauzela pozitivno stajalište prema kurdske borbi za autonomiju i utjecala na percepciju čitatelja. *Borba* kritizira ulazak u Medžlis kleriku Sadeku Kalkaliju, kazavši da je poznat po brojnim smrtnim presudama i kontroverznim izjavama. *Borba* se ideološki opredijelila hvaleći ljevičarskog kandidata i kritizirajući islamističkog. *Vjesnik* se ne bavi pojedinim izglasanim političarima.¹⁴³

6.5.3 BIVŠI ŠAH U KAIRU

Istoga dana je *Borba* posvetila dva članka na temu šahovog odlaska iz Paname u Egipat u rubrici „svijet“. Jedan članak je napisao Dečermić, a drugi Lukić. Dečermić se bavio američkim pogledom na putovanje šaha iz Paname u Egipat. Šah je Panamu napustio svojevóljno, iako je bio upozoren od strane panamskih vlasti da ne putuje zbog teškog zdravstvenog stanja, moguće eskalacije na Bliskom istoku i situacije s taocima. Šah je u Panami proveo više od tri mjeseca nakon što je napustio SAD. Dečermić izjavljuje da su Amerikanci razmatrali opcije šahova ponovnog dolaska i liječenja u SAD-u, ali kako je šah to odbio i odlučio nastaviti egzil u Egiptu. Čitatelji mogu kod Dečermićevog članka zaključiti da je Iran opasna država koja ima veliki utjecaj na Bliskom istoku, jer Dečermić spominje kako su šaha u Kairu čuvale veće snage sigurnosti, nego predsjednika Cartera kada je ranije posjetio Egipat. Dečermić je negativno utjecao na ugled Irana kod čitatelja *Borbe*.¹⁴⁴

Dejan Lukić izvještava kako je predsjednik Sadat osobno dočekaó svrgnutog šaha u kairskoj zračnoj luci. Šah se smjestio u bolnicu na rubu Kaira gdje je planirano da se podvrgne

¹⁴² “Iranci glasaju po peti put,” *Vjesnik*, 14. ožujak 1980.

“Danas parlamentarni izbori,” *Borba*, 14. ožujak 1980.

¹⁴³ “Važna poruka Homeinija u petak,” *Vjesnik*, 17. ožujak 1980.

“Rezultati u četvrtak,” *Borba*, 16. ožujak 1980.

¹⁴⁴ Bogdan Dečermić, “Komplicira se položaj talaca,” *Borba*, 25. ožujak 1980.

operaciji slezene koju je rak zahvatio. Lukić koristi humanitarni ton u tekstu, naglašavajući lošu situaciju bivšeg šaha. Bivši šah u Kairo je stigao na poziv predsjednika Sadata. Sadat je to učinio kako Lukić govori u ime humanizma i lijepe geste, a Egipćani pravdaju takvo postupanje zbog prijateljstva koje je šah gradio između Egipta i Irana. Egipatska lijeva i desna opozicija su se ujedinile u osudi primanja šaha u zemlju jer kako oni to vide, Egiptu su nanijete nesagledive štete zbog takvog čina. Lukić ostavlja dojam pristranosti Irancima rekavši da je interes iranskog naroda ispred interesa jednog čovjeka. Lukić aludira na šaha. Predsjednik Sadat će biti ubijen u atentatu 1981. godine velikim djelom zbog vođenja prozapadne politike.¹⁴⁵

Ovom temom se u *Vjesniku* bavio Mihajlo Ničota. Napisao je opsežan, uokvireni i naglašeni rad na naslovnici *Vjesnika*. Ničota je bio stalni dopisnik *Vjesnika*. Istaknuta je Ničetova teza da je primanjem šaha u Egipat Sadat napravio izazov muslimanskom svijetu, ugrozio položaj talaca te Ničota vjeruje da je Sadat donio odluku u suradnji s Amerikancima.¹⁴⁶

Borba i *Vjesnik* su odlučili šahovim povratkom u Egipat posvetiti veliki medijski prostor. Iznoseni članci su bili među važnijim krajem ožujka 1980. u *Borbi* i *Vjesniku* jer su objavljivani na naslovnim stranama. Ne postoje značajne razlike u izvještavanju između *Vjesnika* i *Borbe*. Oba novinska lista propitkuju Sadatovu odluku, te ostavljaju percepciju na čitatelja da Sadatova odluka o primanju šaha nije bila vrijedna posljedica, odnosno izolacije u kojoj se našao Egipat od strane drugih muslimanskih zemalja i pojačano neprijateljstvo prema Iranu.

Islamska Republika Iran je prekinula diplomatske odnose s Egiptom 30. travnja 1979. Diplomatski odnosi između Irana i Egipta su uspostavljeni tek 2011. kada je svrgnut nasljednik predsjednika Sadata, Hosni Mubarak. Šah je bio siguran u Egiptu. Sadat ga ne bi nikad izručio Iranu, a iranske mjere zastrašivanja i prijetnji nisu djelovale prema Panami, a ne bi ni prema Egiptu. *Vjesnik* je prenoseći *Reuters* još u siječnju 1980. izvijestio da je Gotbzadeh poslao pismo panamskom predsjedniku Aristidesu Roju „Zahtijevamo na osnovi člana 6. odsjeka 44 panamskog zakona od 22. studenog 1930. godine da se odmah izda naređenje za hapšenje Mohamed Reze Pahlavija.“¹⁴⁷

¹⁴⁵ Dejan Lukić, “Bivši šah u Egiptu,” *Borba*, 25. ožujak 1980.

¹⁴⁶ Mihajlo Ničota, “Bivši šah u Kairu,” *Vjesnik*, 25. ožujak 1980.

¹⁴⁷ Isto

“Teheran zatražio od Paname hapšenje šaha,” *Vjesnik*, 13. siječanj 1980.
Alvin Rubinstein, 600.

6.6 TRAVANJ 1980.

6.6.1 PREKID DIPLOMATSKIH ODNOSA IZMEĐU SAD-a I IRANA

Vjesnik je početkom travnja stavio na naslovnicu članak o prekidu diplomatskih odnosa između Irana i SAD-a. Vijest je vrlo značajna jer su gotovo sve države u svijetu imale diplomatske odnose sa SAD-om u travnju 1980., osim Sjeverne Koreje, Kube, Iraka, Vijetnama i Albanije. *Vjesnik* je u svom članku naglasio gnjev Cartera na Iran, protjerivanje iranskih diplomata, prekid izvoza i uvoza s Iranom, blokiranje iranske imovine u SAD-u i poništavanje viza Irancima. Iran je postao uz Kubu i Sjevernu Koreju država pod najvećim sankcijama na svijetu. Amerikanci su učinili gotovo sve što su mogli do idućeg koraka, a to je rat s Iranom. Izvor informacija bio je *Tanjug*. *Vjesnik* kritizira američko kažnjavanje Irana zbog mogućnosti otvorenog rata, dizanja tenzija, destabiliziranja Irana, svjetske ekonomske krize koja bi se mogla dogoditi u slučaju rata između Irana i SAD-a.¹⁴⁸

Do zaoštavanja američko-iranskih odnosa je zasigurno došlo zbog ogromnih pritisaka na Cartera koji je bio usred predsjedničke kampanje za drugi mandat. Od uzimanja taoca je prošlo više od pola godine, a nije se ništa postiglo. Očekivalo se da će Iran popustiti pod pritiskom, ali to se nije dogodilo. Iran je odolijevao svim vanjskim i unutarnjim pritiscima i režim u Teheranu je s vremenom postajao sve čvršći.¹⁴⁹

Carter je studente koji su oteli diplomate prozvao teroristima, a sada je dao protjerati sve iranske diplomate iz SAD-a. Amerikanci su postali ogorčeni jer su Iranci promijenili stav od prebacivanja talaca u nadležnost vlade, do ostavljanja talaca kod studenata. Amerikanci su se osjetili izigrani i smatrali su da su Iranci samo kupovali vrijeme i da im nije bilo u interesu da deeskaliraju situaciju. Iran je na američke sankcije odgovorio tako što je zaprijetio svim državama koje se pridruže sankcijama embargom na iransku naftu.¹⁵⁰

6.6.2 OPERACIJA ORLOVA KANDŽA

Amerikanci su krajem travnja poduzeli ambiciozni pokušaj spašavanja otetih američkih diplomata. Prvi put nakon američko-britanskog državnog udara 1953. je došlo do američke

¹⁴⁸ "Prekid odnosa i druge sankcije," *Vjesnik*, 8. travanj 1980.

¹⁴⁹ Isto

¹⁵⁰ "Carterova osveta i pogranični zapleti," *Vjesnik*, 9. travanj 1980.

intervencije na Iran. Ovaj događaj je okupirao medijski prostor *Borbe* i *Vjesnika* u danima nakon operacije. Prvi o ovoj temi je članak napisao Dražen Vukov Colić, pod informativnim naslovom članka „Neuspjeh Carterova desanta“, stavljajući naglasak na odgovornost predsjednika SAD-a. Vukov Colićev članak je izašao 26. travnja, dok je operacija „Orlova kandža“ izvedena 24. travnja, a Carter ju je obznanio javnosti 25. travnja. Vukov Colić se suosjeća s predsjednikom Carterom rekavši da su ovo izuzetno teški trenuci za njega. Vukov Colića je iznenadila akcija spašavanja jer kako kaže mislilo se da se zveckanje oružjem smiruje. Vukov Colić opisuje emocije koje je američki narod osjećao zbog propasti akcije i smrti osam komandosa. On govori kako je akcija u američkim medijima nazvana „američkom tragedijom“, te kako je javnost ožalošćena i razočarana. Autor koristi humanitarni ton prilikom pisanja članka, naglašavajući ljudsku tragediju koja je proizašla iz akcije spašavanja.¹⁵¹

U akciji spašavanja sudjelovalo je četrdeset i četiri transportera C-130 Hercules i RH-53 helikoptera. Oni su trebali prebaciti američke Delta Force komandose u Teheran kako bi oslobodili preostala pedeset i tri taoca. Akcija spašavanja je nesretno završila već u samom početku kada se nad iranskom pustinjom kod grada Tabasa uslijed pješćane oluje helikopter zabio u zrakoplov prilikom čega je izgorjelo osam komandosa. Nakon toga se od nastavka akcije odustalo, a tijela komandosa i još nekoliko napuštenih helikoptera palo je u ruke Iranaca. U pustinji kod Tabasa se nalazila privremena američka baza za operaciju Orlovu kandžu iz koje su američki zrakoplovi slijetali i polijetali. Homeini je preko *Radio Teherana* osudio akciju spašavanja kao „kriminalnu“ i rekao da su američki komandosi doletjeli do veleposlanstva svi bi taoci bili poubijani. U jednom od napuštenih američkih helikoptera navodno su pronađeni planovi operacije. Predsjednik Iranskog revolucionarnog suda Sadek Kalkali je izjavio kako su Amerikanci planirali napasti četrnaest točaka u Teheranu i da je jedna od meta bila kuća Imama Homeinija.¹⁵²

Tri novinara *Borbe* su objavili članke istog dana, to jest 26. travnja 1980. o akciji spašavanja. Ličinin članak je objavljen pod senzacionalističkim naslovom „Teheran: oštra osuda igre vatrom“. Ličina govori kako je Teheran bio šokiran kada su saznali za akciju spašavanja. Iranci su saznali za taj događaj tek nakon obraćanja predsjednika Cartera koji je akciju obznanio javnosti dan nakon što se ona dogodila. Ličina ne podupire američku akciju jer je u njegovom

¹⁵¹ Dražen Vukov Colić, „Neuspjeh Carterova desanta,“ *Vjesnik*, 26. travanj 1980.

¹⁵² Isto

„I Homeini na meti komandosa!“, *Vjesnik*, 28. travanj 1980.

mišljenju „kontroverzna“. Ličina za ove informacije navodi kao izvor *Tanjug* i *Radio Teheran*. *Radio Teheran* je dva sata nakon što je Carter to objelodanio svojim građanima, obavijestio Irance o intervenciji američke vojske u Iranu. Vukov Colić je iz New Yorka prenio američko razočarenje i žaljenje za neuspjelim akcijom, a Ličina slavlje na ulicama Teherana.¹⁵³

Dopisnik *Borbe* iz New Yorka, Bogdan Dečermić ima slično viđenje akcije kao i Vukov Colić. *Vjesnik* i *Borba* su kod čitatelja emocionalno utjecali potaknuvši žaljenje prema poginulim komandosima. Dečermić govori kako su i predsjednik Carter i iranski ministar vanjskih poslova Gotbzadeh pristupili deeskalaciji. Carter pozivom na daljnji dijalog i oslobađanje talaca mirnim putem, a Gotbzadeh izrazom sućuti prema obiteljima poginulih komandosa.¹⁵⁴

Stalni dopisnik *Borbe* iz Moskve Dušan Čukić objavljuje članak o sovjetskom pogledu na američku akciju. Ministar vanjskih poslova SSSR, Andrej Gromiko, izjavio je na konferenciji za medije u Parizu „Kada sam jutros doznao za ovu stvar, nisam u pravom trenutku povjerovao. Zatim sam dobio potvrdu. Ponavljam da se mi odlučno protivimo svakoj vojnoj akciji Sjedinjenih Država ili bilo koga drugog protiv Irana.“ Čukić naglašava prijetnje koje su vodeći iranski političari poslali SAD-u. Homeini prijeti da će u slučaju rata sa SAD-om Iran prekinuti tok nafte što će kako vjeruje rezultirati time da će se cijeli svijet okrenuti protiv Cartera. Gotbzadeh prijeti da će Iran izliti naftu u Perzijski zaljev i zapaliti je. Prijetnje o kojima je Čukić izvještavao su mogle kod čitatelja izazvati strah i zabrinutost najviše u pogledu ekonomskog blagostanja jer bi cijena nafte u slučaju rata SAD-a i Irana drastično narasla, što bi dovelo do porasta cijena proizvoda u cijelom svijetu.¹⁵⁵

Predsjednik Carter nije imao punu podršku svoje administracije. Državni tajnik Cyrus Vance izjavio je kako je akcija previše riskantna i da je neće podržati. Vance je naposljetku podnio ostavku, a zamijenio ga je Edmund Muskie. Carter je svojim potezom iznenadio rodbinu talaca i svoje zapadne saveznike zbog toga što se nije konzultirao s njima, a njegov postupak izravno bi ugrozio njihove interese.¹⁵⁶

¹⁵³ Radomir Ličina, „Teheran, oštra osuda igre vatrom,” *Borba*, 26. travanj 1980.

¹⁵⁴ Bogdan Dečermić, „Amerika razočarana zbog neuspjeha desanta,” *Borba*, 26. travanj 1980.

¹⁵⁵ Dušan Čukić, „Osuda iz Moskve,” *Borba*, 26. travanj 1980.

¹⁵⁶ „Saveznici nisu bili obavješteni,” *Borba*, 26. travanj 1980.

Tvrtko Jakovina, 411-412.

Odmah nakon što se u Iranu saznalo za nemili događaj, studenti otmičari su raspršili taoce širom iranskih gradova tako da je nova akcija spašavanja postala neostvarivom. Postalo je jasno da su sada šanse za brzo otpuštanje talaca pale u vodu i da je poraslo nepovjerenje između dvije strane. Predsjednik Bani Sadr se složio da će bezuvjetno vratiti SAD-u tijela osmorice poginulih komandosa. Osim kritika u SAD-u, Carter se našao pod osudom međunarodne zajednice jer je ovom akcijom povrijeđen iranski suverenitet. Još je više pogoršao odnos između Egipta i Irana jer je američkim zrakoplovima polazna točka bila iz Egipta tijekom operacije.¹⁵⁷

6.7 SVIBANJ 1980.

Novine su u svibnju 1980. fokus stavile na smrt Josipa Broza Tita, njegov pogreb, život i rad. Titova smrt je bila glavna vijest jer je preminuo čovjek koji je čvrstom rukom vladao Jugoslavijom trideset i pet godina. Njegova smrt se poklopila s talačkom krizom te je svijet ušao u novo razdoblje gdje se pojavila Islamska Republika Iran na svjetskoj sceni, a svojom politikom prema supersilama je odudarala od dotadašnjih država u svijetu „Iranska revolucija je bila prijelomna točka za obje supersile u odnosu s Trećim svijetom. Za Sjedinjene Države to je značilo da komunizam nije jedina sveobuhvatna, moderna ideologija koja se suprotstavlja američkoj moći. Internacionalizam ajatolahove revolucije širio je zebnju u Moskvi, pošto je bio direktan izazov usponu ljevičarskog nacionalizma i antiimperijalističkog pokreta u toj regiji i u Trećem svijetu.“¹⁵⁸

Ideja iranske suverenosti bi trajno opstala u svijesti Iranaca bez obzira ako bi Iran bio napadnut i osvojen od strane supersila jer smo vidjeli primjer kako je ideja suverenosti ostala u iranskoj nacionalnoj svijesti nakon sloma Mosadeka u vidu Imama Homeinija. Poslije Homeinija bi došla neka nova generacija Iranaca i probala napraviti isto što i on. Mnogo iranskih studenata su s tim u vezi podržavali Homeinija, prilikom čega je jedan od njih izjavio „Imperijalizam nas eksploatira i dominira cijelim svijetom. Imperijalizam želi od svih napraviti sluge, a on da bude jedini gospodar. Amerika bi željela da Iran i Iranci budu njeni. Islamska republika, s druge strane podržava sve slobodne i nezavisne vlade koje se zalažu za pravdu. To je oblik vlade koju ljudi žele i sami je stvaraju, ova vlada je prijatelj slobode, a neprijatelj imperijalizma, komunizma i svega

¹⁵⁷ “Taoci prebačeni iz Teherana,” *Vjesnik*, 27. travanj 1980.

¹⁵⁸ Odd Arne Westad, 399.

ostaloga. Zemlje poput Amerike ne daju slobodu onima kojima je potrebna i podržavaju jedino klasu koja vlada njima.“¹⁵⁹

Iran je pružio drugim državama treći put u vanjskim odnosima prema supersilama, odnosno odbacivanje utjecaja kojeg supersile imaju na manje i slabije države. To je moralo doći od države kao što je Iran koja je svjesna svoje kulturne i povijesne vrijednosti i koja odbija da Amerikanci i Sovjeti preko svojeg snažnog utjecaja utječu na iransku vanjsku i unutarnju politiku. Iran od 1979. pa do 2024. samostalno upravlja svojim odlukama i radi na unutarnjem i vanjskom planu kako misli da je najbolje. Homeini je jasno objasnio vanjsku politiku Irana u jednom svom govoru „Obraćam se neutralnim zemljama da budu svjedoci američkog plana za naše uništenje, za uništenje svih nas. Prizovite se svijesti i pomozite nam da ostvarimo svoje ciljeve. Okrenuli smo leđa i Istoku i Zapadu, Sovjetskom Savezu i Americi, kako bismo samostalno upravljali našom zemljom. Da li zbog toga zaslužujemo da nas napadnu Istok ili Zapad? Pozicija koju smo ostvarili povijesni je izuzetak, uzimajući u obzir sadašnje stanje u svijetu, ali naši ciljevi sigurno neće nestati ako izgubimo živote, ako nas muče i osujete.“¹⁶⁰

Pogrebu Josipa Broza Tita nazočio je iranski ministar vanjskih poslova Gotbzadeh. On se u Beogradu sastao s jugoslavenskim saveznim sekretarom za vanjske poslove Josipom Vrhovcem. Tema razgovora bila je Pokret nesvrstanih i talačka kriza. Iran je postao članom Pokreta nesvrstanih na skupu u Havani prošle godine, što je bio prirodni odabir vrha iranske vlasti zbog njihove politike ne priklanjanja američkom ili sovjetskom bloku. Gotbzadeh je bio za to da se Pokret nesvrstanih više angažira u diplomatsku obranu Irana, ali nijedna članica do ovog trenutka nije bila tome sklona. Vrhovec je prilikom sastanka osudio zločine SAVAK-a, i izjavio potporu Iranu u čuvanju svoje nezavisnosti. Vrhovec je izjavio da je Jugoslavija imala neslužbene simpatije u početku talačke krize u pogledu bunta Irana protiv Amerikanaca, ali da je sada Iran sebe stavio u izoliran položaj u svijetu.¹⁶¹

¹⁵⁹ Isto, 394.

¹⁶⁰ Isto, 395.

¹⁶¹ Tvrtko Jakovina, 413-414.

6.8 LIPANJ 1980.

6.8.1 MEĐUNARODNA KONFERENCIJA O AMERIČKIM INTERVENCIJAMA U IRANU

U lipnju 1980. održana je u Teheranu konferencija koja se bavila proučavanjem i diskusijom američkog utjecaja u Iranu u ranijem razdoblju. *Vjesnikov* izvor u velikom članku na naslovnoj stranici je *Tanjug*. *Vjesnik* je naslovio članak informativno „Optužbe protiv američkog miješanja“. Nije poznato ime autora članka. *Vjesnik* je dao medijski prostor informacijama koje su kod čitatelja mogle izazvati negativan pogled na vanjsku politiku SAD-a. Članci u *Vjesniku* koji kritiziraju SAD na naslovnim stranama su rijetki. Na konferenciju u Teheran je došlo mnogo članova političkih, radničkih i nevladinih organizacija iz pedesetak zemalja na svijetu, a u predsjedništvu konferencije je sjedio akademik Vladimir Dedijer. Osim Dedijera iz Jugoslavije su konferenciji prisustvovali rektor sarajevskog sveučilišta Arif Tanović i profesor perzijskog jezika sa sarajevskog sveučilišta Bećir Džaka. Smisao konferencije je bio da sudionici ponesu svojim državama istinu o američkom uplitanju u unutarnja iranska pitanja.¹⁶²

Predsjednik konferencije Ahmad Salamatian je izjavio kako se Irance nije ništa pitalo, nego su se sve odluke donosile u Pentagonu, State Departmentu i Bijeloj kući. Također je izjavio da su Amerikanci izrazito neprijateljski od samog početka Islamske Republike jer ih je jako pogodilo to što su izgubili kontrolu nad Iranom. Na konferenciji je govor održao predsjednik Bani Sadr koji je optužio SAD da su svojom politikom prema Iranu uništile iransku poljoprivredu, ekonomiju, iskorištavale i iscrpljivale iranska rudna bogatstva, izazvale smrti tisuće Iranaca i mnoge učinile invalidima. Osudio je svjetsku podjelu na blokove i zone utjecaja, i optužio Amerikance i Sovjete za izazivanje kriza i prijetnju uništenja svijeta nuklearnim oružjem. Konferencija je nekoliko dana kasnije prihvatila deklaraciju kojom se osuđuje politika SAD-a od državnog udara 1953. do revolucije, kao i neuspjela akcija spašavanja dva mjeseca ranije.¹⁶³

6.8.2 UNUTARNJA PREVIRANJA U IRANU

¹⁶² “Optužbe protiv američkog miješanja,” *Vjesnik*, 3. lipanj 1980.

¹⁶³ Isto

“Osuđena politika SAD-a prema Iranu,” *Vjesnik*, 6. lipanj 1980.

Vjesnik je vijest da je Iran u lipnju 1980. bio u velikim unutarnjim problemima stavio na naslovnici i tome posvetio velik članak. Izvori za ove informacije bili su *Tanjug*, *Agence France Presse* i *Pars*. Autor članka bio je Sreten Petrović. Naziv članka je informativan „Teheransko nadmetanje za autoritet“. Došlo je do sukoba za prevlast između Bani Sadra i IRS-a. IRS je držala velik dio vlasti u zemlji preko svojih komiteta u gradovima i selima, i većine u Medžlisu i Vijeću stručnjaka, a sada su htjeli svrgnuti Bani Sadra i staviti na mjesto predsjednika nekog iz svoje stranke. Time bi Islamska republikanska stranka preuzela sve pozicije moći u Iranu. Bani Sadr je namjeravao vladati neovisno i kao snažni predsjednik. Behešti i njegova Islamska republikanska stranka su optužili Bani Sadra i Gotbzadeha da ne stoje na Homeinijevoj liniji. Bani Sadr je javno prozvao Beheštija da se služi fašističkim metodama i da želi uvesti diktaturu. Homeini je bio za to da se prekine sa sukobima i nesuglasticama jer će one samo oslabiti državu koja ionako ima previše problema. Petrović stavlja najveću odgovornost na Homeinija, govoreći da mora odlučnije reagirati, ako želi da se kriza ne produbljuje. Behešti je u negativnom svijetlu predstavljen kao glavni krivac sukoba, a Homeini u pozitivnom svijetlu kao neutralni medijator dvije sukobljene strane. Bani Sadr je srušen s vlasti 1981. kada ga je Medžlis opozvao, i ostatak života je proveo u egzilu u Francuskoj. Gotbzadeh je 1982. uhićen i smaknut pod optužbama da je radio na rušenju Islamske Republike.¹⁶⁴

Mjesec dana kasnije, ponovno se u *Vjesniku* aktualizirala kriza u Iranu. *Vjesnik* je tome posvetio veliki članak u rubrici svijet, informativno ga naslovivši „Dvije struje islamizacije“. Autor članka Ive Mihovilović izdvojio je Homeinijevu prijetnju Medžlisu i Bani Sadru kojom traži od njih da slože „sasvim islamsku Vladu“, a ako to ne naprave da će reći narodu da ih sve svrgne s vlasti na isti način na kakav je pao šah i Bahtijar. Mihovilović je podebljanim slovima naglasio Homeinijev citat „Nikada kao u ovom trenutku ja se nisam toliko bojao da će Islamska Republika doživjeti slom. Posvuda kud seže pogled ne vidi se drugo nego samo nesloga i sukobi. Ako te unutrašnje borbe ne prestanu one će sasvim sigurno uništiti našu zemlju pa će stranac, neprijatelj, preuzeti upravu nad Iranom“. Mihovilović je Bani Sadra predstavio kao spasioca Irana podebljanim slovima napisavši njegov citat „Želim spasiti red i dostojanstvo Irana“, dok je Beheštija predstavio pod negativnim konotacijama „zastupnik potpuno islamskog Irana“.

¹⁶⁴ Sreten Petrović, „Teheransko nadmetanje za autoritet,“ *Vjesnik*, 18. lipanj 1980.

Mohsen Milani, „The evolution of the Iranian Presidency: From Bani Sadr to Rafsanjani,“ *British Journal of Middle Eastern Studies* 20, 1 (1993), 91. <https://www.jstor.org/stable/196082>

Mihovilović favorizira Bani Sadra, naspram Beheštija. Moguće je da je Mihovilović ideološki pristran jer je Bani Sadr zastupao ljevičarske stavove. Mihovilović je napisao sljedeće „Suprotstavljali su mu se Behešti i drugi moćni ajatolasi, sa svojim tisućama mula (svećenika) u dvadeset tisuća džamija koje su postale centrima nove vlasti, te vjerskog i političkog fanatizma i netolerancije.“¹⁶⁵

Homeini je 1979. postavio Beheštija na čelo vrhovnog suda, a u srpnju 1980. predsjednik Medžlisa je postao istaknuti hodžatoleslam Hašemi Rafsandžani. Sudbena i zakonodavna struktura vlasti je bila u rukama Islamske republikanske stranke. Vođe te stranke su bili nevoljni predati taoce bez značajnog dobitka. Manji broj ljudi iz tadašnjeg vrha države je i danas politički aktivan. Jedan od vođa IRS-a, Ali Hamenei, je preuzeo poziciju vrhovnog vođe nakon smrti Homeinija 1989. Hamenei je lojalan politici koja je 1979. ustanovljena, a to je neprijateljstvo prema SAD-u i Izraelu, kao i beskompromisno stajanje uz principe islama na unutarnjem planu. Gotovo cijeli vrh države je 1981. godine ubijen u atentatima koje je izveo Mudžahedin-e Halk. Zbog podmetnutih bombi poginuli su Behešti, predsjednik Radžai, premijer Bahonar, osnivač i vođa Revolucionarne garde ajatolah Montazeri, a Hamenei je u jednom atentatu teško ranjen.¹⁶⁶

6.9 SRPANJ 1980.

6.9.1 OSLOBOĐEN JEDAN TAOC

Dana 12. srpnja *Vjesnik* izvještava kako su studenti na slobodu pustili jednog taoca. Riječ je o dvadesetosmogodišnjem Richardu Queenu koji je pušten zbog teškog zdravstvenog stanja prema odluci Homeinija. *Vjesnik* je toj temi posvetio manji članak u rubrici svijet, naslovivši ga informativno „Oslobođen jedan od talaca“. Izvor *Vjesniku* bio je *Tanjug*. *Vjesnik* afirmativno govori o oslobađanju taoca „humani potez Imama Homeinija“. Studenti su sada držali pedeset i dva taoca kojima je sudbina još uvijek bila neizvjesna. Homeinijeva odluka se gotovo istovremeno poklopila s pismom koje je američki Kongres poslao Medžlisu u kojem je tražio da iranski parlament svoj prioritet stavi na rješavanje talačke krize. *Vjesnik* vjeruje kako je puštanje taoca slučajnost i poruka Amerikancima kako radi dobre volje oslobađaju jednog taoca kojem je zdravlje

¹⁶⁵ Ive Mihovilović, „Dvije struje islamizacije,“ *Vjesnik*, 27. srpanj 1980. Abbas Amanat, 931., 965.

¹⁶⁶ „Homeini se odriče zapadnih ličnosti,“ *Vjesnik*, 22. srpanj 1980. Mohsen Milani, 92.

narušeno. Predsjednik Carter se zahvalio na puštanju taoca i zatražio da oslobode i ostale. Oslobođanje taoca je deeskaliralo sukob jer je potaknulo međusobno povjerenje i suradnju.¹⁶⁷

Borba koristi isti izvor, *Tanjug*. *Borbin* članak se ne razlikuje značajno od *Vjesnikovog*. *Borbin* članak je također objavljen u rubrici svijet. Naslov članka je informativan „Oslobođen jedan Amerikanac.“¹⁶⁸

6.9.2 SMRT BIVŠEG ŠAHA

Krajem srpnja 1980. preminuo je bivši iranski vladar Muhamed Reza Pahlavi. *Vjesnik* je viješću o smrti šaha posvetio vrlo mali članak na naslovnoj stranici, naslovivši ga informativno „Umro šah Reza Pahlavi“. Izvori *Vjesniku* bili su *Associated Press* i *Agence France Presse*. *Vjesnik* neutralnim tonom prenosi vijesti. Šah je preminuo u Kairu u bolnici u koju se smjestio nakon dolaska iz Paname. Smrću šaha se završilo razdoblje iranske carske povijesti koje je trajalo preko dvije i pol tisuće godina. Šahovom smrću zakomplicirala se talačka kriza jer je preduvjet za puštanje taoca cijelo vrijeme bilo izručenje šaha i njegovo suđenje.¹⁶⁹

Borba istoga dana na naslovnici stavlja vijest da je preminuo bivši šah. *Borbin* izvor je *Agence France Presse*. *Borbin* članak je informativan „Umro bivši iranski šah Reza Pahlavi“. *Borba* je senzacionalistički objavila vijest o njegovoj smrti „Jedan od najvećih apsolutističkih monarha suvremene historije, vladar 2500 godina starog Perzijskog Carstva i jedan od najbogatijih ljudi na svijetu, bivši iranski šah Muhamed Reza Pahlavi, umro je jutros rano u jednoj kairskoj bolnici, javlja AFP.“¹⁷⁰

6.10 KOLOVOZ 1980.

6.10.1 ZAOŠTRAVANJE ODNOSA SA SJEDINJENIM DRŽAVAMA I VELIKOM BRITANIJOM

Vjesnik se u kolovozu bavio temom zaoštavanja odnosa između SAD-a, Velike Britanije, Francuske i Irana. *Vjesnik* je toj temi posvetio tri manja članka u rubrici svijet. Izvor *Vjesniku* bila je *Agence France Presse*. *Vjesnik* prenosi informacije neutralnim tonom. Studenti otmičari su

¹⁶⁷ „Oslobođen jedan od talaca,” *Vjesnik*, 12. srpanj 1980.

¹⁶⁸ „Oslobođen jedan Amerikanac,” *Borba*, 12. srpanj 1980.

¹⁶⁹ „Umro šah Reza Pahlavi,” *Vjesnik*, 28. srpanj 1980.

¹⁷⁰ „Umro bivši iranski šah Reza Pahlavi,” *Borba*, 28. srpanj 1980.

pozvali građane Irana da izađu na ulice Teherana da podrže studente u inozemstvu koje je američka i britanska policija zatočila. Zatim je u Teheranu održan najveći skup u šest mjeseci. Pola milijuna Iranaca defiliralo je pored veleposlanstva SAD-a gdje su ranije taoci bili smješteni. Uhićeno je gotovo dvjesto iranskih studenata na Sveučilištu San Diego u SAD-u, te sedamdeset i dva u Londonu, Velikoj Britaniji. Prosvjedovanje je dozvoljeno prvim amandmanom ustava Sjedinjenih Država, a u Velikoj Britaniji Europskom konvencijom o ljudskim pravima. Za odmazdu u Iranu je uhićen britanski liječnik Coleman i njegova supruga koji su bili vlasnici medicinske klinike u gradu Jazdu. Uhićenje supružnika je šokiralo vlast u Londonu jer nisu očekivali takvu iransku reakciju. Osim toga došlo je do masovnih demonstracija ispred veleposlanstva Velike Britanije u Teheranu, zbog čega je veleposlanstvo bilo privremeno zatvoreno.¹⁷¹

6.11 RUJAN 1980.

6.11.1 IRANSKI ODGOVOR NA PISMO AMERIČKOG KONGRESA

Vanjsko politički komitet iranskog parlamenta odgovorio je na pismo koje mu je ranije poslao američki Kongres u kojem je zatraženo od iranskog parlamenta da svoj prioritet stave na rješavanje talačke krize. Izvor *Vjesniku* bio je *Tanjug*. Naslov članka je informativan „Priprema odgovora SAD-u“. *Vjesnik* temi pristupa neutralno. Iranci su uzvratili kako će se pitanje talaca riješiti kada vrate Iranu novce koje je šah odnio sa sobom iz zemlje, kada priznaju svoju prošlu ulogu u Iranu i kada nadoknade sve štete koje su prouzročili iranskom narodu u proteklom periodu. Iako je odgovor bio dosta oštar, nade u brzo oslobađanje talaca dao je Behešti kada je izjavio kako se pitanje talaca mora što prije riješiti. *Vjesnik* prenosi izjavu *Teheran Timesa* koji je prethodnu Beheštijevu izjavu nazvao „prekretnicom“.¹⁷²

6.11.2 NOVI UVJETI ZA OSLOBAĐANJE TALACA

Dana 12. rujna 1980. došlo je do velikih promjena u Iranu. Bahonar je službeno raspustio Revolucionarno vijeće koje je u proteklih godinu i pol upravljalo zemljom. Više nije bilo potrebe za tim tijelom jer su predstavnici svih institucija već izabrani na izborima. Nekoliko dana kasnije Iranci su prvi put ozbiljno pristupili raspravi o oslobađanju talaca. *Vjesnik* je članak o toj temi

¹⁷¹ “Demonstracije pred američkom ambasadam,” *Vjesnik*, 6. kolovoz 1980.

“Restrikcija diplomatskih odnosa,” *Vjesnik*, 18. kolovoz 1980.

¹⁷² “Priprema odgovora SAD-u,” *Vjesnik*, 2. rujna 1980.

objavio u rubrici svijet, naslovivši ga informativno, ali donekle i kritički „Uzdržani optimizam“. *Vjesnik* je oprezan kada govori o brzom kraju talačke krize, ne polagajući velike nade. Nije poznat autor članka. Izvor je bio *Tanjug*. Poslije šahove smrti, pošto Iranci više nisu mogli zahtijevati njegovo izručenje u zamjenu za taoce, sada je glavni uvjet postalo vraćanje novaca koje je šah odnio sa sobom iz Irana. Iranske uvijete je iznio i Homeini rekavši da zahtjeva šahovu imovinu, povlačenje svih zahtjeva SAD-a prema Iranu, odmrznuće iranske imovine i obećanje da se neće miješati u iranska vanjska i unutarnja pitanja. Razumni uvjeti su kod Amerikanaca izazvali dozu optimizma barem što se tiče vraćanja šahove imovine Iranu. *Vjesnik* ukazuje na probleme kod iranskih uvjeta. Nepoznato je gdje se nalaze šahovi novci. Izvinjenje za potporu šahu i obećanje o ne miješanju u iransku vanjsku politiku su bili uvjeti na koje Amerikanci nisu htjeli pristati. *Vjesnik* zaključuje da je sada odluka na Amerikancima.¹⁷³

6.11.3 RADŽAI POSTAJE PREMIJER

Premijera je po ustavu predlagao predsjednik, a imenovao parlament, tako da je Bani Sadr imao velike ovlasti kojima je mogao napraviti probleme IRS-u. Godine 1989. poslije smrti Homeinija ustav je promijenjen i ukinuta je funkcija premijera. Nakon mjeseci pregovora sa IRS-om, Bani Sadr je popustio i predložio u kolovozu 1980. za premijera Muhameda Ali Radžaija. Dolazak Muhameda Ali Radžaija na funkciju premijera je *Vjesnik* izvijestio na naslovnici. Naslov je informativan „Radžai – novi premijer“. *Vjesnik* ga opisuje neutralno „Poznat je po svojim islamskim opredjeljenjima, podršci Homeiniju i izboru nezavisnog puta Irana.“ Izvor *Vjesniku* je *Pars*. Radžai je bio laik, bivši ministar obrazovanja pod premijerom Mehdijem Bazarganom koji za razliku od mnogih na vrhu vlasti bio skromnog porijekla. Radžai će na funkciji premijera ostati godinu dana, a iduća funkcija će mu biti predsjednička nakon što je pao s vlasti Bani Sadr. Radžaija će na funkciji premijera zamijeniti Bahonar. Radžai je također bio pripadnik Islamske republikanske stranke te je njegovim dolaskom na vlast ojačao položaj IRS-a i homeinista u Iranu.¹⁷⁴

¹⁷³ „Uzdržani optimizam,“ *Vjesnik*, 15. rujan 1980.

„Raspušteno revolucionarno vijeće,“ *Vjesnik*, 12. rujan 1980.

„Uvjeti za puštanje talaca,“ *Vjesnik*, 13. rujan 1980.

¹⁷⁴ Abbas Amanat, 965-966.

„Radžai – novi premijer,“ *Vjesnik*, 12. kolovoz 1980.

6.11.4 POČETAK IRAČKO-IRANSKOG RATA

Nakon mjeseci trzavica i pograničnih sukoba 22. rujna došlo je do agresije Iraka na Iran. Počeo je brutalni rat koji će trajati osam godina i za sobom odnijeti preko milijun života. Irak je pokrenuo invaziju kako bi se domogao iranskih naftnih polja u provinciji Kuzestan, ali i da udari prvi na opasnost za koju su mislili da im prijete iz Teherana. Po surovosti, rovovskom ratovanju i upotrebi kemijskog oružja od strane Iraka nalikovat će na Prvi svjetski rat. Animositet koji je postojao između Homeinija i Sadama trajao je neko vrijeme. Homeini mu nije oprostio to što ga je Sadam protjerao iz Iraka u jesen 1978. Nakon što je proglašena Islamska Republika u travnju 1979. kao odgovor na Sadamovu čestitku, Homeini mu je uzvratio „Svi oni zulumčari i svi koji vrše nepravde na svijetu, zna se kakav im je kraj.“ Otvorena prijetnja smrću koju je Homeini izjavio Sadamu, proročki je navijestila kakva će ga sudbina zadesiti dvadeset pet godina kasnije kada će biti smaknut nakon suđenja. Američkom invazijom na Irak 2003. godine otvorio se put Iranu da preko šijita koji su u većini u Iraku, dobije ogroman utjecaj u toj državi.¹⁷⁵

Sudac Kalkali izjavio je kako je iranski cilj poraziti Sadamove laži jer je on glavna prepreka napredovanja islama u regiji. Ovdje je Kalkali mislio na to da su šijiti u Iraku podjarmljeni pod sunitskom diktaturom Sadama Huseina, i kako je potrebno njega srušiti s vlasti kako bi šijiti preuzeli stvari u svoje ruke. Narodnih revolucija potpomognutih iz Irana su se bojali vladajući u Saudijskoj Arabiji i Bahreinu koji imaju značajan postotak šijita. Politiku izvoza revolucije i svrgavanja sunitskih vlasti koji pritišću šijite, iranski vlastodršci nisu krili. Jednom prilikom je predsjednik Bani Sadr izjavio „Nepovjerenje koje mi u (regiji) izazivamo potiče od vlada, dok smo za narode revolucionarni orijentir, kojim se oni mogu koristiti da bi pripremili vlastito oslobođenje.“ Mnoge arapske države su se na takve rečenice osjetile ugroženo.¹⁷⁶

Novine sada uglavnom izvještavaju o iračko-iranskom sukobu i posljedicama do kojih je došlo zbog njegovog izbijanja. Pitanje talaca ovaj rat nije promijenio. Iranci su se još uvijek držali svojih zahtjeva i nisu bili spremni popustiti. Bani Sadr je izjavio ako SAD pošalju oružje Iraku, da će to pogoršati situaciju oko talaca. U međuvremenu Sadam Husein govori kako je spreman na

¹⁷⁵ Tvrтко Jakovina, 400.

¹⁷⁶ Isto

“Bani Sadrov prijedlog,” *Borba*, 15. ožujak 1980.

pregovore i na prekid vatre koje je zatražilo Vijeće sigurnosti UN-a. Iran nije bio voljan prekinuti sukob jer je za svoj cilj stavio rušenje s vlasti Sadama i širenje utjecaja u regiji. Homeini je odbio pregovore s Irakom dokle god je ta zemlja držala pod okupacijom iranski teritorij.¹⁷⁷

6.12 LISTOPAD 1980.

U jesen 1980. godine će SSSR stati iza Iraka u njegovom naumu da porazi Iran. *Vjesnik* govori kako je premijer Radžai protestirao zbog slanja sto tenkova T-72 Iraku od strane Sovjetskog Saveza. Sjedinjene Države su na početku iračko-iranskog rata zagovarale „striktnu neutralnost“ te nisu slale oružje Iračanima kako se ne bi zakomplicirala talačka kriza. *Vjesnik* je bio zabrinut da se rat ne proširi u cijelu Zapadnu Aziju jer je sve više zemalja odlučilo otvoreno pomagati Irak. Ubrzo nakon izbijanja rata strane zemlje su odlučile podržati “manje zlo“, odnosno Sadama Huseina i probale u začetku maknuti opasnost koju bi mogla dugoročno predstavljati nova vlast u Teheranu.¹⁷⁸

Jedne od prvih glasnih podupiratelja Sadama Huseina bile su arapske monarhije Jordan i Saudijska Arabija. Dajući potporu Iraku daju vlastima u Bagdadu nadu kako uz stranu pomoć mogu maknuti ugrozu za koju su smatrali da im prijeti iz Irana. Sirija i Libija, ali i PLO su bili jedini u to vrijeme koji su jasno stali u obranu žrtve i osudili agresiju. Sirija predbacuje Iraku agresiju jer kako kaže njihov neprijatelj je Izrael, njihov u smislu arapski, a ne Iran i da ova situacija odgovara samo Izraelu, a slabi njegove protivnike. Gadafi je pozvao arapske države da podrže Iran, a ne da idu u korist SAD-a. Gadafi je bio prvi šef države koji je stao na stranu Irana. Bani Sadr je izrazio žaljenje zbog izolacije svoje zemlje na međunarodnom planu i za to optužio neprijatelje Irana, ali i akcije koje su sami poduzimali koje su dovele do izolacije.¹⁷⁹

Što se tiče Sirije i Libije koje podržavaju Iran, radi se o situacijama koje zahtijevaju posebno razmatranje. U Siriji je na vlasti šijitska obitelj al-Asad koja nije imala dobar odnos s Irakom, stoga su stali na stranu Irana. Još jedan važan razlog je rat s Izraelom koji nikada nije prestao i danas još uvijek traje. Siriji je bilo važno imati Iran za saveznika jer je on jedina Izraelu

¹⁷⁷ “Sadam Husein nudi pregovore,” *Vjesnik*, 30. rujan 1980.

“Homeini odbija pregovore,” *Vjesnik*, 2. listopada 1980.

¹⁷⁸ “Sovjetski ambasador nudi vojnu pomoć Iranu,” *Vjesnik*, 6. listopada 1980.

“SAD su striktno neutralne,” *Vjesnik*, 6. listopada 1980.

¹⁷⁹ “Arapi se opredjeljuju,” *Vjesnik*, 8. listopada 1980.

“Gadafi podržava Iran,” *Vjesnik*, 11. listopada 1980.

neprijateljska država na Bliskom istoku koja ima potencijala da se dugoročno sukobljava s Izraelom. Libijski predsjednik Gadafi se često protivio velikim silama i arapskim petromonarhijama tako da ne iznenađuje njegovo stajanje na stranu Irana. Jednom prilikom je izjavio da su se Saudijska Arabija i sveta muslimanska mjesta u toj zemlji našla pod američkom okupacijom. Izjava je dovela do prekida diplomatskih odnosa između Saudijske Arabije i Libije 28. listopada 1980.¹⁸⁰

Listopad 1980. je nezahvalan za proučavanje talačke krize iz perspektive novina jer je sada rat s Irakom bio prioritet svjetskih medija. Gotovo da nema vijesti vrijednih spomena, a i one koje govore o taočima više se bave hipotetskim pitanjima zbog novonastale situacije. Na primjer hoće li Iranci predati taoce u zamjenu za američko oružje i podršku međunarodne zajednice u ratu s Irakom? Ideja o mijenjanju talaca za oružje je pala u vodu kada je ajatolah i jedan od vođa IRS-a Ali Hamenei pred desecima tisuća ljudi prilikom molitve petkom u Teheranu izjavio „Iran je u ratu sa Sjedinjenim Američkim Državama i zašto bismo onda od njih tražili pomoć.“ S kakvim se novim opasnostima Carterova administracija mislila da mora nositi? Poglavitito zbog SSSR-ovog stajanja na stranu Iraka i sve implikacije koje to nosi sa sobom. Nema nikakvog pomaka *vis a vis* talaca.¹⁸¹

6.13 STUDENI 1980.

6.13.1 NAJAVLJENO PUŠTANJE TALACA

Početak studenog 1980. navršavalo se godinu dana od početka talačke krize. Tako da su novine opet svoj fokus stavile na talačku krizu. U godinu dana mnogo se promijenilo na unutarnjem i vanjskom planu Irana. Iranci su počeli javno govoriti kako držanje talaca više nema smisla i kako su Amerikanci sada već platili za svoja nedjela. *Vjesnik* je na naslovnicu stavio članak pod informativnim naslovom „Najavljeno puštanje talaca“. Još uvijek se nije izašlo u javnost s datumom oslobađanja talaca, ali je nacrt već složen, izvještava *Vjesnik*. Izvori su bili *Radio Teheran*, *Reuters* i *United Press International*. *Vjesnik* prenosi izjavu *Radio Teherana* koja govori kako je uzimanje talaca lekcija tiranima koji podčinjavaju narode i igraju se s njihovim sudbinama jer može završiti loše po njih kao što je to bilo u Iranu. *Vjesnik* je naglasio, odnosno uokvirio i

¹⁸⁰ “Rijad prekinuo odnose s Tripolijem,” *Vjesnik*, 29. listopad 1980.

¹⁸¹ “Sprema li se trampa talaca?,” *Vjesnik*, 18. listopad 1980.

“Još jedna izjava iz Teherana,” *Vjesnik*, 25. listopad 1980.

podebljanim slovima izdvojio dio članka koji govori da su se Iranci javili Šveđanima i od njih zatražili zrakoplov tipa DC-8 koji može preletjeti velike udaljenosti i primiti mnogo putnika. Traženje zrakoplova za prijevoz talaca je prvi konkretan korak prema oslobađanju talaca. Na kraju nisu švedski zrakoplovi prevezli taoce 20. siječnja 1981., nego alžirski.¹⁸²

6.13.2 MEDŽLIS PODRŽAVA HOMEINIJEVE UVJETE

Vjesnik nekoliko dana kasnije na naslovnici stavlja vijest da je iranski parlament službeno iznio uvjete za oslobađanje talaca. Naslov članka je informativan, ali pomalo senzacionalistički „Konačni uvjeti za puštanje talaca.“ Izvor za ove informacije je *Pars*. Uvjeti su bili isti koje je Homeini dva mjeseca ranije izložio, a to su neuplitanje u unutarnja iranska pitanja, odmrznuće iranskog kapitala u SAD-u, obustava sankcija i novci koje je šah odnio sa sobom. Više zahtjev nije bilo priznavanje američkih zločina u Iranu jer je to bilo neostvarivo i samo bi još više ponizilo Amerikance. *Vjesnik* govori kako su Amerikanci nespremni na brzi odgovor Iranu, te da su ih Iranci iznenadili. SAD je blokirao prema iranskim tvrdnjama trinaest milijardi dolara koje su se nalazile u američkim bankama. Sada se čekao odgovor Amerikanaca, ali razumni uvjeti su polagali nade u brzi kraj agonije. Medžlis je odlučio da ako Amerikanci ne prihvate uvjete da onda taoći više neće biti problem vrha države, nego će se njima pozabaviti sud.¹⁸³

Stalni dopisnik *Vjesnika* iz SAD-a, Zoran Bošnjak, istoga dana također na naslovnici *Vjesnika* u velikom članku prenosi američke dojmove o iranskim uvjetima. Naziv članka je informativan „Carter razmatra iranske uvjete“. Bošnjak ističe da je većina od trinaest milijardi dolara koliko Iran potražuje, u rukama privatnih banaka što bi mogao biti problem kod vraćanja novca Iranu. Bošnjak čitateljima ne daje nadu u brzo rješenje krize, govoreći da talačka kriza neće biti riješena u skoro vrijeme. Bošnjak govori kako će Carterove odluke u narednom periodu utjecati na način na koji će Carter ostati upamćen.¹⁸⁴

6.13.3 TAOĆI PREDANI VLADI, ALŽIR KAO MEDIJATOR

Pristupilo se deeskalaciji sukoba od strane Irana tako što je vrhovni vođa Homeini dozvolio studentima da predaju taoce u nadležnost vlade premijera Radžajija. Temu je razradio *Vjesnik* na

¹⁸² „Najavljeno puštanje talaca,” *Vjesnik*, 1. studeni 1980.

¹⁸³ „Konačni uvjeti za puštanje talaca,” *Vjesnik*, 3. studeni 1980.

¹⁸⁴ Zoran Bošnjak, „Carter razmatra iranske uvjete,” *Vjesnik*, 3. studeni 1980.

naslovnici 4. studenog 1980., točno godinu dana od početka talačke krize. Izvor *Vjesniku* je *Pars*. Naziv članka je informativan i senzacionalistički „Odluka Homeinija: taoci predani vladi“. *Vjesnik* govori kako su se studenti odlučili na taj korak kako bi mogli otići braniti državu od iračke agresije. *Vjesnik* naglašava informaciju da nije poznato gdje se taoci nalaze. U međuvremenu Alžir je pristao posredovati u akciji vraćanja talaca SAD-u jer dvije države službeno nisu imale diplomatski odnos. Do toga je došlo nakon što su se sastali premijer Radžai i alžirski veleposlanik u Teheranu, Garaib. Predsjednik Carter je obavijestio javnost kako su pregovori službeno počeli i kako je uvjeren u skori kraj krize. *Vjesnik* tvrdi da je situacija delikatna te da će sve strane s velikim oprezom pristupiti pregovorima. *Vjesnik* smatra značajnim to što iračko-iranski rat nije prepreka niti tema razgovora prema oslobađanju talaca.¹⁸⁵

6.13.4 REAGAN IZABRAN ZA AMERIČKOG PREDsjedNIKA

Zoran Bošnjak se početkom studenog bavio analizom kampanje za američkog predsjednika. Bošnjakov članak je opsežan te je dio objavljen na naslovnici, a drugi dio u rubrici svijet. Naslov je senzacionalistički „Najduža, najzamornija i najskuplja kampanja“, davajući naglasak na negativnostima. Bošnjak kritizira količinu novca utrošenu na kampanju, dužinu kampanje od dvanaest mjeseci, a Cartera i Reagana da su tijekom kampanje bili nezanimljivi. Bošnjak postavlja hipotetsko pitanje „Zaista bi bilo zanimljivo, iako je to nemoguće, analizirati kako bi se odvijala drama s taocima da 1980. nije bila izborna godina u SAD-u?“ Carter bi svakako imao mnogo veće šanse za pobjedu da do talačke krize nije došlo.¹⁸⁶

Zoran Bošnjak dan nakon iz grada New Yorka izvještava na naslovnici *Vjesnika* kako su američki birači na izborima za četrdesetog predsjednika SAD-a izabrali kandidata republikanske stranke Ronalda Reagana. Reagan je pobijedio u prvom krugu s više od četrdeset i dva milijuna glasova, dok je Carter dobio malo manje od trideset i tri. Što se tiče federalnih država, Reagan je pobijedio u njih četrdeset i četiri, a Carter u šest i u Washington D.C.-u. Bošnjak je se šokirao na ovako veliku pobjedu Reagana, i kaže da se ovakvom rezultatu nije nitko nadao. Bošnjak iznosi pogrešnu informaciju da su republikanci pobijedili u Kongresu i Senatu, dok su zapravo pobijedili samo u Senatu. Izbori za Kongres, Senat i predsjednika države su bili istovremeno, 4. studenog

¹⁸⁵ “Odluka Homeinija: taoci predani vladi,” *Vjesnik*, 4. studeni 1980.

¹⁸⁶ Zoran Bošnjak, “Najduža, najzamornija i najskuplja kampanja,” *Vjesnik*, 5. studeni 1980.

1980. Jedan od glavnih razloga poraza Cartera je to što ga je javnost percipirala mlakim u njegovim nošenjem s talačkom krizom. Reagan i njegov kandidat za potpredsjednika, George Bush, su zagovarali oštrij obračun s Irancima.¹⁸⁷

6.14 PROSINAC 1980.

Pretposljednji mjesec talačke krize novine uglavnom izvještavaju o diplomatskim naporima obiju sukobljenih strana da se kriza završi. Američki čovjek od povjerenja koji je na sebe preuzeo odgovornost voditi pregovore u Alžiru bio je Warren Christopher. Novine govore kako su Amerikanci načelno pristali na iranske uvijete, ali detalji pregovora se nisu objavili javno. Christopher je stavove svoje države iznio alžirskom ministru vanjskih poslova Muhamedu Benjahiju koji će kasnije to prenijeti Irancima. Plan je bio da alžirski diplomati osobno otputuju u Teheran i predstave iranskoj vladi američki odgovor na iranske zahtjeve. Iranski zahtjev nije bio poznat javnosti tako da novine o njegovim pojedinostima ne govore. Alžir je preuzeo na sebe veliku odgovornost jer su oči cijelog svijeta bile uprte prema taocima. Lošim odigravanjem situacije srozao bi se alžirski kredibilitet i poštovanje.¹⁸⁸

Kasnije iz Irana predsjednik parlamenta Rafsandžani izjavljuje kako su Amerikanci zainteresirani za prihvaćanje iranskih uvjeta. Kao što je spomenuto riječ je o tajnim pregovorima tako da javnost nije ni znala kakav je ustvari bio američki odgovor na iranske uvjete. Nagađalo se kako su Amerikanci pristali na sve uvjete osim na vraćanje šahove imovine Iranu. Nešto što se prije činilo kao jedini uvjet koji bi Amerikanci mogli ispuniti sada ispada da je jedini koji ne bi mogli. Ipak novine izvještavaju kako je kompromis postignut oko tog pitanja. Homeini svjestan da bi moglo potrajati potraživanje novaca od strane SAD-a čak i ako bi Amerikanci bili voljni na to pristati, rekao je kako je dovoljno da Amerikanci daju jamstva, a što se tiče talaca da oni mogu ići doma. O kakvim je točno jamstvima riječ ne saznajemo iz *Vjesnika*.¹⁸⁹

Hido Bišćević je sredinom prosinca 1980. analizirao vijesti o pregovorima između Irana i SAD-a. Članak je objavljen na naslovnici *Vjesnika*. Glavni razlog zbog kojeg Bišćević sada vjeruje da se krizi bliži kraj je izjava premijera Radžajija da su „taoci postali smetnja i gubitak vremena“.

¹⁸⁷ Zoran Bošnjak, "Amerikanci izabrali Reagana," *Vjesnik*, 6. studeni 1980.

¹⁸⁸ "Američki odgovor s tehničkim detaljima," *Vjesnik*, 4. prosinac 1980.

¹⁸⁹ "Američki odgovor jasniji," *Vjesnik*, 9. prosinac 1980.

"Taoci pred oslobođenjem," *Vjesnik*, 12. prosinac 1980.

Bišćević govori kako vjerojatno dolazi do neočekivanog raspleta talačke krize jer je osim Bani Sadra malo tko od vrha iranske vlasti kritizirao držanje talaca do ovoga trenutka. Autor je iznenađen i govori o „iznenadnom iranskom apatijom prema taocima.“ Bišćević je smatrao da su Iranci možda odustali od sveobuhvatnog dogovora s Amerikancima i da su sada spremni otpustiti taoce bez obzira na kompromis.¹⁹⁰

Ratko Bošković je bio autor članka u *Vjesnikovoj* rubrici svijet. Veliki članak je imao senzacionalistički naslov „Taoci kao bankovne mjenice“. Postao je javnosti poznat iranski zahtjev koji je preko Alžira, Iran poslao Amerikancima. Iranci su tražili dvadeset tri milijarde dolara da Amerikanci polože u alžirsku centralnu banku. Trinaest milijardi je iznos koji je bio u bankama i koji su Amerikanci zaplijenili, a deset milijardi su novci koje je šah odnio sa sobom iz Irana. To nije svo bogatstvo bivšeg šaha jer se ono procjenjuje na oko trideset i dvije milijarde tadašnjih američkih dolara. Bošković upozorava da Amerikanci nisu zamrznuli iranske novce zbog otmice talaca, nego da Iran ne povuče svoj novac iz SAD-a. Amerikancima je iranski novac bio pregovarački adut. U slučaju da se tih dvadeset i tri milijarde dolara neće moći brzo vratiti, Iran bi osnovao fond u koji bi se novci mogli uplaćivati godinu dana. Jasno je da nitko nije kanio odustati od toliko velikog iznosa. Bošković objašnjava da bankari nisu htjeli vratiti novce jer je Iran nacionalizirao američke tvrtke i time oštetio Amerikance. Američke tvrtke su se namjeravale namiriti zaplijenjenim iranskim novcem te su se sporile na sudovima za te novce. Muhamed Behešti je izjavio da ako Amerikanci odbiju iranski zahtjev da će se taocima suditi. Carter i Brzezinski su odgovorili kako će u tom slučaju Iran platiti visoku cijenu.¹⁹¹

Američki vrh vlasti je krajem prosinca 1980. javno prozivao iranski vrh vlasti o čemu je *Vjesnik* svoj fokus stavio u člancima. *Vjesnik* je članke uglavnom objavljivao na naslovnici u prosincu 1980. Ronald Regan je prozvaao Irance „kriminalcima“, a državni tajnik Edmund Muskie izjavio je da su Iranci „veoma tvrdoglavi, iracionalni, i teški da shvate.“ Navedenu izjavu je *Vjesnik* smatrao najoštrijim Reaganovim komentarom do sada. Amerikanci su smatrali ucjenom iranski zahtjev za dvadeset i tri milijarde dolara. Premijer Radžai je rekao da ne ucjenjuju Amerikance. *Vjesnik* je citirao Rafsandžanijevu izjavu iz Medžlisa „Nazivate to ucjenom, kad tražimo da nam vratite naš novac godinama skupljan u vašim bankama, iranske pare od nafte koja vam je

¹⁹⁰ Hido Bišćević, „Taoci još tjedan dana?“, *Vjesnik*, 17. prosinac 1980.

¹⁹¹ Ratko Bošković, „Taoci kao bankovne mjenice,“ *Vjesnik*, 23. prosinac 1980.
„Suđenje taocima?“, *Vjesnik*, 25. prosinac 1980.

prodavana po dva, po dolar ili čak manje za jedan barel.“ Amerikanci su odbili iranski zahtjev za vraćanjem dvadeset i tri milijarde dolara, a Reagan je izjavio kako će silom riješiti pitanje talaca. *Vjesnik* je smatrao da su odnosi između Irana i Sjedinjenih Država gori nego ikad prije.¹⁹²

Do zaoštrenja odnosa u zadnjim tjednima je došlo zbog navodnih zanemarivanja taoca i ne dopuštanjem dolaska liječnika i Crvenog križa da ocjene zdravstveno stanje talaca, a o osamnaest talaca navodno mjesecima nije bilo nikakvih vijesti. Amerikanci su bili naročito gnjevni zbog toga što su taoci drugi Božić za redom obilježavali u zatočeništvu. Ali Hamenei je iznio javno u Teheranu iransko viđenje situacije i zaoštrenja odnosa. Hamenei je smatrao kako Amerikanci podrivaju Iran i namjeravaju uništiti Islamsku Republiku iznutra. Hamenei to govori u kontekstu sukoba Mudžahedin-e Halka kojeg navodno podupire SAD i Hezbolaha koji podupire vlasti u Iranu. Ovo nije libanonski Hezbolah jer će on nastati tek 1982. Hamenei je smatrao kako su Amerikanci razočarani jer u tri mjeseca iračko-iranskog rata nije došlo do sloma Islamske Republike.¹⁹³

6.15 SIJEČANJ 1981.

6.15.1 KRAJ TALAČKE KRIZE I OSLOBAĐANJE TALACA

Siječanj 1981. je zadnji mjesec talačke krize u kojem se intenzivno radilo na oslobađanju talaca. *Borba* i *Vjesnik* su kroz čitavi mjesec talačkoj krizi posvećivali veliki medijski prostor, često objavljujući članke na naslovnim stranama. Pozitivan epilog talačke krize je nagovijestio pristanak Alžira da bude jamac neki iranskim zahtjevima. Alžir je zajamčio kako će Iran dobiti dvanaest milijardi dolara koji su bili zamrznuti u američkim bankama odmah čim oslobodi taoce, a za preostalih deset milijardi Alžir jamči kako će taj spor kasnije riješiti. Tu je ostavljen prostor kompromisima između Irana i SAD-a, ali ne i za novac koji je bio zamrznut u bankama, on je odmah morao sjesti Iranu. S takvim rješenjem sve strane bi bile zadovoljne. SAD ne bi izgledale kao da su kapitulirale pred iranskim zahtjevima, a Iran bi dobio novce, ali u “dvije rate“. Iranu je vrijeme istjecalo da pokuša riješiti talačku krizu mirnim putem za vrijeme administracije Cartera jer se Reagan pokazao kao netko tko bi mogao eskalirati sukob na novu razinu. Zbog toga su Iranci

¹⁹² “418. dan zatočenja bez novih šansi,” *Vjesnik*, 26. prosinac 1980.

“Reagan ne misli platiti ucjenu,” *Vjesnik*, 30. prosinac 1980.

¹⁹³ “Američke sumnje o sudbini talaca,” *Vjesnik*, 23. prosinac 1980.

“Homeinijeva intervencija,” *Vjesnik*, 27. prosinac 1980.

sve više bili zabrinuti i pristali su na nove uvjete bez daljnjeg odugovlačenja. Jedan od tih uvjeta je podrazumijevao međunarodne mjenice umjesto depozita u Alžiru za iranski novac koji se nalazio u SAD-u. Carter je činio posljednje poteze svoje administracije kako bi riješio pitanje talačke krize i dao predsjedniku Reaganu čisti put prema novim odnosima između dvije zemlje.¹⁹⁴

Milan Bekić iz Moskve prenosi vijest na naslovnici da je situacija između Irana i SSSR-a vrlo napeta zbog toga što su 27. prosinca 1980. Iranci u Teheranu demolirali veleposlanstvo SSSR-a. Bekić nije siguran zašto je došlo do toga, ali vjeruje da je uzrok rat u Afganistanu i sovjetsko slanje oružja Iraku. Iran je izrazio žaljenje zbog incidenta. Bekić je bio posebno zabrinut zbog „tona, formulacija i nekih pojedinosti sadržaja kojeg objavljuju ovdašnje novine“, misleći na sovjetske. SSSR je izjavio kako neće skrštenih ruku promatrati napade na diplomatska predstavništva u Iranu, sugerirajući da nije samo Teheran bio poprište napada, ali Bekić ne navodi druge lokacije. Bekić smatra da su sovjetske prijeteće poruke Iranu da je SSSR veliki faktor na iranskim sjevernim granicama u slučaju da se odnosi između Irana i SAD-a poboljšaju nakon kraja talačke krize.¹⁹⁵

Nekoliko dana prije kraja talačke krize informacije o dogovorima se mijenjaju iz sata u sat i teško je pratiti što se ustvari dogovaralo. *Vjesnik* je na naslovnici tjedan dana prije kraja krize objavio manji članak naslovljen „Sudbina talaca za tri dana?“. Izvor je bio *Tanjug*. Spominje se arbitražna komisija koja će riješiti sporove. U njoj bi sjedili tri Amerikanca, tri Iranaca i vjerojatno tri Alžirca. Pao je i dogovor o iznosu novaca koje će Iran dobiti za taoce, ali nije jasno definiran u novinama. Iranci tjedan dana prije okončanja krize nisu odlučili kako će postupiti. Pružila im se jedinstvena prilika da probaju dobiti od Amerikanaca najviše što mogu, zato neki nisu htjeli pustiti taoce. *Vjesnik* kao glavnu prepreku oslobađanju talaca vidi Hasana Ajata, visokopozicioniranog člana IRS-a koji je negativno predstavljen kao „radikalni predstavnik IRS-a“. Na kraju je pobijedilo mišljenje grupe ljudi koji su bili za okončanje krize. Ministar za izvršne poslove Behzad Nabavi izjavio je kako će SAD potpisati dokument kojim će jamčiti ne miješanje u unutarnja iranska pitanja, što je po njemu pobjeda Irana.¹⁹⁶

¹⁹⁴ „Bez pretjeranog optimizma,” *Vjesnik*, 9. siječanj 1981.

„Rasplet uz alžirska jamstva?,” *Vjesnik*, 8. siječanj 1981.

„Teheran prihvaća međunarodne garancije,” *Vjesnik*, 12. siječanj 1981.

¹⁹⁵ Milan Bekić, „Otvaranje iranskih karata,” *Vjesnik*, 14. siječanj 1981.

¹⁹⁶ „Sudbina talaca za tri dana?,” *Vjesnik*, 15. siječanj 1981.

Dva dana prije okončanja krize, *Vjesnik* objavljuje veliki članak na naslovnoj strani pod informativnim naslovom „Taoci još nekoliko sati“, sugerirajući da je talačka kriza blizu kraja. *Vjesnik* svoj optimizam opravdava izjavom ministra Nabavija koji izvještava iransku javnost da je postignut sporazum i da su Amerikanci pristali na sve iranske zahtjeve. *Vjesnikovi* izvori su *Agence France Presse* i *Pars*. Iz *Vjesnika* saznajemo da će taoci biti pušteni kada se potpiše alžirski sporazum, isti ratificira alžirski parlament i sjednu iranski novci u englesku centralnu banku. Novine govore kako će taoci biti zrakoplovima prebačeni u američku vojnu bolnicu u Wiesbadenu. Oni će tamo biti tjedan dana kako bi liječnici nad njima mogli provesti obradu. Danima su ispred bolnice dežurali stotine novinara kako bi iz prve ruke mogli porazgovarati s diplomatima. Bit će sugerirano diplomatima da prvih nekoliko dana ne daju intervju novinarima dok se njihova psiha ne smiri i da ne podlegnu željom za publicitetom. Diplomati bi se u bolnici primarno bavili psihijatri jer su bili zatočeni četiri stotine četrdeset i četiri dana. Oči cijelog svijeta su sada bile uprte u taoce, pogotovo američke javnosti koja je jedva čekala čuti što imaju za reći.¹⁹⁷

Zadnjeg dana talačke krize je potpisan iransko-američki sporazum o oslobađanju taoca. *Vjesnik* je članak o toj temi iznio 20. siječnja, u velikom članku na naslovnoj stranici. Naslov članka je informativan i senzacionalan „Sporazum potpisan – avioni čekaju“. Izvori su *Agence France Presse* i *Pars*. Sporazum je prvo potpisan u Teheranu, a onda je zrakoplovom prenet u Alžir gdje ga je potpisao Warren Christopher. *Vjesnik* govori kako su taoci razmijenjeni za devet milijardi dolara u novcu i zlatu. U Teheran su dan ranije sletjela dva alžirska zrakoplova koja će prebaciti diplomate u Wiesbaden. *Vjesnik* opisuje kraj talačke krize kao „kraj jedne od najmučnijih afera u međunarodnim odnosima“. *Vjesnik* govori kako nije bitno tko je više dobio, a tko izgubio. *Vjesnik* izražava olakšanje zbog kraja talačke krize te se nada kako su Iran i SAD naučili neke pouke iz talačke krize te poziva da se ovakva kriza više nikad ne ponovi.¹⁹⁸

Istom temom 20. siječnja se bavio Dečermić. *Borba* je njegov članak na naslovnoj strani naslovljena informativno „Potpisan sporazum o oslobođenju talaca“. Dečermić iznosi iste informacije kao i *Vjesnik* tog dana. Nema bitnih razlika u načinu izvještavanja. Dečermić govori

¹⁹⁷ „Taoci još nekoliko sati,” *Vjesnik*, 19. siječanj 1981.

¹⁹⁸ „Sporazum potpisan – avioni čekaju,” *Vjesnik*, 20. siječanj 1981.

afirmativno o predsjedniku Carteru, hvaleći ga zbog njegove strpljivosti i diplomatskih napora da se mirnim putem riješi talačka kriza.¹⁹⁹

Idućeg dana, to jest 20. siječnja 1981. talačka kriza je završila. Velike članke o toj temi su *Borba* i *Vjesnik* objavili na naslovnicama 21. siječnja 1981. *Vjesnik* je svoj članak naslovio senzacionalistički „Dan 444 – taoci na slobodi“, a *Borba* informativno „Oslobođeni taoci i novi predsjednik“. Autor članka u *Borbi* bio je Bogdan Dečermić. Dečermić se u članku najviše dotakao vremenske podudarnosti oslobađanja talaca i polaganja predsjedničke zakletve Ronalda Reagana. Dečermić nije iznosio osobne stavove. *Vjesnikov* članak je opisan kao redakcijski izvještaj, odnosno predstavlja službeni stav novinskog lista i nema ime autora. *Vjesnik* kao i prethodnih dana izražava zadovoljstvo i olakšanje krajem talačke krize. *Vjesnik* opisuje da je oslobađanju talaca prethodila „financijska transakcija stoljeća“. Dva dana ranije iranski zamrznuti novci su poslani preko alžirske centralne banke u iransku centralnu banku. *Vjesnik* govori kako nema jasan izvor o iznosu novca, ali nagađa da je riječ o osam milijardi dolara. *Vjesnik* dalje u tekstu neutralno prenosi informacije, odnosno slijed događanja posljednjeg dana talačke krize i puta talaca od Teherana do Wiesbadena. Iranci su čekali da inauguracija Reagana završi, da zrakoplov s taocima poleti iz Teherana. Bivši američki predsjednik Carter je otputovao u Wiesbaden kako bi se susreo s diplomatima.²⁰⁰

Hido Bišćević je istog dana objavio članak u *Vjesniku*. Uredništvo *Vjesnika* ga je naslovalo informativno „Jedna kriza manje“. Bišćević je napisao kratak osvrt o kraju talačke krize. Bišćević govori kako je talačka kriza bila samo jedna od niza ozbiljnih kriza, ali da je olakšavajuće što je završila. Bišćević to govori u kontekstu gomilanja vojnih snaga u Zapadnoj Aziji od strane SAD-a i SSSR-a, kao i neizvjesni iračko-iranski sukob i rat u Afganistanu. Bišćević se nada kako će Iran i SAD početi ispočetka graditi odnose. Bišćević zaključuje svoj članak kritikama prema Iranu i Sjedinjenim Državama „Ostaje pretpostavka da će obje zemlje doista „početi od nule“ i da bi naredno razdoblje njihovih odnosa moglo stvoriti obrazac ponašanja u kojemu velesilske ambicije ne bi tvrdokorno odbijale realnost društvenih promjena u drugim zemljama i, s druge strane, u

¹⁹⁹ Bogdan Dečermić, „Potpisan sporazum o oslobađanju talaca,“ *Borba*, 20. siječanj 1981.

²⁰⁰ „Dan 444 – taoci na slobodi,“ *Vjesnik*, 20. siječanj 1981.

Bogdan Dečermić, „Oslobođeni taoci i novi predsjednik,“ *Borba*, 21. siječanj 1981.

kojima bi nosioci tih društvenih promjena s većom odgovornošću birali sredstva za ostvarenje svojih ciljeva.“²⁰¹

7. POSLJEDICE USPOSTAVE ISLAMSKE REPUBLIKE IRAN NA STANJE U SVIJETU

Izlazak Irana iz američke sfere utjecaja imao je globalne posljedice i bio je najveći vanjskopolitički udarac SAD-u u suvremeno doba. Amerikanci su trajno izgubili strateški važnog saveznika koji je bio stup stabilnosti i mira na Bliskom istoku. Amerikanci su desetljećima ulagali u iransku ekonomiju, vojsku i dobre odnose. Iran je bio jedan od rijetkih država na Bliskom istoku koja je bila lojalan saveznik SAD-a i koja je poduprla Egipat prilikom Sporazuma iz Camp Davida. Šah Reza Pahlavi je imao vrlo bliske i prijateljske odnose s američkim rukovodstvom, a najviše s Nixonom i Kissingerom. Carter je od svih mjesta na svijetu odabrao Teheran za proslavu Nove godine 1978. Promjenom vlasti u Teheranu došlo je do novih regionalnih sukoba. Najočitiiji primjer toga je iračko-iranski rat do kojeg vjerojatno ne bi došlo da nije šah bio svrgnut s vlasti. Velik broj arapskih država je sada primarnu prijetnju vidio u Iranu, a ne više u Izraelu, zbog iranskog javnog pozivanja na izvoz revolucije. Novo iransko vodstvo na krilima revolucije je imalo mnogo veće ciljeve, nego što je to imao iranski šah. Odlučili su širiti svoj utjecaj na Bliskom istoku i u cijelom svijetu. Bez obzira na to, Iran nije prijetnja za američku nacionalnu sigurnost. Iran ne posjeduje nuklearno ili kemijsko oružje, niti projektile kojim može pogoditi SAD.

Gubitkom Irana kao saveznika i njegovo neprijateljstvo na vrlo rizičnom i od svjetske važnosti bitnog dijela je za Amerikance postalo veliki izazov. Iran nije samo izazov Amerikancima i Izraelcima u Zapadnoj Aziji, nego i u cijelom svijetu. Glavni iranski saveznik u Zapadnoj Aziji, Hezbolah, sudjeluje u širenju iranskog utjecaja u regiji i svijetu. Hezbolah je libanonska šijitska vojno-politička organizacija koja je nastala 1982. za vrijeme građanskog rata u Libanonu s ciljem da izbací Izraelce iz okupiranog južnog Libanona gdje su šijiti u većini. Jedan od glavnih zadataka Hezbolaha je izvoditi operacije protiv Amerikanaca i Izraelaca. Najpoznatiji napadi Hezbolaha su se dogodili u Argentini u Buenos Airesu 1992. kada je razneseno izraelsko veleposlanstvo i 1994. kada je u istom gradu raznesen židovski kulturni centar, za odmazdu za ubijenog vođu Hezbolaha, Sajeda Musavija kojeg su Izraelci ubili u zračnom napadu 1992. Hezbolah se također sumnjiči za

²⁰¹ Hido Bišćević, "Jedna kriza manje," *Vjesnik*, 21. siječanj 1981.

napade na američke i francuske vojarne u Libanonu 1983. i američko veleposlanstvo u Bejrutu iste godine. Američka i francuska vojska je bila prisutna u Libanonu u sklopu mirovne misije, ali je bila involvirana na strani Izraela u libanonskom građanskom ratu. Ubrzo nakon napada na vojarne prilikom kojih je poginulo više stotina Amerikanaca i Francuza, američka i francuska vojska se povukla iz Libanona.

Iran mnogo ulaže u naoružavanje Hezbolaha zbog čega je Hezbollah velika opasnost za Izrael. Hezbollah odvrća napad na Iran od strane Izraela ili SAD-a zbog velike količine oružja koje je usmjereno iz Libanona prema Izraelu. Hezbollah je s vremenom postao najmoćnija nedržavna vojna i politička organizacija u povijesti. Hezbollah je jedina arapska vojska koju Izrael nije uspio poraziti kada su 2006. ratovali i jedina koja je uspjela nasilnim putem izbaciti Izraelce iz Libanona kada su se oni 2000. godine povukli. Sirija nije uspjela vratiti okupirani Golan, a Sinaj je vraćen Egiptu mirnim putem 1982. jer je normalizirao odnose s Izraelom u Sporazumu iz Camp Davida.

Iran je glavni razlog zbog kojeg je palestinsko-izraelski sukob još uvijek aktualan i vrlo često u središtu medijske pozornosti. Palestinske organizacije u Gazi i Zapadnoj obali, Hamas i Islamski Džihad bi bili vrlo ograničeni u svojim mogućnostima da nije potpore iz Irana. Na Bliskom istoku postoje dva bloka, jedan američki i drugi iranski, oni se međusobno sukobljavaju više od četrdeset godina, uglavnom preko posrednika. Iranski položaj je mnogo ojačao na Bliskom istoku u proteklih trideset godina jer je ranije bio usamljen i relativno slab, a sada ima utjecaj na Sredozemnom i Crvenom moru preko svojih saveznika Hezbolaha i Hutija. Iran ima veći utjecaj na Bliskom istoku od dva glavna konkurenta SAD-u, Rusije i Kine.

Homeini je imao veliki utjecaj među muslimanima u svijetu, a primjer toga je *fatwa* odnosno proglas koji je on objavio protiv indijsko-britanskog autora Salmana Rushdieja. Naime, Rushdie je 1989. izdao roman „Sotonski stihovi“ u kojem je satirično opisivao Poslanika Muhameda. Mnogi muslimani diljem svijeta su prosvjedovali i zahtijevali pravdu jer su smatrali kako je Rushdie izvrijeđao Poslanika Muhameda i islam. Knjiga je bila zabranjena u mnogim državama u svijetu uključujući nemuslimanskim kao što su Indija i Južnoafrička Republika jer je smatrana kontroverznom. Homeini je kao jedan od vodećih svjetskih vjerskih vođa 1989. preko *fatwe* proglasio Rushdieja otpadnikom i presudio mu smrtnom kaznom. *Fatwa* je ostala na snazi i nakon smrti Homenija 1989. kao i tenzije koje se nisu smirile iako se Rushdie ispričao zbog svoje

knjige. Na Rushdieja su od tada pokušani mnogi atentati, od kojih je posljednji bio 2022. godine.²⁰²

8. ZAKLJUČAK

Talačka kriza je bila vrlo važan događaj kojeg su uzrokovali „studenti sljedbenici Homeinija“ nezadovoljni američkom odlukom primanja šaha u SAD. Pobjednik Islamske revolucije ajatolah Homeini osjetio je potrebu stati iza takve odluke studenata i uvesti SAD i Iran u sukob koji traje do vremena pisanja ovog rada, odnosno do 2024. godine. Tijekom krize UN predvođen glavnim tajnikom Kurtom Waldheimom davao je nadljudske napore kako bi se kriza mirno riješila. Za to vrijeme su obitelji taoca i administracija predsjednika Cartera bili pod velikim stresom. U Iranu i SAD-u su se odvijali ozbiljni prosvjedi protiv šaha, za taoce i protiv njih, za politike dviju država i protiv njih. U Iranu su se manjinski narodi pobunili, Azeri, Kurdi i Baluči, kako bi iskoristili kaos u državi i postigli autonomiju za svoje regije. Iran se nalazio za vrijeme talačke krize pod prijetnjom građanskog rata, u sukobu između Bani Sadra i Beheštija, u ratu s Irakom, prijetnjom američke ili sovjetske invazije, pod pritiskom izbjeglica iz Afganistana, američkim sankcijama i međunarodnom izolacijom.

Tijekom četiri stotine četrdeset i četiri dana koliko je trajala talačka kriza Iranci i Amerikanci nisu bili spremni postići kompromis. Sukob se nije vodio na bojnopolju nego na ekonomskom preko sankcija i psihološkom preko taoca i prijetnji ratom. Talačka kriza je zatekla Amerikance nespremnima jer ih je iznenadila odlučnost Iranaca da pod cijenu svega uđu u sukob sa supersilom na javan i sramotan način. Sramotan način zbog toga što je SAD kao supersila bio nemoćan utjecati na sudbinu svojih državljana u Iranu. Iran je poslao poruku svijetu da se može supersilama suprotstaviti i ostati živ. Također je poslana poruka da Amerikanci ne mogu spriječiti pad svojeg najbitnijeg saveznika, iranskog šaha. Kriza je završila jer se našla treća voljna strana, u ovom slučaju Alžir, koja je pristala biti medijator dvije strane koje nisu imale diplomatske odnose. Kriza je završila iz dva glavna razloga, prvi što je Carter htio za svojeg mandata riješiti pitanje talaca, a drugi što su Iranci bili uplašeni dolaskom Reagana na vlast. Epilog talačke krize

²⁰² John C. Swan, „The Satanic Verses, The Fatwa, and its Aftermath: a Review Article,“ *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* 61, 4 (1991), 430-431. <https://www.jstor.org/stable/4308642>

je vraćanje Iranu novca kojeg su Amerikanci zaplijenili i obećanje Amerikanaca da im se neće miješati u unutarnju politiku, a Amerikanci su dobili sve svoje taoce žive.

U Iranu su za vrijeme talačke krize na sceni bile ljevičarske organizacije fedajini, Tudeh, Mudžahedin e Halk i prodemokratski i prozapadni pokreti kao što je Pokret za oslobođenje Irana. Od veljače do studenog 1979. vlast su držale građanske stranke okupljene u vladi Mehdija Bazargana. Nakon izbora za Medžlis i Vijeće stručnjaka najjača stranka u državi je postala Islamska republikanska stranka predvođena Muhamedom Beheštijem koja je uspostavila politički sustav po svojem nahođenju tako što su njeni članovi Montazeri i Rafsandžani napisali ustav u Vijeću stručnjaka. IRS su osnovali Homeinijevi učenici Ali Hamenei, Behešti, Bahonar i Rafsandžani. Mnogo članova IRS-a nisu bili klerici, a zauzimali su visoke pozicije kao što je premijer Radžai. Predsjednik Bani Sadr nije bio član IRS-a ali je bio sljedbenik Homeinija što je često javno izražavao.

Prvo su Iranci izašli na referendum o osnivanju Islamske Republike u travnju 1979. Zatim su u kolovozu 1979. glasali za zastupnike u Vijeću stručnjaka koji su pisali ustav. Nakon toga su u prosincu 1979. glasali na referendumu za vjerski ustav. Iranski narod je samovoljno pristao da Iran postane od sekularne monarhije, parlamentarna teokracija. Izbori za predsjednika države na kojima je Bani Sadr pobijedio su bili u siječnju 1980. U ožujku 1980. održani su izbori za zakonodavno tijelo, Medžlis na kojem je pobijedila IRS. Poslije svakog izbora su izabrani na vlast homeinisti. Između homeinista je postojalo nepovjerenje i sukob koji je najviše do izražaja došao u lipnju 1980. kada su se sukobili IRS i predsjednik Bani Sadr.

Homeini je bio ideolog i začetnik novog političkog sustava specifičnog za Iran preko svoje ideje *vilajete fakih* i kreator iranske vanjske politike. Iran je specifičan u svijetu jer u svom ustavu ima vjerovanje o mesijanskom dolasku dvanaestog imama na kraju vremena. Također je specifičan zbog nadzornih državnih tijela, Vijeća čuvara i Vijeća stručnjaka. Kao i po tome što je poglavar države islamski klerik. Iran je demokratska zemlja po čemu se izdvaja od većine država u Zapadnoj Aziji gdje se izbori ne provode. Iran ima niz državnih tijela koja su neovisna i koja imaju široke ovlasti. Predsjednik ima široke izvršne ovlasti, Medžlis donosi zakone, a Vijeće stručnjaka može opozvati vrhovnog vođu.

Od studenog 1979. pa do rujna 1980. Iran je bio među najvažnijim temama u vijestima iz svijeta, ne samo talačka kriza, nego i izbori za parlament, predsjednika, pobunama koje su se tada

odvijale u Iranu i unutarnjopolitičke trzavice. Od rujna 1980. pa do prosinca 1980. godine novine težište stavljaju na iračko-iranski rat i talačka kriza je samo usput spomenuta. Novi rat koji je buknuo u Zapadnoj Aziji je postao novinarima težište njihovog zanimanja, te on zauzima najveći medijski prostor u temama iz svijeta. Pred sami kraj krize u prosincu 1980. i siječnju 1981. novine daju zbunjujuća izvješća o pregovorima između SAD-a i Irana. Teško je pratiti što se dogovaralo i što se na kraju postiglo. To su posljednji mjeseci Carterove administracije koja se dala sada intenzivno u rješavanje talačke krize. Tijekom prosinca 1980. i siječnja 1981. *Vjesnik* i *Borba* objavljuju mnogo članaka o talačkoj krizi, i ne više toliko o drugim iranskim temama.

Iz novina saznajemo da je istaknuti jugoslavenski povjesničar Vladimir Dedijer bio tokom talačke krize uključen u američko-iranski sukob na strani Irana. Dedijer se ponudio biti dionik procesa za suđenje šahu, a također je bio jedan od glavnih članova konferencije koja se bavila navodnim američkim zločinima u Iranu u lipnju 1980. Jugoslavija je davala potporu prema iranskoj borbi za samostalno vođenje svoje države, službenim i neslužbenim izjavama, te prisustvovanjem nekoliko istaknutih znanstvenika na konferenciji u Iranu, Vladimira Dedijera, Bećira Džake i Arifa Tanovića. Vrlo rijetko su službeni stavovi Jugoslavije o talačkoj krizi objavljeni u novinama, a kada jesu uglavnom su pozivali na mir i dijalog između Irana i SAD-a.

Najviše su se po broju izdanih članaka istaknuli Hido Bišćević, Dražen Vukov Colić, Bogdan Dečermić i Radomir Ličina. Hido Bišćević je bio dopisnik *Vjesnika* iz Teherana, dok je za *Borbu* izvještavao iz Teherana Radomir Ličina. Dopisnik *Vjesnika* iz SAD-a je bio Dražen Vukov Colić, a za *Borbu* Bogdan Dečermić. Dopisnik *Vjesnika* iz SSSR-a bio je Milan Bekić, a za *Borbu* Dušan Čukić. SSSR je bio veliki faktor svjetske politike u vremenu talačke krize te su novine mnogo članaka posvetile sovjetskim pogledom na krizu. Moguće je da do rata između Irana i SAD-a nije došlo jer je SSSR prije talačke krize i kroz cijelo vrijeme trajanja krize pozivao SAD da ne poduzima invaziju na Iran, davajući do znanja da bi sovjetske trupe mogle u tom slučaju intervenirati. Tudeh i druge ljevičarske frakcije koje su bile povezane sa SSSR su bile saveznici Homeinija za vrijeme revolucije i za vrijeme talačke krize, iako je riječ o dvjema različitim ideologijama.

Vjesnik i *Borba* su u nekoliko instanci bili ideološki pristrani ljevičarskim političarima. Ivo Mihovilović u *Vjesniku* je favorizirao Bani Sadra koji je bio zastupnik islamskog socijalizma, naspram vođe IRS-a Muhameda Beheštija koji je više ideološki bliži Homeiniju. *Borba* je

predstavila afirmativno ljevičarskog kurdskog kandidata Kanija Bolurdžana prilikom vijesti o izborima za Medžlis, a negativno suca Sadeka Kalkalija dok ostali kandidati nisu spomenuti.

Borba i *Vjesnik* oblikuju percepciju čitatelja kroz izbor informacija i emocionalno angažiranje. Novine najviše utječu na percepciju čitatelja izborom informacija, gdje su se bavile negativnostima ili pozitivnostima jedne strane u američko-iranskom sukobu. Mnogo je članaka koji utječu na percepciju čitatelja, ali još je više članaka koji neutralnim tonom izvještavaju o stanju u Iranu. *Borba* i *Vjesnik* uglavnom prilaze tematici obrađenih članaka s visokom dozom profesionalizma, jer se suzdržavaju nametati stav čitatelju. Nerijetko novine svojim naslovnicama ili tekstom uzrokuju kod čitatelja strah, ljutnju ili zabrinutost po čemu se vidi kako su novinari doživjeli talačku krizu i početak američko-iranskog sukoba. Strah i zabrinutost su počele u studenom 1979., a svoj vrhunac su imale u prosincu 1980. kada su izjave američkih i iranskih političara bile vrlo ozbiljne i eskalatorne. Emocionalni i humanitarni ton je posebno došao do izražaja u člancima o neuspjeloj akciji spašavanja u travnju 1980., kada su novinari *Borbe* i *Vjesnika* poticali čitatelje na suosjećanje prema poginulim američkim komandosima i njihovim obiteljima. Iako je američka akcija spašavanja mogla dovesti do rata između Irana i SAD-a, vrlo brzo se nakon nje pristupilo deeskalaciji.

Vjesnik i *Borba* nisu proameričke ili proiranske novine. Svaki novinar ima svoje vlastito mišljenje o američko-iranskom sukobu i kao takvu je uredništvo *Borbe* i *Vjesnika* objavilo njihove članke. Neki od novinara su pristrani jednoj strani u sukobu, bilo to *vis a vis* američko-iranskog sukoba ili sukoba unutar Irana. Čitatelji mogu steći dojam čitajući članke dopisnika iz SAD-a, Dražena Vukova Colića da je pristran američkoj strani u američko-iranskom sukobu. Željko Brihta je pristran iranskoj strani više od drugih novinara, najotvorenije kritizirajući američku vanjsku politiku i hvaleći iransku vanjsku politiku. U sukobu između Bani Sadra i IRS-a, Ive Mihovilović je ranije spomenut kao novinar koji čitateljima negativizira IRS, a hvali Bani Sadra. Hido Biščević je sklon više kritizirati Sjedinjene Države od Irana.

Jugoslavija je kroz svoje medije, *Borbu* i *Vjesnik* povremeno odražavala podršku iranskoj vanjskoj politici i zahtjevima za prestanak miješanja SAD-a i SSSR-a u Iranu jer se uklapalo u kontekst njenog političkog stava unutar Pokreta nesvrstanih, koji je zagovarao nezavisnost i suverenitet država, te odbacivanje dominacije velikih sila. Primjeri takvog stava u novinama su naglašavanje poništavanja ugovora koji su legalizirali invaziju na Iran od strane SSSR-a i SAD-a,

podržavanje iranskog ulaska u Pokret nesvrstanih 1979. na skupu u Havani, posljednjem kojem je prisustvovao predsjednik Tito, ali i kritiziranje američke vanjske politike kroz niz članaka. Jugoslavija je osudila otmicu diplomata što vidimo kroz kritiziranje Iranaca u novinama kroz čitavo vrijeme talačke krize. Ne postoji novinski članak *Vjesnika* ili *Borbe* od 4. studenog 1979. do 21. siječnja 1981. koji opravdava i glorificira iransko otimanje diplomata ili koji zagovara veće američko uplitanje u unutrašnju politiku Irana. Novine su pozitivnim smatrale rad glavnog tajnika UN-a, Kurta Waldheima da se talačka kriza završi.

Što se tiče razlika između izvještavanja o krizi, *Vjesnik* se učestalije bavi temama o talačkoj krizi i situaciji u Iranu. *Vjesnik* gotovo svaki dan objavljuje novosti o tim temama, dok *Borba* rjeđe. *Borba* u nekim instancama kasnije izvještava o talačkoj krizi naspram *Vjesnika*. *Borba* je dan nakon *Vjesnika* objavila članak o početku talačke krize. *Vjesnik* je to učinio 5. studenog 1979., a *Borba* tek 6. studenog 1979. *Borba* i *Vjesnik* su drugačije izvještavali o rezultatima izbora za predsjednika u Iranu, gdje je *Vjesnik* naveo mnogo manji broj glasača. *Vjesnik* ponekad objavljuje redakcijske izvještaje, dok *Borba* to ne čini. Što se tiče sličnosti, na isti dan izlaska dnevnog izdanja, novine se bave istim temama. *Borba* i *Vjesnik* veliki medijski prostor posvećuju temama iz Irana. Ponekad između *Vjesnika* i *Borbe* nema značajne razlike u informacijama koje su prenesene niti u načinu na koji su prenesene.

Novinari ponekad iznose pogrešne informacije kao na primjer pobjedu republikanaca u izborima za Kongres, ili broj talaca na početku krize. Novine često iznose citate političara, a mnogi su u ovom radu citirani. Mnogo članaka u *Vjesniku* i *Borbi* nemaju navedeno ime autora, te su takvi članci uglavnom manji, dok oni veći pretežito imaju navedeno ime autora. *Borba* i *Vjesnik* pišu o pogledu na talačku krizu iz perspektive Irana i SAD-a ravnomjerno. Novine su u tom smislu objektivne jer čitatelji mogu upoznati obje strane sukoba. Iranske razloge otmice diplomata i nezadovoljstva Iranaca s američkom politikom u Iranu. S druge strane čitatelji mogu upoznati američku stranu, humanizma prema bolesnom šahu i kasnije naglašavanje kršenja međunarodnog prava otmicom talaca.

Borba i *Vjesnik* koriste iste izvore. Novine se najviše oslanjaju na domaću novinsku agenciju *Tanjug* za informacije iz Irana. *Borba* i *Vjesnik* u manjoj mjeri koriste zapadne novinske agencije *Reuters*, *Associated Press*, *Agence France Presse* i *United Press International*. Novine za ključne događaje početka krize, operacije spašavanja i kraja krize koriste iranske izvore, *Radio*

Teheran i agenciju *Pars*. *Borba* i *Vjesnik* koriste isti izvor iz Sovjetskog Saveza kada govore o pogledu na talačku krizu iz perspektive SSSR-a, *Pravdu*.

U studenom 1979. i siječnju 1981., *Borba* i *Vjesnik* najčešće na naslovnu stranu stavljaju teme o talačkoj krizi. Teme o izborima u Iranu, ali i o talačkoj krizi se uglavnom objavljuju na naslovnim stranama kroz čitavo vrijeme trajanja talačke krize, a rjeđe u rubrici svijet. Talačka kriza i izbori u Iranu samim time imaju prioritet nad drugim vijestima. Novine su procijenile da su ti događaji od velike važnosti i interesa za čitatelje. Naslovi članaka u *Borbi* i *Vjesniku* su većinom informativni, u manjem broju senzacionalistički, a najmanje kritički. Naslovi članaka većinom odmah čitatelju daju do znanja o čemu se bave. Novine uglavnom nisu privlačile pažnju naslovima članaka.

9. BIBLIOGRAFIJA

LITERATURA

- Abrahamian, Ervand. *A History Of Modern Iran*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Ali Shah, Sajjad, Syed. „Imam Khomeini: Brief Biography.” *Pakistan Horizon* 62, 2 (2009): 25-28. <https://www.jstor.org/stable/24710992>
- Amanat, Abbas. *Iran – A Modern History*. New Haven: Yale University Press, 2017.
- Ansari, Ali. „The Myth Of White Revolution: Mohammed Reza Shah, 'Modernization' And The Consolidation Of Power.“ *Middle Eastern Studies* 37, 3 (2001): 1-24. <https://www.jstor.org/stable/4284172>
- Axworthy, Michael. *Revolutionary Iran – A History of the Islamic Republic*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Barret, Roby. *The Greater Middle East And The Cold War, US Foreign Policy Under Eisenhower And Kennedy*. London: I. B. Tauris, 2007.
- Bišćević, Hido. *U ime Alaha: iransko islamska revolucija*. Zagreb: Naprijed, 1987.

- Bayandor, Darioush. *The Shah, The Islamic Revolution And The United States*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.
- Bowden, Mark. *Guests of the Ayatollah – The Iran Hostage Crisis: The First Battle in America’s War with Militant Islam*. New York: Grove Press, 2007
- Calvocoressi, Peter. *Svjetska politika nakon 1945*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2003.
- Cooper, Scott, Andrew. „Showdown At Doha, The Secret Oil Deal That Helped Sink The Shah Of Iran.“ *Middle East Journal* 62 4 (2008): 567-591.
<https://www.jstor.org/stable/25482569>
- Corboz, Elvire. „Khomeini in Najaf: The Religious and Political Leadership of An Exiled Ayatollah.“ *Die Welt des Islams* 55, 2 (2015): 221-248.
<https://www.jstor.org/stable/24894181>
- Farber, David. *Taken Hostage*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- Jakovina, Tvrtko. *Treća strana Hladnog rata*. Zaprešić: Fraktura, 2011.
- Karbassian, Akbar. „Islamic Revolution and Management of the Iranian Economy.“ *Social Research* 67, 2 (2000): 621-640. <https://www.jstor.org/stable/40971487>
- Khomeini, Imam. *Islamic Government – Governance of the Jurist*, Teheran: Institute for the compilation and Publication of Imam Khomeini’s works
- Kinch, Penelope. *The US – Iran Relationship, The Impact of Political Identity on Foreign Policy*. London: I. B. Tauris, 2016.
- Martin, Vannesa. *Creating An Islamic State*. London: I. B. Tauris, 2000.
- Milani, Abbas. *The Shah*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Milani, Mohsen. „The evolution of the Iranian Presidency: From Bani Sadr to Rafsanjani.“ *British Journal of Middle Eastern Studies* 20, 1 (1993), 83-97.
<https://www.jstor.org/stable/196082>
- Moin, Baqer. *Khomeini – Life of Ayatollah*. New York City: Thomas Dune Books, 2002.

- Murray, Donnete. *US Foreign Policy And Iran, American – Iranian Relations Since The Islamic Revolution*. Abingdon: Routledge, 2010.
- Obućina, Vedran. „Pravi vladar Irana pred teškim izazovima.“ *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku* 1, 2 (2010): 39-42.
- Obućina, Vedran. *Politički sustav Islamske Republike Iran*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2017.
- Painter, David. *The Cold War – An International History*. London: Routledge, 1999.
- Pfau, Richard. „The Legal Status of American Forces In Iran.“ *Middle East Journal* 28, 2 (1974): 141-153. <https://www.jstor.org/stable/4325213>
- Rubinstein, Z. Alvin. „The Soviet Union and Iran under Khomeini,“ *International Affairs* 57, 4 (1981): 599-617. <https://www.jstor.org/stable/2619862>
- Shahbaz, Kurush. „Iran’s White Revolution.“ *World Affairs* 126, 1 (1963): 17-21. <https://www.jstor.org/stable/20670270>
- Shakibi, Zhand. *Pahlavi Iran And The Politics Of Occidentalism*. London: I. B. Tauris, 2020.
- St. Marie, Joseph – Shahdad Naghshpour. *Revolutionary Iran And The United States*. Farnham: Ashgate, 2011.
- Swan, C. John. „The Satanic Verses, The Fatwa, and its Aftermath: a Review Article,“ *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* 61, 4 (1991): 429-443. <https://www.jstor.org/stable/4308642>
- Takeyh, Ray. *The Last Shah, America, Iran, And The Fall of Pahlavi Dynasty*. New Haven: Yale University Press, 2021.
- Tulli, Umberto. „Wielding the human rights weapon against the American empire: the second Russell Tribunal and human rights.” *Journal of Transatlantic Studies* 19 (2021), 215-237.
- Wade, Nicholas. „Iran and America: Failure of Understanding,“ *Science, New Series* 206, 4424 (1979): 1281-1283. <https://www.jstor.org/stable/1749112>
- Westad, O., Arne. *Globalni Hladni rat*. Beograd: Arhipelag, 2008.

IZVORI

NOVINE

- “Američki odgovor jasniji.“ *Vjesnik*, 9. prosinac 1980.
- “Američki odgovor s tehničkim detaljima.” *Vjesnik*, 4. prosinac 1980.
- “Američke sumnje o sudbini talaca.“ *Vjesnik*, 23. prosinac 1980.
- “Arapi se opredjeljuju.” *Vjesnik*, 8. listopad 1980.
- “Bani Sadr prvi predsjednik.” *Vjesnik*, 28. siječanj 1980.
- “Bani Sadrov prijedlog.“ *Borba*, 15. ožujak 1980.
- “Bazargan podnio ostavku.“ *Borba*, 7. studeni 1979.
- Bekić, Milan. “Bez dolijevanja ulja.“ *Vjesnik*, 23. studeni 1979.
- Bekić, Milan. “Dvojake reakcije na rezoluciju Vijeća sigurnosti.“ *Vjesnik*, 6. prosinac 1979.
- Bekić, Milan. “Otvaranje iranskih karata.“ *Vjesnik*, 14. siječanj 1981.
- Bišćević, Hido. “Dobrovoljci odlaze, taoci ostaju.“ *Vjesnik* 11. prosinac 1979.
- Bišćević, Hido. “Američki prsti i iranski nesporazumi.“ *Vjesnik*, 12. prosinac 1979.
- Bišćević, Hido. “Produžena kriza i druge žaoke.” *Vjesnik*, 12. ožujak 1980.
- Bišćević Hido. “Taoci još tjedan dana?.“ *Vjesnik*, 17. prosinac 1980.
- Bišćević, Hido. “Jedna kriza manje.” *Vjesnik*, 21. siječnja 1981.
- Brihta, Željko. “O novinama i Iranu.“ *Vjesnik*, 17. studeni 1979.
- “Bez pretjeranog optimizma.” *Vjesnik*, 9. siječanj 1981.
- “Carter upozorava Moskvu.” *Borba*, 25. siječanj 1980.
- “Carterova osveta i pogranični zapleti.” *Vjesnik*, 9. travanj 1980.
- Čukić, Dušan. “Osuda iz Moskve.” *Borba*, 26. travanj 1980.
- “Dan 444 – taoci na slobodi.” *Vjesnik*, 20. siječanj 1981.
- “Danas parlamentarni izbori.“ *Borba*, 14. ožujak 1980.
- Dečermić, Bogdan. “Neizvjesnost i strepnje.“ *Borba*, 6. studeni 1979.
- Dečermić, Bogdan. “Valdhajm sazvaio Vijeće sigurnost.“ *Borba*, 27. studeni 1979.
- Dečermić, Bogdan. “Svi se zalažu za puštanje talaca.“ *Borba*, 4. prosinac 1980.
- Dečermić, Bogdan. “Komplicira se položaj talaca.” *Borba*, 25. ožujak 1980.
- Dečermić, Bogdan. “Amerika razočarana zbog neuspjeha desanta.” *Borba*, 26. travanj 1980.
- Dečermić, Bogdan. “Potpisan sporazum o oslobođenju talaca.” *Borba*, 20.1.1981.

Dečermić, Bogdan. "Oslobođeni taoci i novi predsjednik." *Borba*, 21. siječnja 1981.

"Demonstracije protiv Waldheima." *Vjesnik*, 3. siječanj 1980.

"Demonstracije pred američkom ambasadom." *Vjesnik*, 6. kolovoz 1980.

"Dio talaca na slobodi," *Vjesnik*, 18. studeni 1979.

"Drastičnim mjerama protiv studenata." *Vjesnik*, 21. travanj 1980.

"Duboka zabrinutost zbog događaja u Afganistanu." *Vjesnik*, 31. prosinac, 1. i 2. siječanj 1980.

"Dvoboj Fallaci-Homeini." *Vjesnik*, 3. prosinac 1979.

Bošković, Ratko. "Taoci kao bankovne mjenice." *Vjesnik*, 23. prosinac 1980.

Bošnjak, Zoran. "Carter razmatra iranske uvjete." *Vjesnik*, 3. studeni 1980.

Bošnjak, Zoran. "Najduža, najzamornija i najskuplja kampanja." *Vjesnik*, 5. studeni 1980.

Bošnjak, Zoran. "Amerikanci izabrali Reagana." *Vjesnik*, 6. studeni 1980.

"Faik Dizdarević, ambasadore u Iranu." *Vjesnik*, 6. studeni 1979.

"Gadafi podržava Iran." *Vjesnik*, 11. listopad 1980.

"Hoće li studenti popustiti." *Vjesnik*, 20. veljača 1980.

"Homeini odbija pregovore." *Vjesnik*, 2. listopad 1980.

"Homeini odbija susret s Waldheimom." *Borba* 4. siječanj 1980.

"Homeini odbio susret s Waldheimom." *Vjesnik*, 4. siječanj.1980.

"Homeini prihvatio Bazarganovu ostavku." *Vjesnik*, 7. studeni 1979.

"Homeini se odriče zapadnih ličnosti." *Vjesnik*, 22. srpanj 1980.

"Homeinijeva intervencija." *Vjesnik*, 27. prosinac 1980.

„I Homeini na meti komandosa!." *Vjesnik*, 28. travanj 1980.

"Iran spreman za obranu." *Vjesnik*, 25. studeni 1979.

"Iranci glasaju po peti put." *Vjesnik*, 14. ožujak 1980.

"Izbjeglice iz Afganistana." *Borba*, 4. siječanj 1980.

"Između talaca i iranske žalbe." *Borba*, 4. prosinac 1979.

"Još jedna izjava iz Teherana." *Vjesnik*, 25. listopad 1980.

"Komisija otišla, problemi ostali." *Vjesnik*, 12. ožujak 1980.

„Komisija za zločine." *Vjesnik*, 14. prosinac 1979.

"Konačni uvjeti za puštanje talaca." *Vjesnik*, 3. studeni 1980.

„Konačni rezultati iranskih izbora." *Borba*, 30. siječanj 1980.

Ličina, Radomir. "Zračak optimizma." *Borba*, 25. studeni 1979.

Ličina, Radomir. "Iznad svih očekivanja." *Borba*, 5. prosinac 1979.

Ličina, Radomir. "Bani Sadr – prvi predsjednik Irana." *Borba*, 29. siječanj 1980.

Ličina, Radomir. "Teheran, oštra osuda igre vatrom." *Borba*, 26. travanj 1980.

Lukić, Dejan. "Sadat nudi posredovanje." *Borba*, 3. prosinac 1979.

Lukić, Dejan. "Bivši šah u Egiptu." *Borba*, 25. ožujak 1980.

Mihovilović, Ive. "Bani Sadr: Homeinijev savjetnik." *Vjesnik*, 18. studeni 1979.

Mihovilović, Ive. "Dvije struje islamizacije." *Vjesnik*, 27. srpanj 1980.

"Najavljeno puštanje talaca," *Vjesnik*, 1. studeni 1980.

Ničota, Mihajlo. "Bivši šah u Kairu." *Vjesnik*, 25. ožujak 1980.

Obradović, Slobodan. "Što je to Carterova doktrina?." *Vjesnik* 18. siječanj 1980.

"Odluka Homeinija: taoci predani vladi." *Vjesnik*, 4. studeni 1980.

"Oriana Fallaci, jedan čovjek." *Vjesnik*, 27. siječanj 1980.

"Optužbe protiv američkog miješanja." *Vjesnik*, 3. lipanj 1980.

"Oslobođeni prvi taoci, kriza traje." *Vjesnik*, 20. studeni 1980.

"Oslobođen jedan Amerikanac." *Borba*, 12. srpanj 1980.

"Oslobođen jedan od talaca." *Vjesnik*, 12. srpanj 1980.

"Osnovan štab za mobilizaciju Iranaca." *Vjesnik*, 4. prosinac 1979.

"Osuđena politika SAD-a prema Iranu." *Vjesnik*, 6. lipanj 1980.

Pavlović, Slobodan. "Meksiko protiv šahovog povratka." *Borba*, 3. prosinac 1979.

Petrović, Sreten. "Teheransko nadmetanje za autoritet." *Vjesnik*, 18. lipanj 1980.

"Prekid odnosa i druge sankcije." *Vjesnik*, 8. travanj 1980.

"Priprema odgovora SAD-u." *Vjesnik*, 2. rujan 1980.

"Protjerano sto američkih novinara." *Vjesnik*, 16. siječanj 1980.

„Radžai – novi premijer.“ *Vjesnik*, 12. kolovoz 1980.

"Reagan ne misli platiti ucjenu." *Vjesnik*, 30. prosinac 1980.

"Rasplet uz alžirska jamstva?." *Vjesnik*, 8. siječanj 1981.

„Raspušteno revolucionarno vijeće.“ *Vjesnik*, 12. rujan 1980.

„Restrikcija diplomatskih odnosa.“ *Vjesnik*, 18. kolovoz 1980.

"Rezultati u četvrtak." *Borba*, 16. ožujak 1980.

"Rijad prekinuo odnose s Tripolijem." *Vjesnik*, 29. listopad 1980.

"Sadam Husein nudi pregovore." *Vjesnik*, 30. rujan 1980.

"SAD su striktno neutralne." *Vjesnik*, 6. listopada 1980.
 "Saveznici nisu bili obavješteni." *Borba*, 26. travanj 1980.
 "Sovjetski ambasador nudi vojnu pomoć Iranu." *Vjesnik*, 6. listopada 1980.
 "Sporazum potpisan – avioni čekaju." *Vjesnik*, 20. siječanj 1981.
 "Sprema li se trampa talaca?." *Vjesnik*, 18. listopada 1980.
 "Studenti i dalje drže ambasadu SAD-a u Teheranu." *Borba*, 6. studeni 1979.
 "Studenti protiv Bazargana." *Vjesnik*, 6. studeni 1979.
 "Sukobi i pozivi na ujedinjenje." *Vjesnik*, 8. prosinac 1979.
 "Sudbina talaca za tri dana?." *Vjesnik*, 15. siječanj 1981.
 "Suđenje taocima?." *Vjesnik*, 25. prosinac 1980.
 "Taoci još nekoliko sati." *Vjesnik*, 19. siječanj 1981.
 "Taoci prebačeni iz Teherana." *Vjesnik*, 27. travanj 1980.
 "Taoci pred oslobođenjem." *Vjesnik*, 12. prosinac 1980.
 "Teheran prihvaća međunarodne garancije." *Vjesnik*, 12. siječanj 1981.
 "Teheran zatražio od Paname hapšenje šaha." *Vjesnik*, 13. siječanj 1980.
 "Traži se izručenje šaha." *Vjesnik*, 8. studeni 1979.
 "Tihi Waldheim i odlučni Bani Sadr." *Vjesnik*, 8. veljača 1980.
 "Tri središta vlasti u Iranu?." *Vjesnik*, 6. siječanj 1980.
 "Umro bivši iranski šah Reza Pahlavi." *Borba*, 28. srpanj 1980.
 "Umro šah Reza Pahlavi." *Vjesnik*, 28. srpanj 1980.
 „Uvjeti za puštanje talaca." *Vjesnik*, 13. rujan 1980.
 "Uzdržani optimizam." *Vjesnik*, 15. rujan 1980.
 "Važna poruka Homeinija u petak." *Vjesnik*, 17. ožujak 1980.
 Vukov, Colić, Dražen. "U očekivanju Supermena." *Vjesnik*, 8. studeni 1979.
 Vukov, Colić, Dražen. "Sve nade u Arafata." *Vjesnik*, 9. studeni 1979.
 Vukov, Colić, Dražen. "Žrtve trenutnih strasti." *Vjesnik*, 18. studeni 1979.
 Vukov, Colić, Dražen. "Strah od svetog mjeseca." *Vjesnik*, 21. studeni 1979.
 Vukov, Colić, Dražen. "Tragične varijante iz Bijele kuće." *Vjesnik*, 23. studeni 1979.
 Vukov, Colić, Dražen. "Ni Carter, ni Kennedy, nego Waldheim." *Vjesnik*, 22. veljača 1980.
 Vukov, Colić, Dražen. "Neuspjeh Carterova desanta." *Vjesnik*, 26. travanj 1980.
 "Waldheim otvara nove mogućnosti." *Vjesnik*, 27. studeni 1979.

“Zauzeta ambasada SAD-a u Teheranu.” *Vjesnik*, 5. studeni 1979.

“418. dan zatočenja bez novih šansi.” *Vjesnik*, 26. prosinac 1980.